

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

∨ *Еволюція українського правосуддя*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

∨ *Конституційно-правові засади передачі
в експлуатацію надр не громадянам України*

№ 3 березень 2025

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 3 (130) 2025**

(01 березня -31 березня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviap.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	9
СУСПІЛЬНА ДУМКА	
<i>В. Дон, lexinform: Еволюція українського правосуддя: судовий прецедент – реальність, конституційність, надії та майбутнє</i>	10
<i>С. Грабовський, Obzrevatel: Найдосконаліша конституція не гарантує демократії. Доведено Гітлером</i>	16
<i>М. Комаровський, Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи: «Ручкове вето»: як Президент України вибірково підходить до підписання законів</i>	19
<i>О. Копитко, Главком: Конституція України як головна перепона для Кремля: що насправді хоче Путін</i>	21
ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	22
ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР	
<i>Головченко В. Конституційно-правові засади передачі в експлуатацію надр не громадянам України</i>	26
<i>Жигалкін І. Дороговкази вдосконалення. Роль рекомендацій міжнародних інституцій у формуванні стандартів дисциплінарних проваджень щодо суддів</i>	29
<i>Епель О. Судді не створюють правові норми, вони, у кращому випадку, вдосконалюють їх застосування (Інтерв'ю)</i>	36
<i>Діденко Є. Строковість безстроковості: до питання процедури закінчення безстрокових відряджень суддів</i>	42
<i>Закон і Бізнес: РСУ закликала ВККС «негайно припинити» порушувати закон – рішення</i> ...46	
<i>Сущенко В. Правова система держави: (не)ефективність функціонування</i>	51
<i>Коліушко І. Законопроект №4298. Чи зможуть центральна та місцева влади подолати розкол заради держави? (Інтерв'ю)</i>	53
КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	
Сполучені Штати Америки.....	62
Федеративна Республіка Німеччина	64
Республіка Польща	65
Литовська Республіка.....	65
Угорщина	66
Республіка Боснія та Герцеговина	66
Сирійська Арабська Республіка, Сирія.....	67
НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	68

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Глава Української держави 24 березня, підписав законопроект №12368-1 про зміни до закону «Про судоустрій і статус суддів», які передбачають утворення Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду замість ліквідованого Окружного адміністративного суду Києва, йдеться на сайті Верховної Ради України.

Протягом одного місяця після набрання чинності цього закону, Вища кваліфікаційна комісія суддів України має оголосити конкурс на зайняття посад суддів. До цих конкурсів для перевірки критеріям професійної компетентності та добросовісності буде залучатися Експертна рада. До складу останньої ввійдуть шестеро людей: троє від Ради суддів України та троє від міжнародних і іноземних організацій (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/POLITICS/zamist-likvidovanoho-oask-bude-stvoreno-dva-adminsudi-zelenskij-pidpisav-zakon.html>)). – 2025. – 24.03).

У ході реалізації Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної Програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», Фаза III делегація Конституційного Суду України з 18 до 20 березня 2025 року здійснила робочий візит до Європейського суду з прав людини (м. Страсбург, Французька Республіка) та Суду Справедливості Європейського Союзу (м. Люксембург, Велике Герцогство Люксембург).

До складу делегації увійшли судді Конституційного Суду України (далі – Суд) О. Петришин (глава делегації), В. Городовенко, О. Гришук, В. Кичун, А. Олійник, О. Первомайський, С. Різник, О. Совгіря, Г. Юровська.

Робочий візит мав на меті:

-здійснення обміну знаннями щодо методологій, принципів і найкращих практик, які застосовуються Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) і Судом Справедливості

Європейського Союзу (ЄС), зокрема у сферах тлумачення конституції, захисту основоположних прав та забезпечення незалежності суду;

-сприяння застосуванню Судом правових принципів і стандартів ЄС, допомагаючи дотриманню Україною *acquis* ЄС в межах виконання Україною зобов'язань щодо європейської інтеграції;

-обговорення ряд актуальних питань щодо ролі конституційних судів під час кризи, захисту прав людини під час війни та загалом роль судової системи у підтриманні верховенства права в демократичних суспільствах;

-аналіз виконання рішень національних судів, конституційних судів та Європейського суду з прав людини;

-напрацювати механізми зміцнення міжнародного співробітництва між органами ЄС, РЄ та Суду.

У межах візиту українська делегація провела низку важливих зустрічей у Раді Європи, присвячених захисту прав людини, виконанню рішень Європейського суду з прав людини та забезпеченню соціальних прав громадян.

18 березня 2025 року представники Суду провели зустріч з представниками Департаменту імплементації прав людини, правосуддя та юридичного співробітництва.

Учасники зустрічі, серед яких були керівниця Департаменту Лілія Гретарсдоттір, заступниця керівника відділу програм співробітництва Ліліт Данегян-Босслер, керівниця сектору з питань України, Молдови, Вірменії відділу програм співробітництва Мар'яна Кіку, координатор проєктів Андрій Кавакін та керівниця проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні» Сюзанна Мнацаканян, обговорили механізми посилення конституційної юстиції та впровадження європейських стандартів правосуддя.

Глава делегації Суду Олександр Петришин наголосив, що саме допомога РЄ та ЄС через проєктну співпрацю є вагомим чинником для покращення демократичних процесів в Україні та в конституційному судочинстві зокрема, що

також сприятиме утвердженню європейських стандартів та прискоренню вступу України в ЄС.

Питання соціальних прав громадян стали предметом обговорення під час зустрічі з представниками Європейського комітету з соціальних прав.

Судді Суду зустрілися з Головою комітету Іфою Нолан, її заступницею Татіаною Пую та членами комітету. Учасники наголосили на винятковій потребі забезпечення соціальних прав, особливо в умовах воєнного стану. За підсумками зустрічі сторони висловили зацікавленість у поглибленні співпраці та обміну досвідом та знаннями для ефективної реалізації соціальних прав.

Під час зустрічі з суддею ЄСПЛ від України Миколою Гнатівським обговорювалася судова практика ЄСПЛ щодо справ, пов'язаних із воєнними злочинами, та захисту прав осіб, постраждалих від збройної агресії.

Судді Суду також провели зустріч з представником Венеційської комісії Мамукою Лонгурашвілі. Українська делегація приділила увагу питанням забезпечення верховенства права та відповідності європейським стандартам змін у законодавстві та розглянула можливі шляхи подальшої співпраці.

У ході бесіди делегація Конституційного Суду України висловила вдячність Венеційській комісії з огляду на її важливу роль у сприянні роботі Дорадчої групи експертів, чії наполегливі зусилля забезпечують прозорий та якісний відбір суддів Конституційного Суду України, а також за оперативне надання висновку *amicus curiae* про «Альтернативну (невійськову) службу» в Україні, що його було схвалено на 142-му пленарному засіданні 14-15 березня 2025 року.

Обговорення виконання рішень ЄСПЛ відбулося під час зустрічі з Департаментом з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Представники Суду та керівник Департаменту з питань виконання рішень ЄСПЛ Фредерік Долт, керівник відділу Департаменту Павло Пушкар та юристи Департаменту Кирило Бойченко, Христина Федунішин розглянули виклики, що стоять

перед Україною у процесі виконання рішень ЄСПЛ.

19 березня відбулося третє засідання Технічного комітету проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні». Учасники обговорили результати співпраці в межах реалізації спільного Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної Програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», Фаза III., який стартував в 2023 році та триватиме до серпня цього року.

Участь в засіданні взяли Генеральний директор Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи Джанлука Еспозіто, глава делегації Суду Олександр Петришин, суддя Конституційного Суду Латвійської Республіки Я. Нейманіс та координатор Директорату з координації програм Ради Європи Тоні Павлоскі. Модерували зустріч суддя Суду В. Городовенко та керівниця Департаменту імплементації прав людини, правосуддя та юридичного співробітництва Л. Гретарсдоттір.

У межах засідання Сюзанна Мнацаканян, керівниця Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», та суддя Суду Олег Первомайський представили досягнення в межах спільні Проєкту. Після цього учасники провели загальне обговорення результатів. До обговорення також долучилися представники Секретаріату Суду, які входять до складу Технічного комітету Проєкту Ростислав Іжевський та Макар Марчук.

Під час заходу учасники обговорили та затвердили робочий план Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні» на 2025 рік. Учасниками обговорення стали координатор проєктів відділу програм співробітництва Департаменту імплементації стандартів у сфері прав людини, правосуддя та правового співробітництва Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи Андрій Кавакін, суддя Суду Ольга Совгіря, заступниця керівника відділу програм співробітництва Ліліт Данегян-Босслер.

20 березня 2025 року делегація суддів Суду здійснила офіційний візит до Суду Справедливості Європейського Союзу.

Ця зустріч мала на меті зміцнення міжінституційного співробітництва, обмін досвідом та ознайомлення з методологією роботи одного з найавторитетніших визначних судових органів Європейського Союзу.

Звітальними словами до української делегації звернулися Голова Суду Справедливості Європейського Союзу Коен Ленартс, суддя СЕС Інета Зіемеле та генеральний адвокат Суду СЕС Лайла Медіна. Вони наголосили на важливості діалогу та підкреслили роль конституційного правосуддя у забезпеченні верховенства права та захисту основоположних прав людини.

У межах візиту судді Конституційного Суду України взяли участь у брифінгу, присвяченому розгляду справи С-327/24, *Lolach*, а також були присутні на судовому засіданні Першої палати Суду, що дозволило їм безпосередньо ознайомитися з процедурою ухвалення рішень у СЕС.

Важливою також стала зустріч із Головою Суду справедливості Європейського Союзу Коеном Ленартсом. Обговорення було зосереджене на питаннях судової незалежності, методології тлумачення конституційних норм та правових засад Європейського Союзу, а також на зміцненні правових гарантій у контексті євроінтеграційних прагнень України.

Окрім цього, українські судді взяли участь у робочому засіданні, присвяченому темі «Методологія, принципи та найкращі практики, що їх застосовує Суд Справедливості Європейського Союзу у сфері конституційного тлумачення, захисту засадничих прав та забезпечення суддівської незалежності».

Участь у засіданні взяли суддя СЕС Інета Зіемеле, генеральний адвокат Суду СЕС Лайла Медіна, судді Загального Суду Інга Рейне та Петеріс Зілгалвіс. Учасники обговорили ключові виклики, що постають перед конституційними судами в умовах сучасних викликів (*Офіційний вебпортал Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/vizyt-delegaciyi-suddiv-ksu-do-francuzkoyi-respubliki-ta-velykogo-gercogstva-lyuksemburg>). – 2025. – 21.03).

Підготовка вмотивованих рішень, забезпечення цього процесу є визначальним у діяльності КСУ та постійно перебуває в центрі його уваги. За наслідками робочих нарад у Секретаріаті КСУ 20 і 21 березня 2025 року виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Василь Лемак доручив Секретаріату КСУ виробити єдиний підхід у структуруванні висновків на запит суддів КСУ – відповідно до джерел аргументації із залученням, окрім традиційних джерел, також правничої наукової доктрини (української та зарубіжної), джерел інших наукових знань, ширше використання прийнятих у конституційній юриспруденції інструментів конституційного тлумачення, підходів в оцінці конституційності юридичних текстів.

Окреме доручення виконувача обов'язків Голови КСУ спрямовує Секретаріат КСУ на посилення його ролі у підготовці проєктів актів КСУ, взаємодії суддів та працівників Секретаріату КСУ в цьому процесі. Діяльність у цьому напрямі враховує результати комунікацій суддів КСУ з іноземними колегами у рамках низки міжнародних проєктів, підтриманих Радою Європи, ОБСЄ та Німецьким Фондом міжнародного правового співробітництва (Офіційний вебпортал Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/pytannya-argumentaciyi-rishen-ksu-obgovoryly-v-sekretariati-sudu>). – 2025. – 21.03).

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України (далі – Суд) О. Петришин, судді Суду В. Лемак, О. Гришук, помічники та наукові консультанти суддів, працівники Секретаріату Суду, міжнародні експерти, юристи-практики 29-30 березня 2025 року взяли участь у семінарі «Юридична аргументація: майстерність формування судових рішень».

Ключовим завданням семінару було вивчення сучасних принципів юридичної аргументації та методів структурування судових рішень. Під час заходу учасники розбирали зразкові рішення конституційних судів України й інших держав для визначення найкращих практик викладу аргументації та логічного

обґрунтування, впровадження інноваційних підходів у правозастосуванні.

Семинар відкрив виконувач обов'язків Голови Суду Олександр Петришин. Він висловив вдячність міжнародним партнерам за можливість проведення фахових зустрічей для обміну думками та практичним досвідом із багатьох важливих питань конституційного судочинства. «Юридична аргументація та формування судових рішень має вирішальне значення у діяльності кожного суду, тому напрацювання нових ідей та стратегій слугуватиме створенню чітких, послідовних і переконливих судових рішень органу конституційного контролю України», – зауважив виконувач обов'язків Голови Суду.

В. Бесчастний, керівник Секретаріату Суду, наголосив на довготривалій і плідній співпраці органу конституційної юрисдикції України з Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка триває із початку діяльності Суду. Він зазначив, що за цей час було реалізовано низку важливих спільних проєктів, спрямованих на покращення доступу до конституційної юстиції, та проведено понад 90 заходів для обміну фаховим досвідом.

Захід, який був організований у межах реалізації спільного проєкту «Підтримка національних партнерів через покращення доступу до конституційної юстиції» Програми підтримки ОБСЄ для України, складався із кількох сесій.

Модерували захід О. Водянніков, старший проєктний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України, Олена Бориславська, завідувачка кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка та Михайло Савчин, професор Ужгородського національного університету.

Під час першої панельної дискусії «Мистецтво та наука юридичної аргументації» учасники зосередили увагу на ключових принципах юридичної аргументації, значенні чіткості її викладу в рішеннях та еволюції судової практики. У межах інтерактивної дискусії торкнулися питань структури судових рішень, основних його компонентів

та зацентували на порівняльному аналізі знакових рішень.

«Сучасні виклики та інновації в судовій аргументації» – така тема стала предметом дискусії другої сесії. Присутні обговорили текстуальні, історичні, телеологічні підходи до судової аргументації; поєднання традиційного формалізму з інтерпретацією права; актуальні проблеми у судовій практиці, інтеграції правових прецедентів та нових підходів до формування судових рішень.

Про інтеграцію правових прецедентів та конституційних норм дискутували під час третьої сесії. Учасники проаналізували методи гармонізації різних джерел права в умовах сучасних викликів. Увага також була приділена питанню застосування практики Європейського суду з прав людини, Європейського суду справедливості та органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн у рішеннях органу конституційної юрисдикції.

Під час заходу було проведено практичну сесію «Від проєкту до остаточного судового рішення», на якій основна увага була приділена процесу підготовки та структуризації рішень Суду.

Участь у панельних дискусіях взяли суддя Верховного Суду Дмитро Гудима, член Вищої Ради правосуддя Дмитро Лук'янов, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Голова Національної служби посередництва і примирення Дмитро Кухнюк (*Офіційний вебпортал Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/fahove-obgovorennya-pytan-shchodo-yurydychnoyi-argumentaciyi-u-sudovyh-rishennyah>). – 2025. – 31.03*).

У межах міжнародного проєкту технічної допомоги Європейської Комісії ТАІЕХ 27 березня 2025 року відбувся семінар із питань вивчення європейського досвіду діяльності архівних підрозділів органів конституційної юрисдикції та судових органів європейських країн. Участь у навчальному заході взяли працівники відповідних структурних

підрозділів Секретаріату Суду, до сфери яких належить робота у цьому напрямі. До заходу також долучилися представники Верховного Суду та Державного архіву міста Києва.

Лариса Бірюк, перший заступник керівника Секретаріату Суду – керівник Департаменту організаційної роботи зазначила, що фонд Суду постійно збільшується і питання його збереження є завжди актуальним, а особливо під час війни. У цьому аспекті для Суду є важливо з'ясувати об'єктивні критерії зберігання для кожного виду документів, які створюють у зарубіжних конституційних судах. Вивчення міжнародного досвіду з цифрового збереження, новітніх технологій збереження фондів на різних носіях інформації лише цьому сприятиме.

Про досвід роботи з архівними фондами з українськими колегами поділилися Генеральний секретар Конституційного Суду Чеської Республіки Властіміл Геттінгер та керівник юридичного департаменту Конституційного Суду Латвійської Республіки Крістапс Тамуш.

Вони ознайомили зі специфікою роботи з документами та матеріалами, які знаходяться у провадженні їхніх конституційних судів. Зокрема, розповіли про класифікацію справ і документів, що надходять до суду, їх розподіл, опрацювання, часові критерії та особливості зберігання паперових і електронних документів, процедуру архівування, а також навели статистичні показники справ, які утворені в діяльності судів.

Подібні семінари є ефективною платформою налагодження діалогу між апаратами конституційних судів України та зарубіжних країн для обміну досвідом із різних питань діяльності (*Офіційний вебпортал Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/u-konstytuciynomu-sudi-rozglyanuly-mizhnarodnyu-dosvid-u-sferi-arhivnogo-menedzhmentu>). – 2025. – 27.03*).

Зміцнення довіри українського суспільства до Конституційного Суду України, як і в інших демократичних державах, потребує установлення етичних стандартів для його суддів.

У Конституційному Суді України триває робота над проектом Правил професійної етики суддів Конституційного Суду України, напрацьованим Секретаріатом та Постійною комісією з питань регламенту та етики Суду. 19 березня 2025 року за дорученням виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Василя Лемака вказаний проєкт передано суддям Суду для обговорення, розгляду та ухвалення на засіданні Суду.

Фінальна стадія обговорення цього документу враховує ідеї, висловлені в ході експертної дискусії «Етичні правила для суддів Конституційного Суду України: потреби суспільної довіри», організованої та проведеної 25 лютого 2025 року Конституційним Судом України разом із Проєктом «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні» та спільною програмою Європейського Союзу і Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування» (*Офіційний вебпортал Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynuu-sud-ukrayiny-zavershuye-pidgotovku-pravyl-profesiynoyi-etyky-suddiv>). – 2025. – 19.03*).

Суддя Конституційного Суду України Оксана Гришук 14 березня 2025 року виступила із доповіддю на семінарі для суддів місцевих та апеляційних судів та тему: «Здійснення правосуддя під час війни та після неї: нові виклики суспільного сприйняття та етичні дилеми».

Захід на базі Національного університету «Острозька академія» організували Львівське регіональне відділення Національної школи суддів України у співпраці з Консультативною місією Європейського Союзу в Україні.

Під час свого виступу суддя КСУ Оксана Гришук зосередила увагу на етичних викликах, що постають перед суддями, зокрема в умовах воєнного стану. Окрему увагу було приділено питанням незалежності та авторитету суду. В цьому контексті Оксана Гришук нагадала про низку рішень Конституційного Суду, в яких неодноразово було вказано на недопустимість обмеження законом незалежності суддів.

Під час семінару учасники обговорили практичні аспекти етичних дилем у суддівській

діяльності. Також тренери заходу, серед яких були представники Верховного Суду, Вищої ради правосуддя та Консультативної місії ЄС, розповіли про ключові принципи суддівської незалежності та дисциплінарну відповідальність за порушення етичних норм (Офіційний вебпортал Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddya-ksu-oksana-gryshchuk-vystupyla-na-seminari-zdiysnennya-pravosuddya-pid-chas-viyny-ta>). – 2025. – 18.03).

Упродовж 6-7 березня відбулася онлайн-зустріч у межах німецько-українського фахового обміну досвідом. Учасники заходу судді Конституційного Суду України, представники Німецького фонду міжнародної правничої співпраці (IRZ), судді Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці обговорили актуальні питання конституційного права та процесу.

Організатором заходу виступив Німецький фонд міжнародної правничої співпраці (IRZ), який є давнім партнером Конституційного Суду України. Співпраця між КСУ та IRZ розпочалася ще у 1996 році та стала важливим інструментом зміцнення зв'язків між Україною та Німеччиною. Ця співпраця охоплює проведення щорічних українсько-німецьких колоквиумів з конституційного права, професійних візитів до Федерального Конституційного Суду Німеччини, а також організацію міжнародних заходів в Україні.

Основними темами обговорення під час дводенного заходу стали:

- обов'язки двох сенатів Конституційного Суду та розподіл компетенції між ними;
- кодекс поведінки та етичні стандарти суддів Конституційного Суду;
- використання Конституційним Судом висновків *amicus curiae*.

Зі вступним словом до учасників звернувся виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин. Він підкреслив, що міжнародний обмін досвідом, особливо врахування багатой практиці Федерального Конституційного Суду Німеччини, має надзвичайне значення для

України. Україна активно переймає найкращі європейські практики для вдосконалення правозастосування та зміцнення принципів верховенства права.

Олександр Петришин наголосив, що співпраця між Конституційним Судом України та IRZ завжди відзначалася системністю, виконанням взятих зобов'язань та плановою реалізацією спільних проєктів. За його словами, станом на кінець 2024 року за сприяння IRZ відбулося 10 колоквиумів, 15 фахових зустрічей та низка ознайомчих візитів. Це дозволило суттєво удосконалити роботу Конституційного Суду України та сприяло розширенню міжнародних зв'язків.

Керівниця проєктів IRZ в Україні та В'єтнамі Ангела Шмайнк у своєму зверненні наголосила на важливості сталого діалогу між конституційними органами обох країн, особливо в контексті тих викликів, які нині постають перед Україною. Промовиця запевнила, що IRZ і надалі залишатиметься надійним партнером України.

Перший тематичний блок заходу стосувався обов'язків двох сенатів Конституційного Суду та розподілу компетенції між ними. Олександр Петришин розповів про чинне законодавче регулювання цього питання, акцентувавши увагу на окремих проблемних аспектах. Він наголосив, що вдосконалення цих процедур є необхідним кроком для забезпечення більшої ефективності діяльності Суду. Своєю експертною думкою щодо німецької моделі розподілу компетенцій між сенатами поділився проф., д-р юр. Удо Штайнер, суддя Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці.

Другий блок був присвячений питанням професійної етики та кодексу поведінки суддів Конституційного Суду України. Суддя КСУ Василь Лемак наголосив на необхідності розроблення чітких етичних стандартів, які б відповідали сучасним викликам та суспільним очікуванням. Удо Штайнер та проф., д-р юр. суддя Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці Райнгард Гайер розповів про досвід розробки етичних норм для суддів Федерального Конституційного Суду Німеччини.

Окрема увага була приділена застосуванню висновків *amicus curiae* у конституційному судочинстві. Український досвід представив суддя КСУ Олег Первомайський, а багаторічну німецьку практику використання *amicus curiae* висвітлив Райнгард Гайер.

В обговоренні взяли участь судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Віктор Кичун, Алла Олійник, Сергій Різник, Галина Юровська та старший менеджер проєктів IRZ Вольфрам Гертіх. Українські та німецькі колеги обговорили проблеми, що виникають під час вирішення процесуальних питань конституційного

судочинства. Експерти Удо Штайнер та Райнгард Гайер поділилися практичними порадами та відповіли на запитання українських суддів.

Підсумовуючи захід, учасники відзначили важливість таких фахових обмінів, які сприяють удосконаленню конституційного судочинства в Україні та розвитку двосторонніх відносин між Україною та Німеччиною. Сторони висловили готовність продовжувати співпрацю у межах спільних проєктів та заходів (Офіційний вебпортал Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/nimecko-ukrayinsky-fahovy-obmin-dosvidom-z-pytan-konstytuciynogo-prava>). – 2025. – 7.03).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України буде реагувати на кожен факт невиконання його рішень. Таку заяву зробили у КСУ 20 березня, вказавши, що виконання рішень Суду є вимогою Конституції України та фундаментальною засадою діяльності КСУ.

Відтак, Суд відстежуватиме кожен випадок невиконання його актів і вживатиме відповідних заходів, наголосив виконувач обов'язків Голови Суду Василь Лемак під час робочої наради, присвяченої питанням посилення моніторингу та контролю за виконанням рішень Суду.

За підсумками наради доручено Секретаріату Суду здійснити комплекс заходів для посилення контролю за виконанням його рішень та вироблення механізму належного реагування на такі факти, а саме:

Систематизувати та узагальнити дані про стан виконання судових актів за 2024 рік.

Напрацювати методіку оцінки ефективності їх реалізації з боку законодавчої, виконавчої та судової влади (*Судово-юридична газета*

(<https://sud.ua/uk/news/sud-info/326205-ksu-osuschestvit-kompleks-mer-dlya-usileniya-kontrolya-za-ispolnieniem-resheniy-suda>). – 2025. – 20.03).

Верховна Рада України на виконання рішень Конституційного Суду 25 березня ц.р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань адміністративної відповідальності за порушення митних правил».

Ухваливши цей закон, парламент запровадив більш гнучкі механізми притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення митних правил з урахуванням конституційного принципу індивідуалізації юридичної відповідальності (*Офіційний вебпортал Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/na-vykonannya-arishen-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-parlament-uhvalyv-zakon-ukrayiny-pro>). – 2025. – 26.03).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

В. Дон, *lexinform*: Еволюція українського правосуддя: судовий прецедент – реальність, конституційність, надії та майбутнє

Данна стаття присвячена обговоренню дуже важливого питання правомірності застосування на законодавчому рівні, а також обґрунтованості з точки зору чинної на даний час в Україні моделі громадянського суспільства застосування визнаних у низці демократичних держав в якості джерела права судового прецеденту, судової практики, судової правотворчості.

Деякі загальні тези

Дискусія щодо еволюції національної правової системи, що триває в сучасній вітчизняній правовій науці, під впливом глобалізації та зближення з демократичним світом, передусім з державами Євросоюзу, має цілком конкретну мету – визначити й формалізувати роль і місце судової правотворчості в системі джерел права. У зв'язку з цим, завдання, яке автор поставив перед собою, полягає не у встановленні того, яка правова система острівного (прецедентного) чи континентального (кодіфікованого) права є кращою. Проведений надалі аналіз свідчить про те, що в різних соціально-економічних і політичних умовах певна правова система має безумовні переваги.

За результатами проведених досліджень можна дійти висновку, що в даний час демократичні держави, в яких є сформоване громадянське суспільство, прагнуть розумного об'єднання та взаємної дифузії, рецепції двох основних правових систем – романо-германської та англосаксонської. У той час, як країни, що застрягли в здійсненні транзиту і в яких відсутнє громадянське суспільство, прагнуть дотримуватися того, що основним джерелом права є закон, а судова правотворчість (судова практика, судовий прецедент) не відповідають конституційним нормам поділу влади та незалежності суду.

Таким чином, у рамках існуючих конституційних норм в Україні, судова правотворчість не може офіційно і формально розглядатися як джерело права у зв'язку зі створенням нових норм права – нормативно-правових актів, що входить у суперечність зі статтями 6, 8, 75, 126 та 129 Конституції України. Судова правотворчість у тому чи іншому прояві, може розглядатися виключно як механізм (методика) застосування однакових норм права за аналогічних умов (однакове, одноманітне правозастосування) і за рідкісним винятком не має обов'язкового характеру. При цьому відсутність єдиного методологічного підходу щодо аналогічності ситуацій, обставин тощо істотно ускладнює застосування даного механізму й робить його досить суб'єктивним, що згодом впливає на прийняття справедливого рішення судом та, відповідно, на рівень довіри до судової системи загалом.

Україна, все ще перебуваючи в стані транзиту – переходу від авторитарного режиму до демократії – в даний час не набула всіх ознак правової держави і, відповідно, рис громадянського суспільства. У зв'язку з цим механістичне перенесення практики держав з усталеною демократією і дійсно незалежною судовою системою, що викликає довіру в громадян, до наших існуючих реалій є вкрай помилковим і згубним. Судова правотворчість в умовах наявної корупції в судовій владі, аж до Верховного Суду і навіть членів Великої Палати Верховного Суду – це, з одного боку, суперечність Конституції (згадані статті 6, 8, 75, 126, та 129), з іншого боку посилення і так складної, а можливо навіть критичної, ситуації у вітчизняному правосудді.

Судова система як інструмент обслуговування влади

Слід зазначити, що в недемократичних режимах судді, володіючи певною незалежністю та окремими владними повноваженнями, змушені підтримувати антидемократичні та протиправні дії представників режиму. Це викликано тим, що в авторитарних режимах вся влада концентрується в одних руках, зазвичай диктатора чи олігархії, а незалежна і справедлива судова влада несе в собі загрозу перерозподілу, скорочення влади режиму, що є причиною конфлікту, в якому представники режиму мають низку могутніх переваг (Пітер Г. Соломон-мол. Суди та судді при авторитарних режимах. URL: politcom.org.ua/sud%D1%8B-y-sudypry-avtorytarn%D1%8Bhrezhymah/).

У державах із недемократичними режимами можлива ситуація, коли судова влада намагається діяти швидше залежно від обставин, аніж як самостійний повноцінний інститут, прагне обмежитися, щоб не спровокувати невдоволення влади. Водночас авторитарні структури можуть впливати на те, яким буде співвідношення між незалежністю, обсягом повноважень і підзвітністю судів (Solomon P. H., Jr. *Courts in Russia: Independence, Power, i Accountability // Judicial Integrity* / Ed. by A. Sajó. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004. P. 225–252).

Необхідно підкреслити, що розширення юрисдикції суду неминуче передбачає втрату владних повноважень керівниками держави, які, в свою чергу, намагаються контролювати чи регулювати цю владу, керуючи, зокрема, процесом відбору та призначення суддів, і навіть у вигляді заходів підзвітності суддів (Shapiro M. *Courts: Comparative and Political Analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 1981. P. 32–35).

Відомі випадки, коли авторитарні лідери, як і їх демократичні колеги, часом можуть наділити суди деякими повноваженнями, включаючи компетенцію у найважливіших питаннях: від трудових і комерційних суперечок до оскарження адміністративних рішень чи приписів і навіть до конституційного контролю за законами. При цьому спостерігається певна закономірність – чим ВИЩУ компетенцію мають суди, принаймні в авторитарних

державах, тим більша ймовірність того, що на них чинитиметься тиск із метою отримати результати, вигідні владі (Пітер Г. Соломон-мол. Суди та судді при авторитарних режимах. URL: politcom.org.ua/sud%D1%8B-y-sudypry-avtorytarn%D1%8Bhrezhymah/).

Про формальну суддівську незалежність

Нарешті, існує низка авторитарних держав, в яких судді формально незалежні та наділені достатнім обсягом повноважень, однак практика відносин, що склалася, гарантує, що суди не будуть виносити рішень проти інтересів режиму, реалізуючи очікування впливових осіб у важливих для них справах (Silverstein G. *Singapore : Висновок , що Proves Rules Matter // Rule by Law : Politics Courts in Authoritarian Regimes* / Ed. by T.Ginsburg, T.Moustafa. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 73–101).

В історії держав, які здійснили транзит від авторитаризму до демократії та реформували систему права не так багато «переможців» – країн, які зуміли за останні сорок років створити судову систему та суддівський корпус, що відповідає демократичним стандартам. До них можна віднести Іспанію, Угорщину, Чеську Республіку, Естонію, Словенію. Варто зауважити, що всі вони зазнавали тиску з боку Європейського Союзу, і в усіх цих державах раніше мав місце невдалий досвід, принаймні з точки зору демократії, а також у багатьох випадках і формування незалежних судів, що наділені певними повноваженнями.

Ступінь і тип незалежності та повноважень суду можуть бути різними і в демократичних державах, і більшість демократій залишається тією чи іншою мірою під загрозою антидемократичних змін, на хвилі надзвичайних заходів чи загроз безпеці (Ackermann B. *Before the Next Attack: Pre-servicing Civil Liberties in an Age of Terrorism*. New Haven, CT: Yale University Press, 2006; Schep-pele K.L. *Other People's Patriot Acts: Europe's Response to September 11 // Loyola Law Review*. ol.50. 2004. P. 89–148).

У світлі вищезгаданого, розуміння та вплив попередніх та існуючого нині в Україні політичного режиму, чинило і продовжує

чинити більш ніж значний тиск на формування ефективної та справедливої системи правосуддя в державі. Якщо говорити загалом, то Україна своїм історичним шляхом пройшла практично через усі недемократичні режими. У зв'язку з цим розуміння та вплив кожного режиму на формування суспільних відносин та розвиток судової системи має надзвичайно важливе значення. Починаючи з 1917-го до середини двадцятих років минулого століття в Україні існував авторитарний режим диктаторського типу – недемократичний політичний режим, заснований на сильній централізованій владі однієї особи (президента, монарха, прем'єр-міністра) або групи осіб (певної партії чи олігархічних груп) за умови часткового збереження економічних, громадянських та духовних свобод для громадян. Відповідно до цього в державі було формально встановлено диктатуру пролетаріату, якою прикривалася група більшовицьких лідерів, яка повністю узурпувала всю владу. Ні про яку легітимність, законність, демократію, а тим більше правосуддя не могло бути й мови. Червоний терор – лейтмотив внутрішньої політики більшовицького режиму.

По завершенню громадянської війни з метою порятунку економіки як вимушений і тимчасовий захід замість політики військового комунізму було прийнято так звану нову економічну політику – НЕП, засновану на певній лібералізації господарських відносин у суспільстві та контрольованих ринкових механізмах. Політичний антагонізм ситуації полягав у тому, що плюралізм в економіці та диктатура в політиці абсолютно не сумісні. Побачивши загрозу своєму існуванню, вожді більшовизму ліквідували НЕП та реалізували принципи планово-розподільчої економіки з найжорстокішим контролем за всіма сферами життєдіяльності громадян. У такий спосіб було здійснено створення тоталітарного політичного режиму в державі.

Період правління І. Сталіна в сср з властивим йому знищенням носіїв ідей політичного плюралізму та демократії, масовими репресіями, тортурами та стратами, формуванням культу особистості є найгіршим

проявом тоталітарного режиму, що поєднує в собі тиранію та диктаторство. У таких умовах діяльність правосуддя була підпорядкована виключно захисту інтересів правлячої верхівки.

Смерть І. Сталіна, XX з'їзд компартії, що відбувся в лютому 1956 р., засудження культу особи, виступ Н. С. Хрущова на закритому засіданні ЦК Кпрс, в якому були перераховані численні злочини скоєні в період 1930–1950-х роках, вина за які покладалася особисто на Сталіна, реабілітація, в тому числі посмертна, репресованих громадян, викликали в багатьох ілюзію пом'якшення режиму. Проте, на думку експертів, основною метою згаданого виступу Н. С. Хрущова була спроба залякати своїх політичних опонентів притягненням до відповідальності за скоєні злочини та використовувати щодо них політичний шантаж. З іншого боку, новообраний лідер консолідував навколо себе прихильників і додатково закликав до своїх лав тих, хто сумнівається. Отже, період керівництва країною Н. С. Хрущова й у подальшому Л. І. Брежнєва повністю відповідає проявам авторитарного режиму.

У другій половині вісімдесятих років XX століття в сср була спроба надати соціалістичному ладу «людського обличчя», шляхом здійснення демократичних реформ та контрольованого вільного ринку. Існуючий політичний режим почав набувати зовнішніх і формальних рис, а точніше мімікрувати в напрямку демократії. Аналогічний процес відбувався в 1921 – 1929 рр. і називався НЕП, але обстановка, в тому числі геополітична, виникнення нових еліт, що рвалися до влади, зміна поінформованості й самосвідомості населення призвели до цілком закономірного результату – повного краху авторитарного соціалістичного режиму, як у колишньому СРСР, так і в країнах соціалістичної співдружності.

Україна як типовий приклад гібридної держави

Отже, гібридний режим в українській інтерпретації – результат незавершеного переходу від авторитарного радянського режиму до демократичного, заснованого на політичних, економічних, релігійних та інших свободах,

тобто до побудови буржуазного суспільства, заснованого на капіталістичних відносинах. На думку С. Хантінгтона (Хантінгтон С. Третя хвиля демократизації наприкінці ХХ століття Москва РОССПЕН 2003. 368 с. С. 82) «Швидко економічне зростання швидко створює економічну основу демократії. Вона також пробуджує очікування, загострює нерівності, викликає стреси та натяг соціальної тканини, що стимулюють політичну мобілізацію та вимоги політичної участі».

Не можна однозначно стверджувати, що нові вітчизняні провладні еліти були проти економічного розвитку України. Швидше за все, вони були за, але за умови свого особистого лідерства, розширення особистих преференцій на тлі відсутності вільної економічної конкурентної боротьби.

На жаль, «лихі дев'яності» продовжуються в Україні й нині. Задля справедливості, слід зазначити, що технічний прогрес, впровадження в повсякденне життя сучасних технологій, у тому числі й інформаційних, на тлі глобальної лібералізації суспільства та проникнення західних ідеологій, внесли певні корективи.

Сучасна історія незалежної України продемонструвала, що в умовах зменшення фізичних методів впливу на опонентів все більшої популярності у влади та провладних еліт набувають способи й засоби економічного шантажу, масового застосування «чорного піару». Підконтрольна владі та олігархам правоохоронна та судова системи продовжують позбавляти опонентів не лише матеріальних засобів, а й свободи. Випадки захоплення підприємств, незаконного затримання та засудження громадян стають повсякденною нормою. Різноманітні репресії як інструмент усунення політичних конкурентів в умовах скорочення національних ресурсів, у тому числі природних, є незмінною зброєю влади в боротьбі за власний економічний добробут.

Основна проблема гібридного режиму полягає в тому, що Україна перебуває в стані нестійкої рівноваги. Як відомо, виходів із гібридного режиму два. Оптимальний – побудова ліберальної демократичної держави, найгірший – повернення до авторитаризму

чи тоталітаризму. Слід звернути увагу на те, що в Україні завжди існувало безліч причин економічного, соціального, політичного характеру, які цілком обґрунтовано можуть призвести до реалізації несприятливого перебігу розвитку подій. У разі, якщо влада та еліти негайно не застосують відповідних запобіжників, питання полягає виключно в тому, коли в Україні з'явиться досить харизматичний лідер, здатний реалізувати сподівання громадян на краще життя.

На думку професора Університету Сандерленда Ганса ван Зона, проблема погіршується тим, що «Україна не має консолідованого, сучасного державного апарату, а є скоріше неопатримоніальною державою, в якій кожен державний службовець має свій ф'єф (феодалне володіння). Державний апарат нагадує павутиння окремих інституцій, більшою мірою стурбованих захистом своїх привілеїв, ніж служінню суспільству» (H. van Zon. Political Culture and Neo-Patrimonialism Under Leonid Kuchma // Problems of Post Communism. 2005. Vol. 52, N 5. September–October. P. 12–22, нар. 15). Цьому сприяє відсутність ефективних політичних партій опозиційного толку, незалежних громадських організацій, здатних конструктивно протидіяти проолігархічній владі, а загалом неспроможність громадянського суспільства та його впливу на владу.

Клієнтелізм, непотизм та неформальні угоди

Клієнтелізм, непотизм та неформальні угоди поряд з корупцією складають своєрідний операційний код політичної культури українських еліт. Ці інститути зміцнилися за Л. Кучми, «вижили» за В. Ющенка і набули ще більшої сили за В. Януковича. Їхня живучість проявляється навіть після революції 2014 р.». (Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991– 2014 рр.): монографія / Ю. В. Мацієвський. Чернівці: Книги – ХХІ, 2016. 552 с. ст.24. ISBN 978-617-614-120-4). Аналогічної точки зору дотримується й Т. Карозерс «Політичний процес у гібридній

державі визначається застоєм, корупцією та домінуванням еліт, що дають мало користі для країни та мають слабку підтримку населення» (Carothers, T. (2002 p.). The End of the Transitional paradigm. Journal of Democracy, 13 (1), page 10; pages 5–21).

Відсутність політичної волі правлячих еліт та їхні особисті інтереси є на заваді завершення демократичного транзиту. Водночас ця ж відсутність політичної волі та страх спровокувати народне обурення не дозволяють повернутися до явного авторитаризму чи тоталітаризму. Власний хисткий стан влади, яка залежить і існуюча всередині більшої нестійкої системи, перешкоджає взагалі будь-яким діям, здатним порушити тендітний баланс. У результаті – існуюча в Україні політична еліта, яка є заручницею гібридного режиму, по-перше не має бажання, а по-друге, не здатна реформувати країну в демократичну державу. Для ліквідації гібридного режиму в Україні, який є основною причиною слабкості держави та бідності населення, потрібна низка процесів, які призведуть до радикальної зміни політичних еліт, переформатування інститутів влади, підвищення рівня соціальної активності та власної гідності в масштабах українського суспільства. Інакше час перебування України в сірій зоні може бути нескінченно довгим та й ризик повернення до «світлого» минулого досить ймовірний.

Про судову правотворчість і багато чого іншого

Класифікація держав за рівнем демократії, дотримання прав і свобод громадян перебуває в прямій кореляції з такими категоріями, як правова держава, верховенство права, справедлива судова система. У зв'язку з вищевикладеним автор дійшов висновку у тому, що судова правотворчість, як джерело права – виняткова прерогатива вільної демократичної держави за наявності високо розвинутого громадянського суспільства.

Судова правотворчість не може існувати в недемократичних державах, а якщо раптом і буде нав'язана суспільству, то може призвести до краху правосуддя, прагнення судової

системи обслуговувати інтереси провладних політичних та економічних еліт, не забуваючи про власні потреби носіїв мантий. Згідно з останніми оприлюдненими глобальними дослідженнями країн світу за показником рівня демократії британського дослідницького центру Economist Intelligence Unit, що включає 167 держав, виділено чотири основні категорії:

1. Повна демократія.
2. Недостатня демократія.
3. Гібридний режим.
4. Авторитарний режим.

Україна (91 місце в рейтингу) поступається позиціям таким країнам, як Фіджі, Бутан, Туніс, Ліберія і кваліфікується як держава з гібридним режимом. (Думаю, з цим можна посперечатися. Тим не менше.) А такі країни, як Габон (146 місце у рейтингу), Китай (148), Білорусь (151), Таджикистан (155), Туркменістан (162), Сирія (163), Північна Корея (165), Афганістан (167) відносяться до держав з авторитарним режимом. Проведені автором дослідження свідчать, що у вищезгаданих державах така категорія, як судова правотворчість в її повноцінному вичерпному розумінні відсутня.

У цьому сенсі достатній інтерес викликає висловлювання голови комітету Верховної Ради України з питань правової політики Д. Маслова, щодо питань судової реформи взагалі і добору на посади суддів Конституційного Суду України зокрема. «В процесі євроінтеграції, якщо відверто, то ми виконуємо певні експерименти. Як приклад – добір на посади суддів Конституційного Суду України. Ми вивчали досвід відбору суддів у конституційні суди багатьох країн світу, дійшли навіть до досвіду Габону (держава на західному узбережжі Центральної Африки), але ніде такого не знайшли» («Такого немає навіть у Габоні» – у Верховній Раді розповіли про експерименти над судовою владою під час процесу євроінтеграції. Судово-юридична газета. 15.02.2025 р.).

Якщо й надалі дотримуватися методики, запропонованої Д. Масловим, то цілком доречно буде розглянути місце України у світовому рейтингу верховенства права, в

якому Україна займає 89 місце, значення індексу верховенства права складає 0,49. Випереджають Україну навіть такі держави, як Малаві (Африка) – 69 місце, індекс 0,52; Тринідад і Тобаго відповідно 70, 0,52; Суринам – 81, 0,49; а вже згаданий Габон займає 124 місце із значенням індексу 0,39 (World Justice Project Rule of Law Index).

Разом із тим необхідно зазначити, що з європейських країн, що входять переважно до романо-германської правової сім'ї, застосування судового прецеденту в тій чи іншій мірі властиве державам з усталеною демократією: Франція, Німеччина, Швейцарія, Італія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Фінляндія, Іспанія, Греція, Голландія, Бельгія, Норвегія, Данія та іншим. У посткомуністичних європейських державах, які закінчили перехід від диктатури до демократичного суспільства судовий прецедент є у праві Польщі, Естонії, Литви та Латвії.

Більше того, незаперечним є фактом існування жорсткої кореляції між такими категоріями, як рівень демократії в державі, верховенство права, сприйняття корупції, якість національних еліт і навіть ВВП на душу населення. Дослідження країн із повноцінною демократією (Норвегія, Швеція, Фінляндія, Швейцарія, Німеччина, Японія та ін.) переконливо демонструє лідируючі позиції цих держав у світовому рейтингу верховенства права Норвегія – 2 місце, Швеція – 4 місце, Фінляндія – 3 місце, Німеччина – 12 місце, Японія – 16 із 142-х обстежуваних країн. Україна в цій номінації посіла 89 місце після Перу, Гамбії, Таїланду, Гаяни.

Ставлення до корупції

Держави – світові лідери демократії займають передові позиції і щодо негативного ставлення до корупції (індекс сприйняття корупції), Україна в цьому рейтингу займає 104 позицію. А в оцінці якості еліт – 86 місце і цілком закономірно стосовно ВВП на душу населення – 115 місце у світі.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що судова правотворчість, судовий прецедент, судова практика та закон, як джерела права, а також взаємна рецесія загальної системи права та материкової відбувається виключно в країнах з усталеною демократією, громадянським суспільством, справедливою судовою владою та високим рівнем довіри до судів. Таким чином, затвердження принципів судової правотворчості, визнання судового прецеденту, судової практики джерелом права, з одного боку, безпосередньо пов'язане, а з іншого боку є необхідною складовою існування демократичної держави, громадянського суспільства, справедливої правової системи, високого рівня довіри до судової влади.

Висновок

Спроби визнання судової правотворчості, судового прецеденту, судової практики джерелом права в недемократичних державах, поряд із таким джерелом, як закон, спричиняють правовий дуалізм, є засобом прийняття корупційних рішень, що в результаті становить значну загрозу системі національного правосуддя (*Lexinform (https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/evolyutsiya-ukrayinskogo-pravosuddyasudovyj-pretsedent-realnist-konstytutsijnist-nadiyi-ta-majbutnye).* – 2025. – 19.03).

С. Грабовський, Obozrevatel: Найдосконаліша конституція не гарантує демократії. Доведено Гітлером

За повідомленням телеканалу Fox9, п'ятеро законодавців Міннесоти від Республіканської партії збираються представити законопроект, який має на меті додати «синдром розладу Трампа» до визначення психічного захворювання. «Синдром розладу Трампа» визначається в законопроекті як «гострий напад параної», що є «реакцією на політику та президентство президента Дональда Дж. Трампа», відтак «люта ненависть до Трампа через його політику» буде вважатися у штаті психічним захворюванням.

З цього приводу можна було б посміятися, якби такий трагікомічний випадок не був лише одним у низці подібних на нього. Спільна риса у них – обожнювання президента США та відкидання самої можливості опозиції до нього як чогось ненормального. Втім, є і серйозніші випадки, які засвідчують проблеми з американською демократією. Інформаційно-аналітична компанія Bloomberg повідомляє: адміністрація Трампа може спробувати «перевернути догори дригом» понад століття практики президентських помилювань. Адже Трамп заявив, що помилювання членів Конгресу, які розслідували штурм Капітолію 6 січня 2021 року, здійснене його попередником Джо Байденом в останній день президентства, було «недійсним та не мало жодної сили». За словами Трампа, помилювання не мають юридичної сили, адже указ був підписаний за допомогою факсимільного підпису. Водночас американський президент не надав доказів своїм словам. «Це не моє рішення – це вирішуватиме суд, – але я б сказав, що вони недійсні, тому що я впевнений, що Байден не мав жодного уявлення про те, що це відбувається, і хтось використовував автоматичний пристрій, щоб розписатися та помилювати», – заявив Трамп журналістам на борту Air Force One. Так це чи ні? Федеральний апеляційний суд у 2024 році постановив, що помилювання не обов'язково має бути письмовим. А саме надання помилювання вважалось одним із абсолютних повноважень президента. Слова Трампа

відкривають можливість спроб притягнення до відповідальності деяких з найбільших політичних супротивників чинного президента за допомогою дій Міністерства юстиції.

На це все можуть сказати (власне, і кажуть) – чого ви хочете? Проблем накопичилося надто багато, слід їх розв'язувати, і негайно. А демократична Конституція США, одна з найефективніших у світі, традиції народовладдя, які включають свободу слова, діяльність незалежних мас-медіа як потужний важіль контролю суспільства за владою, унеможливають різного штибу довготривалі ексцеси, які б загрожували американській політичній системі.

І якби ж то все було так просто! Але досвід історії учить іншому.

...31 липня 1919 року у місті Ваймар Національні збори Німеччини абсолютною більшістю голосів (262 – за, 75 – проти, відсутні 84 депутати) ухвалили одну з найбільш прогресивних і демократичних на той час у світі конституцій. Невдовзі вона була підписана президентом держави Фрідріхом Ебертом і набула сили, а день її підписання став національним святом, як тоді говорили, «днем народження демократії в Німеччині».

Справді: Ваймарська конституція заснувала в Німеччині республіку, яка діяла на принципах парламентської демократії та федералізму. Були відбиті спроби, з одного боку, зберегти монархію, з другого боку, встановити «диктатуру пролетаріату» та «республіку Советів». Регулюючи у першій своїй частині взаємовідносини між загальнодержавними органами та самоврядними землями, Ваймарська Конституція встановлювала у другій частині широкий перелік основних конституційних прав і свобод. Загальне виборче право чоловіки Німеччини одержали ще 1871 року з рук «залізного канцлера» Бісмарка. Тепер же це право отримали й жінки. Вільно діяли численні політичні партії, буяла вільна преса. А для приборкання правих та лівих радикалів були передбачені законодавчі запобіжники,

які давали змогу захистити конституційний лад і територіальну цілісність держави, яка, програвши Першу світову війну та переживши серйозні політичні конфлікти, час від часу зривалася в економічні та політичні кризи. Були передбачені й референдуми з найважливіших питань державного життя (і вони не раз в подальшому проводилися). І все б наче нічого, адже принцип модернізації країни на підґрунті справді модерної демократичної Конституції був утілений майже повною мірою, але...

Але перебіг історичних подій призвів урешті-решт до того, що надзвичайно демократична Ваймарська республіка, як звали тодішню Німеччину, вщент програла змагання за душі і серця німців, поступившись тоталітарним ідеям. Наслідком понад шести десятків років регулярної участі чоловіків Німеччини у парламентських виборах (три покоління виростили за умов існування загального виборчого права – це не жарт) і чотирнадцяти років участі у цих виборах жінок стало голосування у липні 1932 року на виборах до Райхстагу, які традиційно відбувалися за партійними списками. Націонал-соціалісти набрали найбільше голосів – 37,36%. Соціал-демократи були на другому місці, але дуже відставали – 21,58%. На третьому місці – комуністи – 14,56%. Далі йшли Партія Центру – 12,44%, Німецька національна народна партія – 5,93%, Баварська народна партія – 3,26%. Що означав такий підсумок виборів? Те, що дві партії, які сповідували ідеологію тоталітарного соціалізму – нацисти та комуністи – разом одержали підтримку 51,96% виборців. А якщо додати ще й прихильників авторитарної НННП (наступного року вона стане союзницею нацистів, сформує разом із ними уряд і зрештою ввійде до НСДАП), то отримуємо 57,85%. Іншими словами, переважна більшість німців за умов панування демократії, свободи слова та свободи совісті, з використанням присутніх демократичних процедур висловилися проти самої демократії. Щоправда, все це сталося після тяжкої економічної кризи 1930-32 років, але ж але ж сталося – і це був вільний вибір німців. А шалена пропаганда тоталітаризму – що ж, для того свобода слова...

Відтак 30 січня 1933 року, президент Німеччини фельдмаршал Пауль фон Гінденбург призначив лідера Націонал-соціалістичної партії Адольфа Гітлера райхсканцлером. Усе відбулося з дотриманням демократичних процедур: обраний 1925 і переобраний 1932 року президент скористався статтями 53 та 54 Ваймарської Конституції, за якими він міг коли завгодно звільнити чи призначити канцлера та уряд в обхід Райхстагу, і зробити новим головою уряду лідера найчисельнішої парламентської фракції. Творці Конституції вважали: ці статті дадуть змогу у складній ситуації забезпечити безперервність та ефективність влади; ба більше, вони спеціально надали главі держави додаткові повноваження, щоб забезпечити йому можливість бути арбітром у неминучих конфліктах парламентських партій, проте...

Проте начебто знов-таки демократично був сформований коаліційний уряд. У ньому спершу було лише три нацисти: сам Гітлер – райхсканцлер, Геринг – міністр без портфеля, Фрік – міністр внутрішніх справ. Пізніше, вже у березні, до них додався четвертий – міністр пропаганди Геббельс. Оскільки ж більшості у Райхстагу уряд, хоч і коаліційний, не мав, то 1 лютого німецький парламент був розпущений; були призначені дострокові вибори на 5 березня того ж року. А далі, знов-таки у суворій відповідності до статті Конституції, яка надавала право президенту у разі кончевої потреби тимчасово скасовувати ті чи інші громадянські права і свободи, 4 лютого був виданий указ про захист країни, що обмежував свободу преси і зібрань. 28 лютого з'явився указ «Про захист народу і держави». Ну, а надалі стаття 48 Ваймарської Конституції надала можливість канцлеру Адольфу Гітлеру цілком законно крок за кроком ліквідувати свободу слова, багатопартійність, свободу зібрань і встановити тоталітарний лад. А задумувалася ж ця стаття для захисту демократії, для боротьби з лівим і правим екстремізмом...

І не можна сказати, що все це відбувалося без народного схвалення – принаймні, без підтримки більшості виборців. На березневих виборах 1933 року тоталітарні й авторитарні партії разом здобули понад 63%

голосів. Хтось може сказати: «Комуністи були непримиренними ворогами нацистів, вони з ними не мали нічого спільного!» А от Адольф Гітлер, маючи великий практичний досвід з цього питання, вважав інакше: «З дрібнобуржуазного соціал-демократа чи з профспілкового ватажка націонал-соціаліст ніколи не вийде, але з комуніста вийде завжди». Так і робилося з наказу фюрера – був організований масовий вступ прихильників одного червонопрапорного тоталітарного соціалізму до партії, яка сповідувала дещо інший, але також червонопрапорний тоталітарний соціалізм.

Утім, варто детальніше придивитися до цієї цілком законної розчистки німецької політичної арени. 5 березня 1933 року в країні відбулися парламентські вибори. Попри всі преференції, які де-факто мала на них унаслідок запроваджених після підпалу Райхстагу, знов-таки, у відповідності до законів, істотних обмежень громадянських прав і свобод партія райхсканцлера Адольфа Гітлера – НСДАП, – набрала менше, ніж очікували її вожді – 43% голосів, що дало 288 депутатських місць із 647. Навіть разом із своїми союзниками з Німецької національної народної партії вона ледь-ледь наскребла просту більшість (340 мандатів), але не отримала більшість конституційну. І тоді в бій пішла важка політична артилерія. 8 березня депутатські мандати комуністів були відкликані, їхні місця в Райхстагу – анульовані (що, власне, зрозуміло, адже Комінтерн, секцією якого була КПН, офіційно мав на меті скинення влади в цій країні). Паралельно розпочалися й арешти депутатів від соціал-демократичної партії, що вже не мало під собою реальних підстав унаслідок повної яловості цієї партії. А 23 березня Райхстаг, який проводив засідання у Королівській опері під пильною охороною загонів СА та СС, ухвалив закон «Про надзвичайні повноваження», згідно з яким «тимчасово» передав законодавчі функції уряду Адольфа Гітлера. Результат голосування: за – 444, проти – 94. Проти були уцілілі соціал-демократи, майже тридцяттеро з яких уже перебувало за ґратами або в еміграції. Ну, а далі покотилося-поїхало.

22 червня 1933 року була заборонена Соціал-демократична партія – за «зраду вітчизни»; її депутатські місця, ясна річ, також анулювалися. Інші партії причаїлися й сподівалися, що їх омине ця чаша. Не вийшло: 14 липня всі політичні партії Німеччини, крім НСДАП, були розпущені або ж «добровільно» саморозпустилися. Щоправда, місця у Райхстагу їхні депутати зберегли, але ненадовго: 12 листопада відбулися нові «вибори», на яких тепер фігурував лише список НСДАП. Як і слід було чекати, цей список переміг: за нього проголосувало 92,11% виборців. Якщо ця цифра і була «підмальована», то ненабагато: абсолютній більшості німців імпонували активні дії нацистів і їхнього вождя. Формування однопартійної диктатури наблизилося до успішного завершення; остаточно ж крапка була поставлена після смерті президента Пауля фон Гінденбурга, коли Гітлер сумістив у своїй особі главу держави й голову уряду, ставши «фюрером німецької нації». Це було закріплено плебісцитом (бо ж «істинна трудова арійська демократія», а не якась там «буржуазна») 19 серпня 1934 року.

І якось непомітно виборче право з листопада 1933 року залишилося тільки у чоловіків. Та при цьому формально продовжувала діяти Ваймарська Конституція з усіма її демократичними правами та свободами, от тільки фюрерові Райхстаг надзвичайними законами надав (звісна річ, тимчасово!) необмежені владні права. Проте фюрер не зловживав ними; роблячи якісь найважливіші політичні кроки, він нерідко звертався за підтримкою і до Райхстагу, і до німецького народу, проводячи плебісцити, – і неодмінно таку підтримку одержував. А скасували Ваймарську Конституцію лише 5 червня 1945 року, коли вся влада в окупованій союзними військами Німеччині перейшла до Контрольної ради держав-переможниць...

Ось така історія. Яка переконливо засвідчує, адресуючись до нас: найдосконаліший і найдемократичніший Основний Закон сам по собі мало чого вартий, якщо його не підпирають стійкі демократичні настанови як провідних політичних сил, так й абсолютної більшості

суспільства. Причому настанови, не в теорії, а на практиці іманентні «тілу» національного суб'єкта, чії обшири світобачення не затьмарені тоталітарними міфологемами, суб'єкта, здатного до цілераціональних

дій. Це важко, але можливо (*Obozrevatel* (<https://news.obozrevatel.com/ukr/society/najdoskonalisha-konstitutsiya-ne-garantue-demokratii-dovedeno-gitlerom.htm>). – 2025. – 18.03).

М. Комаровський, Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи: «Ручкове вето»: як Президент України вибірково підходить до підписання законів

За президенства Володимира Зеленського стала поширеною практика, коли після ухвалення Верховною Радою України закони можуть місяцями очікувати на підпис або ж узагалі бути проігнорованими главою держави.

Сьогодні розглянемо, скільки накопичилося таких законопроектів і про що вони. Також проаналізуємо це питання з юридичної точки зору. Забігаючи наперед, варто зазначити, що подібна практика є неприйнятною для будь-якої демократичної країни, оскільки прямо суперечить положенням Конституції та несумісна з таким фундаментальним принципом, як верховенство права.

Скільки законів очікують на підписання

Станом на момент виходу цієї публікації налічується 57 законів, які все ще не підписав Президент України. Їх повний перелік ми додаємо окремим файлом. Натиснувши на реєстраційний номер відповідного законопроекту, можна перейти до його картки на сайті Верховної Ради України та детально ознайомитися зі змістом.

Якщо узагальнити, то значна частина цих законопроектів уже втратила актуальність, тому вочевидь так і залишиться в статусі невідданих. Наприклад, проект Закону № 6359 про схвалення рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2022 році для участі в багатонаціональних навчаннях.

Те саме стосується важливого для свого часу проекту Закону № 2689 про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права, який було зареєстровано ще у грудні 2019 року та направлено на підпис Президенту 7 червня 2021 року. У 2024 році було ухвалено інший закон, що імплементував положення Римського статуту до національного законодавства. Ігнорування підписання цього законопроекту мало серйозні негативні наслідки для України після початку повномасштабного вторгнення, оскільки Кримінальний кодекс України просто не містив окремих видів злочинів, які росіяни активно вчиняли й продовжують вчиняти на території України.

«Найстарішим» законопроектом, якщо рахувати від дати направлення на підпис, є проект Закону № 2661 про внесення змін до Бюджетного кодексу України, який надійшов до Офісу Президента 21 січня 2020 року.

Іншу групу законопроектів можна узагальнено охарактеризувати як такі, що хоча й не втратили актуальності й можуть бути підписані, але з тих чи інших причин залишаються без підпису.

Наприклад, проект Закону № 11379-д про внесення змін до деяких законів України щодо проходження військової служби під час мобілізації особами, які не досягли 25-річного віку. Він передбачає, що військовозобов'язані, визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби в мирний час, а у воєнний час – обмежено придатними, не підлягають призову на військову службу під час мобілізації до досягнення ними 25-річного віку. Законопроект було направлено на підпис 6 серпня 2024 року.

Ще у січні 2025 року на підпис було направлено проєкт Закону № 11159 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку волонтерства серед здобувачів освіти.

Доволі цікава ситуація склалася з підписанням законопроєкту № 11090 про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок акцизного податку на тютюнові вироби, який було направлено на підпис Президенту 9 грудня 2024 року. За підрахунками одного з народних депутатів, кожен день зволікання з підписанням цього законопроєкту коштує українському бюджету 25,2 млн грн. Таким чином, оскільки передбачалося, що закон набуде чинності з 1 січня 2025 року, загальні втрати бюджету вже перевищили 1,9 млрд грн.

Який алгоритм закріплено в Конституції України?

Як було зазначено на початку, подібні дії Президента становлять порушення Конституції України, оскільки в ній прямо закріплено механізм промульгації (опублікування) законів.

Для цього звернімося до статті 94 Конституції України:

«Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

У разі, якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно

оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування».

Як видно, ця стаття містить алгоритм вирішення двох ситуацій:

-коли Президент ігнорує підписання закону протягом п'ятнадцяти днів;

-коли Президент не підписує закон після подолання Верховною Радою України накладеного вето.

Оскільки в нашому випадку проблема підписання стосується першої ситуації, Конституція покладає безумовний обов'язок саме на Президента підписати та оприлюднити закон після спливу п'ятнадцятиденного строку.

Окрім Конституції, така практика також суперечить принципу верховенства права. Справа в тому, що цей принцип включає низку підпорядкованих принципів, одним із яких є «правова визначеність» (legal certainty).

Венеційська комісія зазначала у своїй доповіді:

«Принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та правовладдя. Він так само є істотно важливим і для сфери продуктивної бізнесової діяльності, щоб генерувати розвиток та економічний поступ. Задля досягнення цієї довіри держава повинна робити текст нормативного акта легко доступним. Вона також зобов'язана додержувати приписів запроваджених нормативних актів та застосовувати їх передбачено й послідовно. Передбачуваність означає, що нормативний акт має бути, за можливості, доведено до загального відома ще до його застосування та він має бути передбачуваним стосовно своїх наслідків: його має бути сформульовано з достатньою мірою чіткості з тим, щоб особа мала змогу регулювати свою поведінку».

Таким чином, в Україні фактично склалася ситуація, коли після ухвалення відповідного законопроєкту Верховною Радою України громадянин змушений додатково замислюватися, чи буде цей закон

підписано та чи набуде він чинності (Права людини в Україні. Інформаційний портал

Харківської правозахисної групи (<https://khpq.org/1608814510>). – 2025. – 20.03).

О. Копитько, Главком: Конституція України як головна перепона для Кремля: що насправді хоче Путін

У потоках інформаційного сміття навколо переговорів миготять окремі важливі репліки.

20 березня товариш Шойгу поділився думкою щодо перешкод до врегулювання. Він виділив три пункти, з яких один дійсно заслуговує на увагу.

А саме: українська Конституція встановлює порядок зміни території – через всеукраїнський референдум. Шойгу де-факто визнав, що всі «референдуми», починаючи з кримського і севастопольського у 2014 році, це нісенітниця собача, яка не має ніяких правових наслідків.

Але якщо раніше цей момент росіяни топили у пропаганді, то зараз для оформлення нових територіальних захоплень РФ хоче отримати юридично бездоганний процес. І заодно постфактум закріпити староукрадене.

Щоб це зробити, потрібно знести чинну Конституцію України. Інших реалістичних способів немає.

Знести Конституцію теоретично можна, але для цього потрібна повністю підконтрольна верховна влада – і президент, і Рада. Або доведеться задіяти екстравагантні заходи спірної правової природи. Що не дасть Путіну шукану легітимність.

Але. Ні організувати всеукраїнський референдум, ні заснувати владу, яка оформить зміни території, практично неможливо. І точно неможливо у стислі терміни.

Тому, або треба грати на демонтаж держави і її перезаснування, а у процесі вирішувати

делікатні питання. Або відмовлятися від нездійснених вимог, задіяти якісь сурогати (рішення ООН та інших «Спортлото»).

Якщо Кремль почне впертися з даного питання, значить, він вважає, що справжньою метою «СВО» є демонтаж України з подальшим дробленням, появою нових суб'єктів, які і оформлять все на папері.

Що ще цікаво. Оформлення хотелок РФ по НАТО також передбачає внесення змін до Конституції. Заяв НАТО, що нас туди не візьмуть, недостатньо. У нас цілий президент згідно з Конституцією є гарантом реалізації стратегічного курсу у НАТО.

Гарантувати внесення змін до Конституції неможливо – для цього знадобиться як мінімум згода 300 + депутатських тулубів. Пообіцяти – так, гарантувати – ні.

А от ухвалити нову Конституцію без зазначених норм – можливо. Але для цього потрібен час.

Як ми бачимо, поки в публічному просторі цієї теми немає від слова зовсім. То рідкісноземельні АЕС, то ще щось.

Як тільки в ефірі з'явиться теза про необхідність скасування української Конституції – це означає, що переговори дійсно наблизилися до сутнісних моментів. Цікаво, хто його вкине (*Главком (<https://glavcom.ua/columns/olrxiykopytko/konstitutsija-ukrajini-jak-holovna-perepona-dlja-kremlja-shcho-naspravdi-khoche-putin-1050670.html>). – 2025. – 21.03).*

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Народні депутати планують пом'якшити для суддів підстави для притягнення їх до відповідальності. Відповідний законопроект 13137 у Верховній Раді зареєструвала група депутатів, зокрема голова профільного комітету з правової політики Денис Маслов, депутати Анатолій Гунько, Ярослав Юрчишин, Сергій Швець та інші.

Як пояснив Денис Маслов, законопроект передбачає кілька суттєвих змін.

Зокрема, за його словами, відповідальність за здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують їх доходи, буде наступати лише у випадку витрат на суму понад 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (тобто, наразі більше 302 тисяч грн).

Крім того, питання до судді щодо непідтвердження ним законності джерела походження майна буде стосуватися лише майна, набутого після призначення на посаду судді.

Тобто, якщо суддя набув майно до призначення, то до нього запитань бути не має.

«Взагалі, віднесення майнових питань до виду дисциплінарних проступків судді залишається, на мій погляд, достатньо дискусійним. Очевидно, що у межах цього законопроекту нам слід опрацювати це питання більш детально», вважає Маслов.

Також депутати пропонують поділити усі дисциплінарні проступки судді на незначні, серйозні та істотні.

Карати звільненням суддів будуть лише за істотні порушення.

Так, за словами Маслова, за незначний проступок до судді може бути застосовано:

- попередження;
- догану – з позбавленням доплат на 1 місяць;
- сувору догану – з позбавленням доплат на 3 місяці.

За серйозний проступок:

- грошове стягнення від 25 до 50 % місячної винагороди з позбавленням доплат на 6 місяців;
- суворе грошове стягнення від 50 до 100 % місячної винагороди з позбавленням доплат на 9 місяців;

-переведення до суду нижчого рівня з позбавленням доплат на 1 рік.

За істотний проступок – звільнення.

У разі вчинення проступку, пов'язаного з процесуальними порушеннями, суддю додатково можуть направити до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації.

При цьому будуть встановлені строки, а саме дисциплінарне стягнення до судді буде застосовуватися не пізніше:

- 1 року з дня вчинення незначного проступку;
- 2 років з дня вчинення серйозного проступку;
- 3 років з дня вчинення істотного проступку.

Крім того, буде своєрідне обмеження на подачу скарг на суддів – у разі зловживання правом на подання дисциплінарної скарги

Так, дисциплінарний інспектор ВРП, Дисциплінарна палата, а також ВРП за певних обставин зможуть визнати, що особа зловживає правом на подання дисциплінарної скарги.

У такому разі на скаржника буде покладено обов'язок здійснювати плату за подання наступних дисциплінарних скарг у сумі до 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, строком до 3 років. Тобто, за кожен скаргу на суддю потрібно буде платити по 30 тисяч грн (станом на 2025 рік прожитковий мінімум становить 3028 грн).

Плата буде повертатися скаржнику якщо за результатами розгляду скарги суддю притягнуть до відповідальності.

Крім того, законопроект передбачає, що під час процедури дисциплінарного провадження суддя, який підозрюється у вчиненні істотного дисциплінарного проступку, за клопотанням Дисциплінарної палати може бути відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше 2 місяців. Таке рішення ухвалюватиме ВРП (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/326746-zlostnym-zhalobschikam-na-sudey-pridetsyaplatit-za-kazhduyu-zhalobu-po-30-tysyach-grn-zaregistrirovan-zakonoproekt>). – 2025. – 30.03).

Верховна Рада 26 березня прийняла в першому читанні законопроект 12331-2 про внесення змін до закону про судоустрій щодо загального строку відрядження судді. Зареєстрував цей альтернативний законопроект народний депутат Володимир Ватрас.

Пропонується передбачити, що обмеження загального строку відрядження судді, передбаченого абзацом 2 ч. 2 статті 55 Закону «Про судоустрій і статус суддів», не застосовуються:

-щодо відряджених суддів апеляційних судів – до дня завершення Вищою кваліфікаційною комісією суддів конкурсу на зайняття вакантних посад суддів апеляційних судів, оголошеного рішенням ВККС від 14 вересня 2023 року № 94/зп-23;

-щодо відряджених суддів місцевих судів – протягом добору на посаду судді місцевого суду, оголошеного рішенням ВККС від 11 грудня 2024 року № 366/зп-24, та шести місяців з дня його завершення.

Шестимісячний строк пов'язаний із тим, що на відміну від конкурсу в апеляційні суди, який завершуватиметься призначенням кандидатів на вакантні суддівські посади, добір в місцеві суди завершується виключно зарахування кандидатів до резерву на заміщення вакантних посад судді місцевого суду. І лише після формування такого резерву ВККС зможе оголосити та провести відповідні конкурсні процедури.

На думку авторів проекту, 6-місячний строк має бути достатнім для того, аби ВККС за результатами плідної та ефективної роботи змогла провести відповідні конкурси до місцевих судів.

У зв'язку із цим пропонується виключити з підпункту 2 пункту 56 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про судоустрій і статус суддів» положення про те, що на суддів, відряджених за рішенням Голови Верховного Суду, положення абзацу 2 ч. 2 статті 55 Закону «Про судоустрій і статус суддів» щодо граничного строку відрядження судді не застосовуються.

Стосовно підстав розроблення проекту, то, як зазначає Володимир Ватрас, чинною ч. 2 статті 55 Закону «Про судоустрій і статус

суддів» передбачено, що відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації здійснюється на строк, що визначається Вищою радою правосуддя, але не більше ніж на один рік, крім випадків, передбачених абзацом другим цієї частини.

Якщо обставини, що були підставою відрядження судді, продовжують існувати, за зверненням голови суду, до якого суддя відряджений, та за згодою такого судді Вища рада правосуддя продовжує строк відрядження, але не більше ніж на один рік. Загальний строк відрядження не може перевищувати два роки.

Водночас, підпункт 2 пункту 56 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що тимчасово, в період дії надзвичайного чи воєнного стану та протягом 30 днів після дня його скасування (припинення) і за умови відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя, Голова Верховного Суду, приймає рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації та про дострокове закінчення відрядження судді. У період відсутності повноважного складу ВККС такі рішення приймаються без подання ВККС. Положення абзацу 2 ч. 2 статті 55 Закону про судоустрій щодо граничного строку відрядження судді не застосовуються.

Таким чином, зараз діють дві різні правові процедури відрядження суддів, які призвели до утворення окремих груп:

-судді, які були відрядженні рішеннями Голови Верховного Суду у період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя – щодо їх відряджень не застосовується граничний строк, передбачений абзацом 2 ч. 2 статті 55 Закону «Про судоустрій і статус суддів»;

-судді, які були відряджені рішеннями Вищої ради правосуддя після формування її повноважного складу – щодо їх відряджень застосовується граничний строк, передбачений абзацом 2 ч. 2 статті 55 Закону «Про судоустрій і статус суддів» (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/326721-verkhovnaya-rada-odobrila-zakonoproekt-o-vremennoy-otmene-ogranicheniy-na-sroki-komandirovaniya-sudey>). – 2025. – 30.03*).

Для збільшення кількості потенційних учасників конкурсу на посади суддів Вищого антикорупційного суду (ВАКС) парламентський Комітет з питань правової політики пропонує переглянути строк обмежень та перелік органів, на які поширюються заборони щодо зайняття посади судді ВАКС. Відповідні зміни пропонуються законопроектом 13114, який зареєстрували голова Комітету Денис Маслов, народні депутати Володимир Ватрас, Микола Стефанчук та інші.

«Є доцільним скорочення строку певних обмежень з 10 до 5 років, а також виключення з переліку обмежень органи, дотичність яких до діяльності ВАКС не є суттєвою або безпосередньо пов'язаною із виконанням функцій суду», зазначають автори.

Зокрема, таку заборону претендувати на посаду ВАКС можуть зняти для працівників митних органів, НАЗК, АРМА, АМКУ, Рахункової палати, Державної податкової служби, Мінфіну.

Також буде дещо спрощено обмеження для колишніх прокурорів та працівників ДБР – замість 10 років буде встановлено «ценз» в 5 років. При цьому обмеження в 10 років залишається для працівників НАБУ та САП.

Відповідні зміни законопроект передбачає до статті 7 Закону «Про Вищий антикорупційний суд» щодо перегляду обмежень, які перешкоджають особі взяти участь в конкурсі на посаду судді ВАКС (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/326116-v-verkhovnoy-rade-predlagayut-snyat-ogranichenie-zapreschayuschee-byt-kandidatami-na-dolzhnost-sudi-vaks-sotrudnikam-nazk-arma-nalogovikam-i-tamozhennikam>). – 2025. – 23.03*).

Головам судів пропонують заборонити переобиратися повторно протягом 2 років після завершення відповідних повноважень. Про напрацювання відповідного законопроекту повідомив член Комітету ВР з питань правової політики, голова підкомітету і постійний представник Верховної Ради у КСУ Максим Дирдін.

«На базі підкомітету обговорили комітетський варіант законопроекту щодо врегулювання процедури обрання (призначення) суддів на адміністративні посади та їх звільнення з цих посад. Комітетський законопроект розроблений на базі законопроектів №8296 та альтернативного №8296-1», зазначив він.

До обговорення доєдналися члени Комітету ВР з питань правової політики, Верховний Суд, Вища рада правосуддя, Рада суддів України та асоціації суддівського самоврядування.

За словами Максима Дирдіна, концепт нового законопроекту передбачає наступне:

Форма обрання залишається незмінною – голову суду та його заступника обирає сам колектив під час зборів суддів. Проте, якщо збори суддів не можуть ухвалити відповідне рішення протягом трьох місяців, призначення здійснюватиме Рада суддів України, як організаційна форма суддівського самоврядування (ст. 127 Закону «Про судоустрій і статус суддів»);

Якщо немає кандидатів на вакантну адмінпосаду, такі повноваження тимчасово виконуватимуть судді відповідного суду за принципом черговості (від найстаршого до наймолодшого за віком) на строк 180 календарних днів;

Строк повноважень на адміністративних посадах пропонується збільшити з 3 до 4 років (зрівняти з касаційним судом), проте встановлюється обмеження – не більше двох строків поспіль. Повторне обрання можливе не раніше ніж через два роки після закінчення відповідних повноважень;

У разі застосування дисциплінарного стягнення, яке унеможливує здійснення правосуддя, суддя відсторонюється від повноважень адміністративної посади;

Порядок обрання (призначення) та звільнення голів судів та їх заступників з адміністративних посад, передбачений даним законопроектом, не анулює попередній строк перебування їх на адміністративних посадах.

Наразі депутати очікують на офіційні позиції Верховного Суду, Вищої ради правосуддя, Ради суддів України, Державної судової адміністрації та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

(Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/326242-deputaty-predlagayut-ustanovit-zapret-na-2-goda-dlya-pereizbraniya-glav-sudov-zanimavshikh-dolzhnosti-bolee-8-let>). – 2025. – 23.03).

Венеційська комісія 18 березня опублікувала висновок за запитом виконувача обов'язків голови Конституційного Суду України щодо альтернативної служби.

Так, листом від 4 грудня 2024 року на той момент виконувач обов'язків голови КСУ Віктор Кривенко звернувся до Венеційської комісії із запитом *amicus curiae* (висновку) щодо альтернативної (невійськової) служби.

Питання, поставлені Конституційним Судом України перед Венеційською комісією, виникли у зв'язку з конституційною скаргою щодо обвинувачення в ухиленні від військової служби особою, яка відмовляється від неї з мотивів совісті. Заявник є давнім членом Церкви адвентистів сьомого дня – релігійної організації, доктрина якої не допускає ні використання зброї, ні навіть участі у військовій службі без зброї.

Суди постановили, що українське законодавство не передбачає заміну військової служби під час мобілізації, а право на прояв своєї релігії чи переконань не є абсолютним і підпорядковується конституційному обов'язку захищати територіальну цілісність і суверенітет держави від іноземної агресії.

Венеційська комісія послалася на дані Європейського бюро з питань відмови від військової служби з мотивів совісті, яке вказує, що з початку повномасштабної агресії 24 лютого 2022 року в Україні припинено визнання права на відмову від військової служби з мотивів совісті. У межах поточної мобілізації жодну заяву на альтернативну службу не було задоволено.

Як зазначила Венеційська комісія, поставлені КСУ питання можна звести до двох:

-стан міжнародного та європейського права у сфері прав людини, включаючи порівняльне конституційне право, щодо права на відмову від військової служби за переконаннями;

-відмова від військової служби за переконаннями в умовах оборонної війни.

Венеційська комісія зазначила, що міжнародні стандарти, які стосуються відмови від військової служби за переконаннями, можна підсумувати так:

Стаття 9 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) і стаття 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП), що стосуються свободи думки, совісті та релігії, гарантують право на відмову від військової служби за переконаннями;

Відмова від військової служби за переконаннями ґрунтується на релігійних або інших переконаннях, що включають, зокрема, тверде, постійне та щире неприйняття будь-якої участі у війні або носіння зброї; держави можуть вимагати певного рівня доказів щирості таких переконань;

Відповідно до ЄКПЛ, обмеження права на відмову від військової служби за переконаннями повинні бути чітко передбачені законом, переслідувати легітимну мету та суворо обмежуватися тим, що є явно необхідним для досягнення цієї мети, а також бути пропорційними до неї;

Відповідно до ЄКПЛ – але не до МПГПП – допускаються відступи від права на відмову від військової служби за переконаннями, але лише в межах, суворо необхідних через вимоги ситуації;

Відповідно як до ЄКПЛ, так і до МПГПП, держави мають позитивне зобов'язання створити систему альтернативної служби, яка повинна бути відокремлена від військової структури, не мати карального характеру і залишатися в розумних часових межах. Доступ до альтернативної служби має бути недискримінаційним і регулюватися справедливими та прозорими механізмами.

Венеційська комісія вважає, що сама природа відмови від військової служби за переконаннями передбачає, що вона не може бути повністю виключена навіть у воєнний час, хоча держави мають обмежену свободу розсуду, особливо в умовах загальної мобілізації. Однак Венеційська комісія вважає, що за жодних обставин відмовник за переконаннями не може бути змушений носити або використовувати зброю, навіть для самооборони країни

(Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/326088-venetsianskaya-komissiya-schitaet-cto-litso-otkazuyayuscheesya-ot-voennoy-sluzhby-po-ubezhdeniyam-ne-mozhet-byt-vynuzhdeno-nosit-ili-ispolzovat-oruzhie>). – 2025. – 22.03).

Реформа децентралізації – чи не єдина реформа, яка в Україні відбулася більш-менш успішно. Однак важливо її не зупиняти та не загубити суть самої реформи на шляху до Європи. На цьому наголосила Заступниця Голови Верховної Ради України під час панельної дискусії з нагоди презентації початку III фази проєкту «U-LEAD з Європою», до якої приєдналася Франція. Раніше ініціативу також підтримали Німеччина, Польща, Данія і Словенія.

Віцеспікерка нагадала, що Україна має декілька структурних маяків щодо децентралізації у плані Ukraine Facility. Зараз, за її словами, Парламент працює над змінами до Закону «Про місцеві державні адміністрації», а у профільному комітеті точаться серйозні дискусії.

«Суть реформи полягає не в тому, щоб приймати велику кількість законів. А щоб у

нас з'явилися сильні громади, з якими ми й увійдемо до Європейського Союзу. А сильні громади можливі, коли на чолі їх стоять небайдужі, відповідальні, сильні лідери. Мені приємно констатувати, що дуже багато громад, особливо ближче до фронту, очолюють жінки», – підкреслила Олена Кондратюк.

Вона наголосила на важливості підтримки процесу децентралізації в Україні з боку європейських партнерів.

«Для Європейського Союзу децентралізація – це не просто реформа, це спосіб реалізації політики. Вона дає можливості самостійного розвитку територій, отримання грантів і залучення ресурсів», – акцентувала Віцеспікерка Олена Кондратюк.

У панельній дискусії «Локальний шлях до Європи» також взяли участь Віце-прем'єр-міністр з відновлення – міністр розвитку громад та територій України Олексій Кулеба, Посол Європейського Союзу в Україні Катаріна Матернова, голова Шульгинської сільської військової адміністрації Наталя Петренко (*Офіційний вебпортал парламенту України (<https://www.rada.gov.ua/news/Topnovyna/260146.html>). – 2025. – 18.03).*

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Головченко В., кандидат юридичних наук, професор МКА (МАУП), заслужений юрист України

Конституційно-правові засади передачі в експлуатацію надр не громадянам України

Передача надр України в користування громадян інших країн є однією з найрезонансніших та найважливіших правових і політичних проблем. Дискусії навколо даного питання неодноразово виникали в нашому суспільстві, але особливо гострого характеру вони набули під час воєнного стану, коли вирішується доля державності України. Адже концесії, тобто передача в експлуатацію надр землі та інших сировинних ресурсів, зазвичай були одним із методів монопольного використання сировинних ресурсів, економіч-

ного і політичного підкорення інших держав. В епоху імперіалізму набули поширення концесії окремих монополій у колоніальних та напівколоніальних країнах шляхом залякувань і прямого тиску. Політику концесій використовувала й радянська держава, але в тих галузях і в таких розмірах, які давали вигоду та не зачіпали економічну незалежність цієї імперії.

Надра як об'єкт права

Природні ресурси України становлять собою особливий об'єкт права власності. Вони

є основою суверенітету народу. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні й інші ресурси визнані такими, що є об'єктами права власності Українського народу, а права власника від імені народу покликані здійснювати органи державної влади й місцевого самоврядування (стаття 13 Конституції України). Це положення відтворено в статті 324 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Закріплення права власності Українського народу на природні ресурси зумовлено їх виключною значущістю для нинішнього і майбутніх поколінь та необхідністю у зв'язку з цим встановлення особливого режиму здійснення цього права.

У пункті 2 ст. 1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права зазначено, що всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають із міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди та міжнародного права.

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 12.12.1974 року «Хартія економічних прав та обов'язків держав» кожна держава має і повинна вільно здійснювати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами та економічною діяльністю, включаючи право на володіння, використання та експлуатацію (п. 1 ст. 2 глави II). За змістом статті 13 Конституції України, кожний громадянин України, громадянин іноземної держави чи особи без громадянства мають право користуватися у визначеному законом порядку природними ресурсами країни. Це положення є нормою публічного права та відображає міжнародні внутрішньополітичні правила співжиття. Такий висновок узгоджується з положеннями статей 18 та 26 Конституції України, в яких зазначається, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як (за певним винятком) і громадяни України, що зовнішньополітична діяльність української держави з членами міжнародного

співтовариства базується на співробітництві за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Частиною 2 ст.13 Конституції України передбачено, що кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Це означає, що природні об'єкти права власності і народу можуть надаватися громадянам тільки на умовах користування, окрім випадків, передбачених Конституцією.

Право користування – елемент права власності

У статті 39 Конституції України визначено поділ природних ресурсів на категорії загальнодержавного та місцевого значення. До природних ресурсів загальнодержавного значення належать територіальні та внутрішні морські води, природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, атмосферне повітря, підземні води, поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області, лісові ресурси державного значення, природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, корисні копалини. Законодавством України можуть бути віднесені до таких ресурсів й інші природні ресурси.

До природних ресурсів місцевого значення належать ресурси, які не віднесені законодавством України до природних ресурсів загальнодержавного значення. У статті 4 Кодексу України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94 – ВР (далі – Кодекс) визначено, що надра є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування. Право користування полягає в тому, що користувач має юридично гарантовану можливість здобувати вигоду з об'єкта права власності, зокрема надр та інших видів природних ресурсів. Право користування є одним з трьох елементів права власності.

Відповідно до пункту 5 частини 1 статті 92 Конституції України лише законами України

визначаються засади використання природних ресурсів. Крім Кодексу і Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) від 25.06.1991 р. № 1264 – XII до природно-ресурсних законів відносяться щонайменше 20 інших законодавчих актів. Найважливішими з них можна назвати Земельний кодекс України, Гірничий закон України, Закони «Про державну геологічну службу України», «Про концесію» та інші. Конституцією України не встановлено заборони для іноземців та осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб, юридичних осіб за участю іноземних громадян та юридичних осіб займатися в Україні інвестиційною і підприємницькою діяльністю, пов'язаною з використанням природних ресурсів. Згідно з частиною 1 статті 26 Конституції України вони користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за України, законами чи міжнародними договорами України.

Зазначені конституційні положення узгоджуються з приписом статті 7 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», яким встановлено, що іноземці та особи без громадянства мають право займатися в Україні інвестиційною, а також зовнішньоекономічною та іншими видами підприємницької діяльності, передбаченої законодавством України.

Земельний кодекс України передбачає спеціальні дозволи на користування надрами в межах конкретних ділянок, що надаються спеціалізованим підприємствам, установам і організаціям (частина 2 статті 16 Кодексу). Відповідно до припису ст. 6 Закону України «Про державну геологічну службу України», такі дозволи надає уповноважений центральний орган виконавчої влади з геологічного вивчення та використання надр. Цим Законом запроваджено механізм здійснення державного контролю для забезпечення раціонального використання надр, встановлено платність користування надрами та відповідальність за порушення законодавства про надра.

Висновки

Отже, системний порівняльно-правовий аналіз положень Конституції України та українського законодавства дозволяє зазначити що:

1. Право власності Українського народу на землю й інші природні ресурси є невід'ємною складовою суверенного права народу здійснювати владу й орієнтоване на задоволення публічних інтересів.

2. Природні ресурси як особливий об'єкт права власності відрізняються від інших об'єктів права власності своєю специфікою, оскільки є продуктом природи, тобто не створені людиною. Вони можуть надаватися громадянам тільки на умовах користування.

3. Конституція України та природоохоронне законодавство не містять обмежень на право користування надрами України для іноземних громадян та іноземних юридичних осіб порівняно з громадянами України та юридичними особами, створеними в Україні.

4. Для отримання спеціального дозволу на користування надрами в Україні визначальним критерієм є не національність чи громадянство користувача, а дотримання ним вимог чинного законодавства України та міжнародно-правових актів.

5. Забезпечення суверенітету народу над його природними ресурсами та національних інтересів України здійснюється шляхом встановлення як загального, так і спеціального режиму користування природними ресурсами.

Від редакції: Як ви розумієте, ми не випадково винесли цей матеріал і цю тему на ТОПові сторінки. Ідеться про можливу концесію українських надр Сполученими Штатами Америки, чого так безапеляційно добивається лідер США Д. Трамп. Як на погляд редакції ЮВУ, йдеться про концесію через силу. А це практика імперських зразків, тож нашим високопосадовцям слід добре над цією пропозицією поміркувати. Надто вже старається «команда Трампа» щонайшвидше узаконити цю «рідкоземельну» концесію.

До речі, кажуть, що Євросоюз запропонував Україні власну угоду про «критичні матеріали». Її озвучив днями єврокомісар з індустріальної

стратегії Стефан Сежурне (*Lexinform* (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/konstytutsijno-pravovi-zasady-peredachi-v-ekspluatatsiyu-nadrne-gromadyanam-ukrayiny/>)). – 2025. – 5.03).

Жигалкін І., суддя-спікер Господарського суду Харківської області, д.ю.н.

Дороговкази вдосконалення. Роль рекомендацій міжнародних інституцій у формуванні стандартів дисциплінарних проваджень щодо суддів

Попри те, що правова система кожної держави наділена унікальними, властивими лише їй рисами, у цілому правова матерія розвивається за певними загальними закономірностями, а її еволюція відбувається в одному векторі і спрямовується до єдиної мети – забезпечити права людини. Суду в досягненні цього результату відводиться особлива роль, однак для належного виконання покладених на нього функцій необхідні належні умови функціонування...

1. Суд першої інстанції як авангард судового правозастосування

Ні для кого не секрет, що саме судді першої інстанції є, так би мовити, «першим рубежем», який зустрічає найбільш «гострі» юридичні кейси і зіштовхується з юридичними конфліктами усього діапазону складності, глибини, інтенсивності, напруги та емоційності.

Сама діяльність зі здійснення правосуддя у своїй основі більшою мірою пов'язується з розв'язанням спорів, і лише меншою мірою з реалізацією механізмів правовстановлення (як це має місце, наприклад, у випадку з передачею безхазяйної речі у комунальну власність (статті 329–333 ЦПК України [1, статті 329–333]), встановлення фактів, що мають юридичне значення (глава 6 ЦПК України [1, гл. 6]), зі здійсненням контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції (пункт 7 частини першої статті 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [2, ст. 7]) тощо.

Учасники юридичного спору можуть не подати апеляцію або ж «не дійти» до вирішення спору у Верховному Суді, тобто відмовитися

від оскарження рішення апеляційного суду до суду касаційної інстанції. Однак ймовірність того, що у суд першої інстанції позов все ж таки буде подано, є надзвичайно високою.

Одним із індикаторів цього виступає співвідношення між кількістю справ, які розглядаються судами першої, апеляційної та касаційної інстанції. Крім того, це безпосередньо отримує відображення і на рівні співвідношення між навантаженням судів усіх інстанцій.

Цей аспект проблеми ніби то завжди розуміється і при цьому так само завжди упускається, зокрема у зв'язку з його «природним» характером.

Однак з цього слідує і інша особливість. Це те, що саме судді судів першої інстанції, як правило, стають учасниками дисциплінарних проваджень. Адже: по-перше, суддівський корпус цих судів є більшим за персональний склад судів апеляційної та касаційної інстанції. У зв'язку з чим навіть за теорією ймовірності подача скарги на суддю першої інстанції є більш вірогідною, аніж подача такої скарги на суддів апеляційної та касаційної інстанцій; по-друге, саме на суди першої інстанції покладено функції із всебічного розгляду обставин справи. Тобто саме суди першої інстанції застосовують увесь діапазон матеріальних і процесуальних засобів у ході розгляду справи, що автоматично розширює поле на якому може проявитися незгода одного з учасників процесу з рішенням суду, ухваленим на відповідній стадії розгляду справи; по-третє, суд є суб'єктом правозастосування, тобто він застосовує нормативні положення, «надані» йому законодавцем, незалежно від рівня їх

досконалості, деталізації й масштабів охоплення суспільних відносин правовим регулюванням, а також рівня однозначності чи колізійності закону. Функція суду – забезпечити ефективне правосуддя, тобто максимально ефективно застосувати нормативні положення, виходячи із принципів верховенства права, норм Конституції України, міжнародних стандартів та відповідних спеціальних законодавчих актів, логіки побудови їх змісту, їх духу та принципів, що отримали безпосереднє закріплення у відповідних джерелах права. Як наслідок, саме суд першої інстанції повинен звести у межах конкретного кейсу в одну «юридичну тканину» юридичний матеріал, пов'язаний з обставинами кейсу, тобто юридичні факти, умови їх настання, правовідносини, норм права, конкретні конструкції тощо й окреслити цілісну картину правової реальності конкретної справи. У зв'язку з цим, іноді, те, що може виглядати як допущення судом дисциплінарного проступку, насправді є прямим застосуванням діючого закону.

Сьогодні ми говоримо про так звану «судову правотворчість» або «судову нормотворчість» [Див.: 3] у тому числі як особливий вид судового правозастосування, проте в сучасних умовах для вітчизняного правопорядку це прерогатива переважно лише Верховного Суду. Суд першої інстанції відповідних інструментів, як правило, позбавлений; по-четверте, окреслені вище обставини, з іншого боку, у сукупності підвищують ризик допущення судами першої інстанції помилок, а тому і вчинення дисциплінарних проступків.

2. Дисциплінарне провадження відносно судді: is it good or bad?

Якщо поставити питання з приводу того добре це чи погано, коли до ВРП подається дисциплінарна скарга на суддю (якщо питання взагалі можна так поставити), то, очевидно, що для представника суддівського корпусу це не дуже приємна процедура, проходження якої при цьому пов'язується з певним рівнем стресу.

Проте, з іншого боку, розгляд дисциплінарної справи (якщо скарга доходить до цієї стадії) навпаки здатне посилити стандарти здійснення

правосуддя або ж виступити додатковим підтвердженням професіоналізму судді. При цьому при належній побудові механізму дисциплінарного нагляду (контролю) відповідний рівень стресу може бути знижений або взагалі нейтралізований.

Але це можливо лише за двох умов. В якості першої виступає, власне наявність відповідних міжнародних стандартів, а в якості другої – належна побудова і функціонування відповідного механізму, який здатен забезпечити впровадження та дотримання таких стандартів і у цілому орієнтований на таке забезпечення. У протилежному випадку вся система правосуддя може стати об'єктом впливу через дисциплінарні провадження як інструмент тиску на суддів, що у цілому може створювати критичні ризики для принципу незалежності суду як одного з фундаментальних стовпів побудови системи правосуддя.

І саме в цій частині на перший план виходять висновки та рекомендації міжнародних інституцій у тому числі Комітету Міністрів Ради Європи, Консультативної ради європейських суддів, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, а також міжнародних органів суддівського самоврядування, присвячені у тому числі питанням побудови судових систем, а також систем дисциплінарного нагляду (контролю) за діяльністю суддів.

У сутності відповідні документи являють собою не тільки і не стільки узагальнення найкращих світових судових практик у сфері дисциплінарних проваджень, скільки чіткий дороговказ як саме слід вдосконалювати існуючі системи або ж впроваджувати нові, наприклад, у ході глибокої інституційної переробки існуючих структур або ж будівництва нових на базі попередніх ліквідованих.

Більше того, положення відповідних висновків та рекомендацій мають не лише перспективну спрямованість, тобто орієнтовані не лише на подальші реформи, вони можуть використовуватися на рівні конкретних національних правових систем вже сьогодні у межах практики правозастосування, здійснюваної суддями, а також суб'єктами дисциплінарного нагляду (контролю)

за діяльністю суддів. Адже внаслідок абстрактності окремих нормативних положень, що регулюють порядок здійснення правосуддя, а також визначають особливості окремих аспектів дисциплінарних проваджень відносно судді, і водночас у зв'язку з орієнтуванням правової системи у цілому на забезпечення найбільш ефективними способами прав людини, застосування міжнародних стандартів здатне на рівні практики правозастосування нейтралізувати недосконалості або заповнити прогалини системи дисциплінарного провадження відносно суддів. Питання полягає лише у ракурсі погляду на обставини дисциплінарної справи, а також методології, застосовуваної відповідним суб'єктом, тобто у рівні об'єктивності розгляду конкретного дисциплінарного кейсу.

Своєю чергою, якщо підійти до аналізу відповідних висновків та рекомендацій більш глибоко і пройнятися їх духом, тобто по суті духом сучасних стандартів у сфері правосуддя, тоді можна побачити не лише оптимальний рівень функціонування сучасних судових систем, механізмів дисциплінарного нагляду (контролю) та актуальний стан проблем у сфері правосуддя, однак також і певною мірою спрогнозувати вектор розвитку відповідних стандартів, а тому і *ex ante* вдосконалити свою роботу вже сьогодні. Це особливо стосується суддів, а також суб'єктів, на яких покладаються функції здійснення дисциплінарного нагляду (контролю) у сфері правосуддя, адже вони володіють для цього усім необхідним, а саме досвідом, знаннями, інструментами правозастосування і необхідним обсягом дискреції, наданої законом. Проблема полягає лише у призмі погляду, яка передбачає не обвинувальний нахил дисциплінарного провадження, що, безсумнівно, збиватиме суб'єкта аналізу, а погляд на проблему об'єктивно, тобто у комплексі – з точки зору обставин справи, міжнародних стандартів правосуддя, національного законодавства (ураховуючи його якість в аспекті конкретного кейсу), а також з точки зору доводів сторін судового провадження, скаржника і суддів у межах дисциплінарного провадження

і водночас з урахуванням міжнародних стандартів останнього.

3. Висновки та рекомендації міжнародних інституцій як дорожня карта вирішення проблемних питань

Окреслені обставини мають концептуальний характер, у зв'язку з чим закономірно постає питання внесення більшої практичної конкретики у підняту проблему. Тобто чи можна навести конкретні приклади застосування відповідних стандартів або ж їх ігнорування?

Конкретних прикладів багато. І при цьому, очевидно, що найбільшу увагу привертають ситуації, пов'язані з проблемними аспектами застосування відповідних стандартів. Адже в частині, де механізм працює належним чином, не підсвічуються моменти, які потребують додаткового осмислення.

Водночас в якості однієї зі справ, пов'язаних з проблемними питаннями застосування міжнародних стандартів у сфері дисциплінарного нагляду (контролю) можна навести наш особистий кейс. Справа не є особливо цікавою чи резонансною. Ймовірно, це один із сотень тривіальних дисциплінарних кейсів, які щорічно розглядаються ВРП. Але практично кожна хвилинка дисциплінарного провадження була прожита, осмислена, проаналізована з багатьох кутів зору з використанням методології наукового пізнання, тобто застосування наявного дослідницького досвіду, а отриманий досвід концентровано викладено у контексті проблемних питань на рівні серії наукових статей, що готувалися і публікувалися безпосередньо у ході проходження дисциплінарного провадження.

Хоча у цілому справа стосувалася ухвали про забезпечення позову, постановленої у кінці 2019 року, тобто використання судом інструмента, покликаного забезпечити інтереси обох учасників процесу у ситуації, коли суд лише приступає до розгляду справи, який, при цьому, не завдає шкоди жодній зі сторін спору і у цілому орієнтований на створення умов для виконання судового рішення, а тому і забезпечення ефективності судового захисту, тим не менше наприкінці

2020 року дисциплінарна скарга була подана, а дисциплінарне провадження відкрите.

Ухвала про забезпечення позову постановлялася, по-перше, як з'ясувалося потім, в умовах наявності відкритого провадження про неплатоспроможність боржника-відповідача, а, по-друге, на другий місяць дії Кодексу України з процедур банкрутства, яким запроваджено принципи концентрації майнових позовів та всеспільності позовних вимог до боржника і при цьому в умовах неоднозначності судової практики щодо розмежування майнових та немайнових спорів. Однак, одразу після клопотання третьої особи відповідна справа, не будучи розглянутою жодною хвилиною по суті, була передана на розгляд у межах справи про неплатоспроможність.

При цьому за результатами оскарження ухвала про забезпечення позову була залишена у силі судом апеляційної інстанції, проте скасована Верховним Судом.

У ході розгляду дисциплінарної справи було виявлено цілий пласт проблем, окремі з яких мають глибокий і концептуальний характер і стосуються практично кожного судді і точно кожного судді господарських судів. Це, зокрема такі проблеми як:

-якість закону і його вплив на судову правозастосування [Див.: 4; 5];

-розмежування майнових і немайнових спорів за законодавством України, у юридичній доктрині та практиці правозастосуванні (адже на момент постановлення ухвали концентрації підлягали переважно майнові спори) [Див.: 4];

-межі аналізу ВРП обставин справи у ході з'ясування наявності чи відсутності умов та підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [Див.: 6; 7];

-можливість впливу ВРП на судову гілку влади, зокрема через перегляд ухваленого судом рішення «по суті» [Див.: 7];

-правомірність притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, зокрема у зв'язку зі скасуванням його рішення судом вищестоящої інстанції та ін. [Див.: 7].

Водночас підняті проблеми сприяли підвищенню наукового інтересу до аналізу у цілому інституційної будови та механізмів

дисциплінарних проваджень відносно суддів, особливо ураховуючи відносно нещодавню реформу ВРЮ внаслідок якої вона була перетворена у ВРП з глибокою модифікацією самого дисциплінарного провадження, що, своєю чергою сприяло включенню у предмет наукового розгляду також таких проблем як:

-інституційний конфлікт інтересів у випадку повторного розгляду ВРП дисциплінарної справи у разі скасування судом рішення ВРП, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення дисциплінарної палати, як цього вимагає частина третя статті 52 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [Див.: 8];

-персоналізація юридичної відповідальності члена ВРП та порядок його відкликання суб'єктом, яким він був обраний (призначений) [Див.: 8; 9];

-застосування ВРП у ході своєї діяльності практики ЄСПЛ та міжнародних стандартів, що висуваються до дисциплінарних проваджень [Див.: 9; 10].

Дисциплінарне провадження, учасниками якого ми були, мало публічний характер.

З одного боку усі засідання Вищої ради правосуддя фіксувалися у тому числі у відеоформаті і наразі доступні у мережі Інтернет, а рішення інституції розміщені на її сайті.

З іншого боку у зв'язку з характером піднятих проблем ми також сприяли забезпеченню публічності їх розгляду, зокрема публікуючи результати своїх досліджень у формі наукових та науково-практичних статей, «підсвічуючи» важливі, на наш погляд, аспекти умов та підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, а також у цілому особливостей функціонування системи дисциплінарного нагляду (контролю), й сприяючи таким чином повному та всебічному розгляду справи, а тому і формуванню сталої практики застосування ВРП міжнародних стандартів у дисциплінарних провадженнях відносно суддів.

З цього приводу висловлені позиції відповідної дисциплінарної палати ВРП, пленарного складу ВРП, рішення якого оскаржено до Верховного Суду, а також власне Верховного Суду.

Матеріали знаходяться у відкритому доступі, а результати нашої наукової та аналітичної

роботи є повністю прозорими і доступними й розміщені на сторінці правничого Інтернет видання і, крім того, опубліковані у паперовому вигляді у формі збірника праць з додатковими елементами.

У зв'язку з цим кожен бажаючий може ознайомитися з ними і зробити власні висновки щодо піднятих проблем.

Але, більш важливим, на нашу думку, є те, що у ході наукового заглиблення у дослідження сучасних проблем дисциплінарних проваджень нами була виявлена актуальність практично усіх основних документів, що тією чи іншою мірою стосуються цієї проблеми. Тобто, незважаючи на те, що відповідний матеріал напрацьовувався роками, у тому числі у ході практики побудови і модернізації судових систем, а також у ході судового правозастосування і осмислення фахівцями подальших кроків вдосконалення змісту дисциплінарних проваджень, положення кожного попереднього документа, є основою для наступного, а актуальний вже підсвічує нові області на які необхідно звернути увагу, а тому окреслює горизонти подальшого розвитку відповідних стандартів.

Якщо більш конкретно, то лише у нашому кейсі відносно принципу незалежності суду і суддів «актуалізувалися» положення Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя, прийнятої на Першій світовій конференції про незалежність правосуддя (1983 рік) [11], Бангалорських принципів поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року №2006/23 [12], рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2 стосовно здійснення адміністративними органами дискреційних повноважень, прийнятих Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-му засіданні Заступників Міністрів [13], рекомендацій CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалених 17 листопада 2010 року на 1098 засіданні заступників Міністрів [14], а також положення Великої Хартії суддів [15] та принаймні трьох висновків КРЄС, а

саме: №11(2008) щодо якості судових рішень [16], №18(2015) про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях європейських суддів [17], а також №27(2024) про дисциплінарну відповідальність суддів [18].

При цьому відносно останнього слід відмітити, що його було прийнято 6 грудня 2024 року якраз коли ми завершували роботу над фінальною статтею серії, в якій аналізувалася статистика застосування ВРП практики ЄСПЛ у своїй роботі.

Визначальним є те, що положення, викладені у висновку КРЄС №27(2024) про дисциплінарну відповідальність суддів, досить чітко гармонізували з висновками, яких ми дійшли у ході наукового аналізу піднятих проблем. Це, зокрема положення з приводу того, що орган, який відповідає за порушення дисциплінарної процедури та розслідування справи, не повинен бути тим самим органом, що приймає рішення з дисциплінарного питання (пункт 19); що рішення судді, включаючи тлумачення закону, оцінку фактів та зважування доказів та/або відступ від усталеної судової практики не повинно спричиняти за собою дисциплінарну відповідальність за виключенням випадків злого умислу, навмисне невиконання обов'язків чи серйозного проступку (пункт 28); щодо поширення процесуальних гарантій, закріплених в статті 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція) до дисциплінарних проваджень відносно суддів (пункт 34); що суддя може бути притягнений до відповідальності за дисциплінарний проступок лише у тому випадку, якщо вчинення проступку буде доведено (пункт 35); що дисциплінарні рішення повинні бути належним чином обґрунтовані, тобто повинні урахувувати усі відповідні аспекти, порушені слідчим органом та суддею (пункт 36); що усі пом'якшуючі та обтяжуючі обставини конкретного випадку повинні бути прийняті до уваги з метою чіткого визначення відповідальності судді з урахуванням конкретних обставин за яких було вчинено дисциплінарний проступок (пункт 41) [18] та ін.

Таким чином, аналіз висновків та рекомендацій міжнародних інституцій дозволяє стверджувати, що відповідними положеннями формується навіть не конституція, а пошарово складається своєрідна міжнародна «декларація» або ж міжнародний «статут» правосуддя з усіма його компонентами, одним з яких виступає у тому числі система дисциплінарного нагляду (контролю) за діяльністю суддів. У сутності вся система сформованих висновків та рекомендацій, елементи якої перебувають у системному і гармонійному взаємозв'язку, складають дорожню карту побудови системи правосуддя або її функціонування в актуальному стані, й водночас окреслює перспективи її модернізації.

При цьому ця система збалансовує і гармонізує з одного боку ефективність правосуддя відносно забезпечення прав людини, а з іншого боку – основи побудови судової системи, зокрема принцип незалежності суду. Більше того, суддя, при його включенні у дисциплінарне провадження в якості учасника, також не виводиться з-під дії принципу верховенства права, а його права, як людини, гарантовані у тому числі Конвенцією, не виводяться з-під захисту Конвенції.

Висновки

Підсумовуючи викладене, необхідно констатувати, що сучасні висновки та рекомендації, зокрема КРЕС та БДПЛ у сутності не просто відображають, а фіксують існуючі міжнародні стандарти розбудови національних судових систем, а також механізмів дисциплінарного нагляду (контролю) у сфері правосуддя й закладають вектор їх подальшого розвитку.

У сутності, це конкретні дорожні карти для законодавця, для суддів, і для осіб, які здійснюють дисциплінарні провадження відносно суддів.

Очевидно, що суддя не повинен перебувати поза дисциплінарним наглядом (контролем), оскільки останній виступає фактором, який «дисциплінує» служителя Феміди, систематично нагадує йому про важливість виконуваної функції зі здійснення правосуддя

і таким чином перманентно забезпечує професійне ставлення до виконуваних обов'язків, а також сприяє професійному розвитку та самовдосконаленню.

Але з іншого боку, дисциплінарне провадження не може розглядатися в якості інструмента невинного впливу на суддів, інструмента, орієнтованого не на забезпечення незалежності судової влади та формування добросовісного й високопрофесійного корпусу суддів як про це зазначено, зокрема у статті 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [19], а на спрямування судової практики у тому чи іншому напрямку або ж в якості інструмента суддівського терору.

Недобір суддівських кадрів в системі правосуддя сьогодні за деякими даними (при найбільш оптимістичному підрахунку) складає в районі 29–30% [20; 21]. І вже сьогодні існують випадки, коли новопризначені судді залишають роботу, не пропрацювавши й одного року. Очевидно, що невинний дисциплінарний тиск на суддівський корпус не сприятиме формуванню високопрофесійного суддівського складу й може негативно вплинути на вже призначених суддів. Це особливо актуально зараз, коли в Україні розпочинається добір суддів у суди першої інстанції.

З іншого боку не можна запліщувати очі і на особливості діяльності ВРП, зокрема на підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; на межі аналізу ВРП обставин справи, що розглядалася суддею й можливого впливу у такий спосіб на судову систему; на необхідність дотримання процесуальних стандартів, визначених Конвенцією, відносно суддів у ході розгляду дисциплінарної справи; на мотивування рішень. Більше того, необхідно вирішити проблему конфлікту інтересів, що виникає при застосуванні ВРП частини третьої статті 52 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

З цього приводу лише варто сказати, що невизнання можливостей для самовдосконалення означає зупинитися у розвитку.

Звісно, що система правосуддя є складною і функціонує у «суворих умовах»

підвищеної конфліктності та складності юридичних ситуацій, але як суд, так і суб'єкт дисциплінарного нагляду (контролю) об'єднані однією глобальною метою – забезпечити функціонування судової системи, що здатна захистити права та законні інтереси учасників судового спору й вирішити останній, зокрема відповідно до принципу верховенства права, положень Конституції України та міжнародних зобов'язань України. У зв'язку з цим головним у напрямку досягнення цієї мети виступає пошук балансу між незалежністю суду та можливою обвинувальною спрямованістю дисциплінарного провадження. А чіткі орієнтири такого пошуку викладені у відповідних висновках та рекомендаціях міжнародних інституцій. Головне активно користуватися наявним дороговказом.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. №№ 40–41, 42. Ст. 492 (із змінами).
2. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. Ст. 472 (із змінами).
3. Погребняк В. «Судова правотворчість» і «судова нормотворчість»: лексико-семантичний аналіз. Право України. 2024. № 5. С. 33–57.
4. Жигалкін І. На фундаменті розмитості критеріїв. Диференціація «немайнового» і «майнового» спорів у справах про банкрутство (неплатоспроможність). Закон і Бізнес, 23 березня 2024 року (дата звернення: 10.03.2025).
5. Жигалкін І. Окрема ухвала у господарському процесі: «амальгама» проблем на перетині галузей права. Закон і Бізнес, 30 квітня 2024 року (дата звернення: 10.03.2025).
6. Жигалкін І. Дисциплінарне провадження v. принципи правосуддя. Узгодження контрольних-наглядових функцій ВРП з принципами незалежності та безсторонності суду (судді). Закон і Бізнес, 14 травня 2024 року (дата звернення: 10.03.2025).
7. Жигалкін І. Левіафан для судової системи. *Periculum* некоректного застосування ВРП ч. 2 ст. 106 Закону «Про судоустрій і статус суддів». Закон і Бізнес, 15 серпня 2024 року (дата звернення: 10.03.2025).
8. Жигалкін І. Двічі в одну справу. Перешкоди у забезпеченні неупередженості ВРП та відповідальність її членів. Закон і Бізнес, 18 листопада 2024 року (дата звернення: 10.03.2025).
9. Жигалкін І. Людина vs влада. Особливості застосування ВРП висновків ЄСПЛ відносно скажника, судді та держави у дисциплінарних провадженнях. Закон і Бізнес, 12 грудня 2024 року (дата звернення: 10.03.2025).
10. Жигалкін І. Практика ЄСПЛ в роботі ВРП: статистичний аналіз з неочікуваними висновками. Закон і Бізнес, 18 грудня 2024 року (дата звернення: 10.03.2025).
11. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя, прийнята на Першій світовій конференції про незалежність правосуддя (Монреаль, 1983 рік), (дата звернення: 10.03.2025).
12. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року: схвалені резолюцією Економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 року №2006/23 (дата звернення: 10.03.2025).
13. Стосовно здійснення адміністративними органами дискреційних повноважень: рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2, прийнята Комітетом Міністрів 11.03.1980 р. на 316-му засіданні заступників міністрів (дата звернення: 10.03.2025).
14. Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: ухвалені 17.11.2010 на 1098 засіданні заступників міністрів (дата звернення: 10.03.2025).
15. Велика Хартія суддів, прийнята на 11-му пленарному засіданні КРЕС (2010 рік) (дата звернення: 10.03.2025).
16. Щодо якості судових рішень: висновок Консультативної ради європейських суддів № 11 (2008) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи (дата звернення: 10.03.2025).
17. Про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних

демократіях: висновок Консультативної ради європейських суддів № 18 (2015) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи (дата звернення: 10.03.2025).

18. Про дисциплінарну відповідальність суддів: висновок Консультативної ради європейських суддів № 27 (2024). (дата звернення: 10.03.2025).

19. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII.

Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7–8. Ст. 50 (із змінами).

20. Знає І. Брак суддів в Україні відчуватимуть щонайменше до 2027 року. (дата звернення: 10.03.2025).

21. Кадровий дефіцит є однією з наріжних проблем судової системи, – Болотін. (дата звернення: 10.03.2025) (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/166050-rol_rekomendacij_mizhnarodnih_instiucij_u_formuvanni_standa.html). – 2025. – 14.03).

Епель О., суддя-спікер Шостого ААС, доктор юридичних наук, доцент

Судді не створюють правові норми, вони, у кращому випадку, вдосконалюють їх застосування...

(Інтерв'ю)

– Оксано Володимирівно, мені видаються досить цікавими такі поєднання, як суддя і поетеса, науковиця і турботлива мама... Що скажете з цього приводу?

– А для мене, навпаки, все звично. Я завжди вважала, що людина – це багатогранна особистість, і наші ролі не суперечать, а, навпаки, доповнюють одна одну. Лірика – спосіб говорити з душею, спосіб торкнутися глибинних почуттів, які не завжди можна висловити раціонально. Наука – шлях пізнання, прагнення зрозуміти і вдосконалити закони, за якими живе суспільство. А материнська сила – це, мабуть, найприродніший інстинкт, який живить мене в усіх інших сферах життя. Більш того, я переконана, що виховувати дітей потрібно власним прикладом.

Оскільки я займаюся наукою чи працюю суддею, я все одно залишаюся людиною, здатною співчувати, відчувати й шукати красу в деталях. Це дає змогу не лише бачити факти, але й розуміти людей, причини їхніх вчинків, мотиви. Лірика допомагає говорити про це так, щоб торкнутися серця, а наука – щоб знайти коріння проблеми.

Материнство ж додає сили приймати рішення, залишатися вірною своїм принципам і водночас не втрачати здатності до співпереживання. Можливо, саме тому я не

бачу суперечностей між цими ролями – вони всі про любов до людей, про розуміння їхньої складності та прагнення зробити цей світ хоч трохи кращим.

У цьому всьому, насправді, є й психологічна складова. І взагалі в нашому світі все взаємопов'язано. От, наприклад, працюючи над удосконаленням системи соціального права, я зіткнулася з тим, що мені катастрофічно не вистачає знань про психологію мас. До такого поняття, як гідний рівень життя, закріпленого в Конституції України, який я нині досліджую, не наблизитися впритул без знань із психології, тієї ж теорії Маслоу про піраміду потреб, або ж їх доповнення С. Кауфманом в книзі «За межами піраміди потреб». Тому я вступила до ВНЗ і незабаром, сподіваюся, здобуду магістра психології, щоб використовувати ці знання, зокрема, й у сфері правових наук. Я впевнена, що знання з психології будуть корисними і в професії судді, й у вихованні дітей, і в творчості. Всі ці, на перший погляд різні вектори мого персонального розвитку, насправді є складовими одного цілого.

– Це була, так би мовити лірика. Перейдемо до складніших питань. Скажімо, чи є, на Вашу думку, суд на сьогодні невід'ємною частиною системи розподілу влади і в чому Ви бачаєте цю системність?

– Безумовно, суд – невід’ємна частина системи розподілу влади, і його роль у цьому контексті є фундаментальною. Системність судової гілки влади полягає насамперед у її незалежності та здатності діяти як арбітр між громадянами та державою. Саме ця незалежність дозволяє суду виконувати свою функцію справедливо й неупереджено, забезпечуючи баланс між законодавчою та виконавчою гілками влади.

На мою думку, основа системності суду полягає в дотриманні принципу верховенства права. Це означає, що всі – від пересічного громадянина до найвищих посадовців – повинні діяти в межах закону, а суд має бути тим місцем, де цей принцип захищається безкомпромісно. Відсутність цього балансу призводить до хаосу або узурпації влади, що, в свою чергу, підриває самі основи державності.

Судова система також виконує важливу роль у правозастосуванні, забезпечуючи сталість та передбачуваність правових норм. Коли рішення суду є зрозумілими, обґрунтованими й послідовними, вони сприяють утвердженню довіри до влади та правової культури в суспільстві. Це створює системність не лише у вузькому правовому сенсі, а й на рівні суспільної свідомості. Тому суд є не просто частиною системи розподілу влади, а її серцевиною, що об’єднує та врівноважує інші гілки, надаючи стабільність і легітимність всій державній системі.

– *Тепер про джерела права, власне про судове нормотворення. На сьогодні побутують думки, що суди таки створюють правові норми. Як Ви ставитеся до таких тверджень?*

– Це питання насправді є складним і дискусійним. Безумовно, суд не створює нових норм права, а лише застосовує вже існуючі, хоча на практиці судові рішення інколи відіграють роль, яка наближається до нормотворчої. Це відбувається в тих випадках, коли суд, розглядаючи конкретну справу, вимушений тлумачити закони або заповнювати прогалини, які існують у законодавстві. Особливо це стосується прецедентного права в країнах англосаксонської системи, де рішення вищих судів фактично стають нормами для

аналогічних справ у майбутньому. Навіть у континентальній правовій системі судові рішення вищих судів, як-от Верховного чи Конституційного Суду, нерідко виконують функцію таких собі «орієнтирів», що впливають на подальшу практику.

Водночас, відповідно до Конституції та законодавства України, єдиним органом, який має право ухвалювати закони, є Верховна Рада. Судова влада здійснює правозастосовну діяльність, тобто тлумачить та застосовує чинні норми права в конкретних справах. Однак на практиці ми можемо спостерігати явище, яке умовно можна назвати «фактичним судовим нормотворенням». Це проявляється через формування єдиної судової практики, правових позицій та принципів тлумачення законів Верховним Судом, які де-факто мають обов’язковий характер для судів нижчих інстанцій. У наукових дискусіях судове нормотворення є наслідком так званого «еволюційного тлумачення» законів, коли суд розширює зміст правових норм, враховуючи зміни в суспільстві, нові виклики та ситуації, яких законодавець міг не передбачити. Наприклад, питання цифрових прав, конфіденційності в інтернеті, правовідносини в умовах воєнного стану в Україні – це ті сфери, де суди вимушені тлумачити закон, адаптуючи наявні правові норми до нових, іноді складних реалій та запитів суспільства. З одного боку, така практика допомагає підтримувати актуальність і гнучкість правової системи, даючи змогу реагувати на нові виклики. З іншого боку, це вимагає від суддів дуже високого рівня професіоналізму та моральної відповідальності, аби така «творчість» не перетворилася на зловживання владою.

– *Чи не вважаєте Ви, що судова влада вибудовує окрему комунікацію, окрему спільноту, окрему корпоративну систему в державі?...*

– Так, я дійсно вважаю, що судова влада формує окрему комунікацію та певну корпоративну спільноту в межах державної системи, ще є природним і навіть необхідним процесом для забезпечення її незалежності та ефективності. Загалом же, як на мою

думку, судова влада повинна зберігати свою відокремленість не лише на рівні повноважень, але й у питаннях професійної комунікації, стандартів та принципів. Особливий професійний менталітет суддів, специфічна правова мова та суворе дотримання етичних норм є тими елементами, які дають їй змогу не піддаватися впливу інших гілок влади та суспільних настроїв. Це – своєрідна «професійна автономія», яка дозволяє суддям зберігати неупередженість та незалежність у прийнятті рішень.

Окрім того, судова корпоративна спільнота сприяє підтриманню високих стандартів правосуддя через систему внутрішнього контролю, обміну досвідом та професійної етики. Інститути на кшталт ради суддів, органів суддівського самоврядування та спеціалізованих навчальних програм створюють внутрішню комунікацію, яка є відокремленою від зовнішнього впливу, але водночас необхідною для підвищення якості судових рішень та довіри суспільства до правосуддя. Втім важливо розуміти, що ця «корпоративність» не повинна перетворюватися на замкненість чи елітарність. Вона повинна бути спрямована на захист принципів верховенства права, а не на створення кастовості. Відкритість судової влади до суспільства, прозорість у прийнятті рішень, доступність до правосуддя – це ті принципи, які повинні врівноважувати корпоративний аспект судової системи.

Отже, окрема комунікація та спільнота судової влади є цілком виправданими, але лише за умови, що вони не стають самоціллю, а слугують захисту незалежності та ефективності правосуддя. Мій особистий принцип як у кріслі судді, так і в будь-яких інших життєвих ситуаціях – завжди залишатися людиною й бути відкритою до суспільства.

– *Про розміри заробітної плати суддів. Вони завжди були в декілька десятків разів більшими, аніж розміри мінімальної або навіть середньої заробітних плати в державному секторі. Чи не є це викривленням в економіці виплат у державі?*

– Це справді дуже чутливе питання, яке викликає багато дискусій у нашому суспільстві.

Я розумію обурення людей, коли вони бачать такі значні розриви в зарплатах. Проте я вважаю, що висока заробітна плата суддів є не просто фінансовою винагородою, а частиною інституційної гарантії незалежності судової влади. Суддя не лише розглядає справи та ухвалює рішення – він несе відповідальність за життя, свободу та права людей. Його робота вимагає не лише високої кваліфікації, а й абсолютної незалежності від будь-яких сторонніх впливів – як політичних, так і фінансових. З іншого боку, висока заробітна плата є своєрідним бар'єром проти корупційних ризиків та спроб тиску. Суддя повинен знати, що його фінансове становище не залежить від прихильності чи невдоволення будь-якої зі сторін.

Слід зважати й на те, що судді часто працюють у надзвичайно складних умовах – великий обсяг справ, психологічний тиск, необхідність прийняття рішень, які не завжди будуть сприйняті позитивно як суспільством, так і владою. Висока заробітна плата – це також і визнання цієї відповідальності та важливості їхньої роботи.

Водночас я погоджуюся з тим, що такий значний розрив у доходах не є нормою для суспільства. Хоча в ідеалі він повинен зменшуватися не за рахунок зниження винагороди суддям, а шляхом підвищення доходів у державному секторі загалом. Здорове суспільство повинно прагнути до балансу, коли всі працівники державної сфери, зокрема вчителі, медики (професії дуже мною шановані) отримують гідні заробітні плати, а розриви в їх розмірі не викликають почуття соціальної несправедливості.

Тому я вважаю, що дискусія тут повинна вестися не стільки про зниження заробітних винагород суддям, скільки про економічні реформи, які дозволять підвищити рівень доходів для всіх державних службовців. Потрібно розвивати й удосконалювати сферу державних соціальних гарантій. Це сприятиме не лише зниженню соціальної напруги, але й підвищенню довіри до держави та її інститутів загалом. Саме тому, один із моїх наукових інтересів – це розвиток права соціального забезпечення.

– Про суддівські пенсії. Є численні випадки, які стали відомі останнім часом, коли пенсії нараховуються особам, які тим чи іншим чином порушували в своїй роботі службові обов'язки, а суди приймають рішення про прийняття позитивних рішень щодо таких суддів. Як ви ставитесь до такої практики?

– Перш за все хочу внести ясність. Згідно із законодавством України, правильніше вживати термін «довічне грошове утримання судді», коли йдеться про особливі виплати після завершення суддівської кар'єри. Це поняття закріплено в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та має значні відмінності від звичайної пенсії. Це утримання виплачується суддям після звільнення в зв'язку з виходом у відставку або за станом здоров'я, а також у разі досягнення пенсійного віку. Основна мета такого утримання полягає в тому, щоб забезпечити незалежність судової влади. Високий рівень матеріального забезпечення знижує ризики корупції та тиску на суддів. Це дозволяє суддям ухвалювати рішення без страху залишитися без засобів існування після завершення суддівської кар'єри внаслідок впливу інших гілок влади «на згадку» про прийняті в минулому судові рішення. Це передбачений законом механізм захисту від будь-якого політичного тиску і переслідування. Фінансування з держбюджету підкреслює особливий статус судової влади. Пенсія фінансується з Пенсійного фонду України, а довічне утримання – з державного бюджету. Розмір виплат пенсії залежить від страхового стажу, сплачених внесків та середньої заробітної плати по Україні, а довічне утримання залежить від розміру суддівської винагороди, тому є значно вищим за пенсію. Пенсія є частиною загальної системи соціального страхування, а довічне утримання передбачено спеціальним законом і є гарантією незалежності суддів. Тож, як бачимо, грошове утримання – це особливий вид виплат, який передбачений спеціально для суддів як гарантія їх незалежності. Воно надається виключно тим суддям, які чесно та сумлінно відпрацювали на посаді судді певний строк і не були звільнені за порушення присяги або за вчинення злочинів. Закон передбачає конкретні випадки, коли

суддя може бути позбавлений права на довічне утримання.

Я свідомо того, що високі суми довічного утримання часто викликають обурення в суспільстві, особливо в умовах низьких пенсій у державному секторі. Водночас зниження цих виплат могло б знизити рівень незалежності суддів. Разом із тим вважаю, що ця система також потребує реформування для усунення зловживань і підвищення прозорості її функціонування. Інакше це руйнує довіру до судової влади та викликає цілком справедливе обурення в суспільства.

На мою думку, потрібно чітко розмежовувати тих, хто чесно працював, і тих, хто порушував закон або зловживав службовим становищем. На жаль, нинішня система іноді дозволяє уникати відповідальності тим, хто втратив довіру суспільства, і навіть після гучних скандалів такі особи можуть продовжувати отримувати грошове утримання. Втім ідеться про вдосконалення законодавства. Але це вже складне дискусійне питання, відповідь на яке виходить за межі короткого коментаря в цьому інтерв'ю.

– Як мені відомо, під час війни побільшало соціальних спорів. Виникла ситуація, яку іменують як «правовий дефолт», адже навіть за умови абсолютного наповнення штатів судів не вистачить ані суддів, ані бюджету для розгляду усіх цих справ. Чи не з цим пов'язаний такий довгий термін розгляду судових адміністративних справ протягом півроку, а подекуди й рік? Чи не могли б Ви прояснити дану ситуацію?

– Так, ситуація, яку ви описали, справді є критичною для судової системи України в сучасних умовах. Це явище цілком доречно називати «правовим дефолтом», адже воно характеризується неможливістю держави забезпечити своєчасний і ефективний розгляд усіх судових справ через надмірне навантаження на судову систему. Правовий дефолт є серйозним викликом, що вимагає негайних рішень на рівні законодавства та судової реформи. Без системних змін судова система ризикує втратити довіру суспільства та можливість виконувати свою головну

функцію – забезпечувати справедливість. Тому необхідний комплексний підхід – від спрощення процедур для малозначних справ до суттєвого збільшення фінансування та кадрового забезпечення судів.

Окремою категорією тут дійсно виступають так звані соціальні спори. Війна призвела до лавиноподібного збільшення справ про виплати компенсацій, соціальну допомогу, пенсійне забезпечення тощо. Спрощені провадження щодо невеликих сум, які зазвичай розглядалися швидко, тепер накопичуються у величезній кількості. З одного боку, потреба людей у судовому захисті збільшилася, а з іншого боку – судова система ще до повномасштабного вторгнення функціонувала в складних умовах браку суддів. Наразі внаслідок тривалої судової реформи та повільних конкурсів на заміщення вакантних посад у багатьох судах критично не вистачає суддів. І така ситуація лише загострилася нині. Деякі судді були мобілізовані або призупинили діяльність через безпекові ризики, чимало приміщень судів взагалі були зруйновані ворожими атаками. Зрозуміло, що державний бюджет в умовах війни спрямований на першочергові потреби: оборону, підтримку армії та гуманітарні витрати. Фінансування судової системи відбувається за залишковим принципом, що ускладнює забезпечення матеріально-технічної бази та гідної заробітної плати працівників апаратів судів. Є ще проблеми зі зв'язком та електропостачанням, постійні тривоги через обстріли також ускладнюють роботу суддів, які й без того працюють у надскладних умовах. Я не буду перелічувати всі проблеми, які й без того є загальновідомими.

Справді, стаття 6 Європейської конвенції з прав людини гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку. Однак Конвенція допускає врахування виняткових обставин, зокрема ситуацій, пов'язаних із війною та іншими форс-мажорними обставинами, які об'єктивно унеможливають дотримання цих строків. Умови війни в Україні створюють низку поважних причин, які Європейський суд з прав людини розглядає з урахуванням

обставин справи. Це включає як об'єктивні фактори (руйнування судової інфраструктури, загроза життю суддів і сторін, неможливість дотримання строків через військові дії), так і суб'єктивні фактори (перевантаженість судів, нестача кадрів, евакуація). Слід віддати належне українським суддям, які попри все залишаються відданими присязі й виконують свій обов'язок в означених складних умовах. Для прикладу наведу деяку статистику. Так, за інформацією, яка розміщена на офіційному сайті Верховного Суду у 2024 році до КАС ВС як касаційної інстанції надійшло 52 092 справ та матеріалів, що є рекордним показником. Тож лишається тільки плекати надію про якнайшвидшу перемогу над ворогом, завершення розпочатих судових реформ і розбудову України.

– Свого часу ви висловлювалися про те, що авторитет та довіра є запорукою діяльності адміністративних судів. Хоча й тут проблема, адже авторитет невисокий, а довіра бажає кращого. Що врешті-решт потрібно для досягнення мети підвищення якості судочинства, реального втілення в ньому принципів верховенства права і законності та приведення його у відповідність з міжнародними стандартами?

– Так, дійсно, велика кількість звернень громадян до адміністративних судів, на чому я наголошувала вище, з одного боку, може свідчити про відносну довіру громадян до судової системи як останньої інстанції захисту своїх прав, а з іншого – цього зовсім недостатньо. Хоча до певної міри це є позитивним сигналом, адже вказує на те, що громадяни вірять у можливість відстояти свої права через судові механізми. Але справжня довіра до судів, як на мою думку, базується не на кількості позовів, а на багатьох інших чинниках. Це – багатовимірне явище. Довіра до судів не є чимось абстрактним – це результат спільної системної роботи всіх трьох гілок влади і громадянського суспільства. Для досягнення цієї мети, як гадаю, необхідно посилити незалежність суддів від будь-якого зовнішнього впливу, забезпечити повну прозорість та підзвітність діяльності судів, підвищити рівень професійної підготовки суддів і прозорість

конкурсних процедур, забезпечити належне фінансування, імплементувати міжнародні стандарти до національного законодавства та прагнути цих стандартів практиці, а не лише на папері. Як бачимо, судова влада не зможе вирішити всі ці питання самостійно.

Як раніше, так і нині я наполягаю, що незалежність судової влади є базовим принципом у демократичному суспільстві, без якого неможливо забезпечити довіру до суду. На жаль, сьогодні часто можна спостерігати випадки політичного впливу на суддів, цькування їх, викривлення інформації щодо суддів у ЗМІ, що значно підриває авторитет усієї судової гілки влади. Мають бути посилені гарантії захисту суддів від переслідувань, тиску з боку інших гілок влади, огульних звинувачень, а відповідальність суддів має бути персоніфікованою й невідворотною. Недарма рекомендації Венеційської комісії та чисельні рішення Європейського суду з прав людини наголошують, що незалежність суддів є ключовою умовою для верховенства права. Забезпечення незалежності потребує не лише фінансових гарантій, а й захисту від політичних впливів. Рішення ЄСПЛ та рекомендації Венеційської комісії повинні бути не лише формально враховані, а й реалістично імплементовані як у національне законодавство, так і в судову практику.

Прозорість судових процесів, відкритість перед суспільством дозволяє громадянам бачити процес зсередини і розуміти логіку судових рішень і роботу суду з середини. Це значно підвищує авторитет судів. Високопрофесійний суддівський корпус є також одним із

найбільших вагомих чинників довіри до суду. Високий рівень професіоналізму, підвищення кваліфікації кожним суддею дозволяє уникати помилок і робить судові рішення більш обґрунтованими та авторитетними.

Ну і резюмуючи, зазначу, що безумовно постать кожного судді є надзвичайно важливою для авторитету всієї гілки судової влади. Судді є не лише втіленням закону, але й уособлюють справедливість, незалежність та професіоналізм судової системи. Довіра громадян до судів великою мірою залежить від особистої репутації, компетентності та етичної поведінки кожного судді як на робочому місці, так і в побуті. Якщо суспільство довіряє конкретним суддям, це автоматично підвищує довіру до судової влади в цілому. І навпаки, випадки корупції, упередженості або неетичної поведінки окремих суддів підривають авторитет не тільки цього судді, а й усієї судової системи. Тому кожен суддя має неухильно дотримуватися закону, суддівської етики, бути взірцем для наслідування.

Дякую вам, пане Вікторе, за ці складні запитання. Деякі з них могли б бути окремими темами розмови. Й хоча мої відповіді й не вийшли достатньо розгорнутими з огляду на обмежений обсяг публікації та часові рамки нашого спілкування, сподіваюся, що головні його тези стануть корисними і цікавими читачам ЮБУ.

– Дякуємо за змістовні та цікаві відповіді (*Lexinform (https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/oksana-epel-suddi-ne-stvoryuyut-pravovynormy-vony-u-krashhomu-vypadku-vdoskonalyuyut-yih-zastosuvannya)*). – 2025. – 14.03).

Діденко Є., суддя Приазовського районного суду Запорізької області (відраджений до Оболонського районного суду міста Києва)

Строковість безстроковості: до питання процедури закінчення безстрокових відряджень суддів

Розпочата ВККС процедура є безумовно важливою для врегулювання ситуації щодо приведення відряджених суддів до загального знаменника, однак малоімовірно, що перевідрядження суддів в силу свого тимчасового характеру здатне вирішити проблему надмірного навантаження у судовій системі, на відміну від переведення суддів на постійні місця роботи.

Проблема надмірного навантаження на судову систему України є загальновідомою як на національному, так і на міжнародному рівні, і має тривалий характер. Основними причинами цього є недостатня кількість суддів, а також працівників апарату в судах.

Процедура добору на посаду судді є досить тривалою і складною, що тим не менш є виправданим рівнем відповідальності, професійною компетентністю, особистими моральними якостями, які є необхідними для зайняття цієї посади.

Враховуючи, що в силу цих причин неможливо швидко задовольнити потребу судової системи у наповненні новими суддями, законодавець у статті 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачив інститут тимчасового відрядження судді для здійснення правосуддя у іншому суді.

Відповідно до ст. 55 вказаного Закону, у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя у відповідному суді, виявленям надмірного рівня судового навантаження у відповідному суді, припиненням роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, за рішенням Вищої ради правосуддя, ухваленим на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, суддя може бути, за його згодою, відряджений до іншого суду того самого рівня і спеціалізації для здійснення правосуддя.

За загальним правилом, передбаченим частиною 2 ст. 55 вказаного Закону, таке відрядження є строковим – не більше ніж на один рік, з можливістю його продовження ще на один рік за згодою судді і за звернення голови відповідного суду. Загальний строк відрядження не може перевищувати два роки.

Пізніше Законом 2461-ІХ, який набрав чинності 19.08.2022 р., статтю 55 Закону було доповнено положенням про можливість у період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, відрядження судді без його згоди для здійснення правосуддя до суду, якому визначається територіальна підсудність справ, що перебували у провадженні суду.

Законом також передбачено, що Вища рада правосуддя на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може ухвалити рішення про дострокове закінчення відрядження судді, якщо обставини, що були підставою відрядження судді, припинилися, про що повідомляється суддя. Суддя, строк відрядження якого закінчився або стосовно якого Вищою радою правосуддя ухвалено рішення про дострокове закінчення відрядження судді, повертається на роботу до суду, з якого був відряджений.

Як бачимо, вказані положення Закону розраховані не тільки на мирний час, оскільки законодавець визначив, що причинами для тимчасового відрядження судді може бути не лише надмірний рівень навантаження або неможливість здійснення правосуддя у певному суді, але й припинення роботи суду у зв'язку із військовими діями.

У частині 3 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» законодавець передбачив певні гарантії захисту для судді, який опинився без суду в умовах війни, а саме вказано, що у разі припинення роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями,

заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами суддя, якого було відряджено з такого суду, має бути переведений на постійне місце роботи до закінчення строку відрядження.

Поява безстроково відряджених суддів

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, багато судів опинились на тимчасово окупованій території. Через неможливість здійснення правосуддя такими судами, їх підсудність була передана іншим судам, та в подальшому також змінювалась. Оскільки необхідно було вирішувати питання працевлаштування суддів, які залишилися без судів, а ВККСУ і ВРП не працювали, такі судді у відповідності до п. 56 «Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» наказами Голови Верховного Суду були тимчасово відряджені для здійснення правосуддя до інших судів на підставі поданих ними заяв.

На той час, суддям було запропоновано обирати по три суди з опублікованого орієнтовного переліку судів в порядку пріоритетності. Як пояснював Голова Верховного Суду під час відеоконференції, відрядження суддів у суди, які не вказані в переліку, також було можливо, але за наявності певних виключних обставин.

Особливістю цих відряджень стало те, що, як передбачено в Законі, положення абзацу другого частини другої статті 55 цього Закону щодо граничного строку відрядження судді в цьому випадку не застосовується.

За повідомленнями у ЗМІ з посиланням на інформацію ВККСУ, станом на 22.02.2025 року, налічується 350 безстроково відряджених суддів.

Запровадження процедури «перевідрядження»

У 2024 році у ЗМІ почала з'являтися інформація про наміри ВККСУ врегулювати ситуацію з безстроковістю відряджених суддів, що на загал пояснювалось незадоволенням певних суддів тим, що вони отримали додаткове

навантаження, але судді відрядились до інших судів.

30 жовтня 2024 року ВККСУ ухвалила рішення № 340/зп-24 «Про внесення до Вищої ради правосуддя подання щодо змін до Порядку відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації (як тимчасового переведення), затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя від 24 січня 2017 року № 54/0/15-17 (зі змінами)». Вказаними змінами було запропоновано надати можливість ВККСУ ініціювати процедуру дострокового припинення тимчасового відрядження суддів, відряджених безстроково, з одночасним їх відрядженням до інших судів.

Крім того, було передбачено, зокрема, що підставами для дострокового закінчення попереднього відрядження судді та одночасно його відрядження може бути:

- зміна обставин у суді, до якого відряджений суддя, зокрема, рівень судового навантаження не є надмірним;

- зміна територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у суді, до якого чи з якого суддя попередньо відряджений на підставі пункту 56 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» без зазначення граничного строку відрядження;

- виявлення надмірного рівня судового навантаження у суді, якому передано територіальну підсудність судових справ суду, з якого суддя відряджений.

На запропоновані ВККСУ зміни відреагувала Рада суддів України у рішенні № 43 від 09.12.2024 року. Рада суддів України зазначила, що запропоновані Вищою кваліфікаційною комісією суддів України зміни до Порядку суперечать вимогам Закону України «Про судоустрій і статус суддів» як нормативно-правовому акту вищої сили, та закликала Вищу раду правосуддя не допустити ухвалення цих змін.

Наприкінці 2024 – початку 2025 років у Верховній Раді України було зареєстровано три законопроекти 12331, 12331-1, 12331-2, якими пропонувалось врегулювати ситуацію з безстроково відрядженими суддями, зокрема

вони мали би вважатись такими, що відряджені на певний строк, з можливістю продовження строку відрядження.

18.02.2025 року відбулось засідання Вищої ради правосуддя, на якому розглядалось питання прийняття змін до Порядку відрядження суддів. Зокрема, представниками ВККСУ наголошувалось на тому, що процедура торкнеться не всіх безстроково відряджених суддів. Наприклад, не слід хвилюватись суддям, які вже працюють в умовах надмірного навантаження. Також акцентувалась увага на необхідності надати Комісії повноваження самостійно ініціювати закінчення безстрокових відряджень.

На засіданні ВРП, голова Ради суддів України Б.Моніч підтримав позицію, викладену раніше у рішенні Ради суддів України № 43 від 09.12.2024 року. Зокрема, він наголосив, що дане питання необхідно вирішувати, однак виключно законом, а не підзаконним нормативно-правовим актом. Підстави для відрядженні таких суддів не припинились. Також, він підкреслив необхідність врахування особистої ситуації суддів, які вже тривалий час працюють у відповідних судах, та встигли облаштуватись на нових місцях проживання.

Крім того, під час засідання, член ВРП Інна Плахтій, яка входила до складу робочої групи з напрацювання змін, запропонувала прийняти зміни з поправкою, що відрядження не може відбуватись без згоди судді.

Натомість, десятьма голосами з п'ятнадцяти членів ВРП, зміни були прийняті з можливістю відрядження суддів без їх згоди.

Враховуючи позицію РСУ, членів ВРП, які не голосували за запропоновані зміни, можна зробити висновок, що наразі немає однозначної впевненості у тому, що дострокове закінчення відрядження суддів, які відряджені безстроково, на підставі Порядку, узгоджується з положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким передбачено, що рішення про дострокове закінчення відрядження судді, може бути ухвалене, якщо обставини, що були підставою відрядження судді, припинилися.

Варто звернути увагу й на те, що термін «надмірне навантаження», який відповідно до

Порядку слугує підставою для дострокового закінчення відрядження судді, не має визначення ні в законі, ні в самому Порядку.

26 лютого 2025 року ВККСУ опублікувала оголошення, у якому запропонувала суддям, відрядженим безстроково, у строк до 10 березня 2025 року подати заяву про закінчення їх безстрокового відрядження та одночасного відрядження до іншого суду, зі сформованого переліку судів із надмірним навантаженням. Вказано, що Комісією буде враховуватись згода судді на відрядження до відповідного суду із переліку. Також, повідомлено, що після 10 березня 2025 року Комісією реалізовуватимуться повноваження щодо встановлення наявності підстав для дострокового закінчення попереднього відрядження суддів та одночасного їх відрядження, у тому числі суддів, які не подали зазначену вище заяву.

5 березня 2025 року Комісією опубліковано оголошення про доповнення переліку судів із надмірним навантаженням та продовжено строк для подання суддями заяв до 14 березня 2025 року.

Проблематика і очікування

Безумовно, можна погодитись із позицією, висловленою ВККСУ стосовно того, що за загальним правилом інститут відрядження судді передбачає строковість, оскільки таке відрядження має бути тимчасовим. Водночас, неординарність безстрокового відрядження не свідчить про його неправильність, принаймні в умовах воєнного стану, оскільки для цього існує цілком законне підґрунтя.

Судді, які свідомо бажають бути тимчасово переведеними у інші суди, безумовно мають таке право.

Однак, наразі багато суддів, які були відряджені безстроково, опинились перед важким вибором необхідності подання заяви про відрядження до іншого суду або в перспективі бути відрядженими без їх згоди до суду, якому передана підсудність справ їх суду, або взагалі до іншого суду.

Важкість такого вибору ґрунтується переважно на морально-психологічному аспекті

та особистій ситуації кожного конкретного судді.

Звичайно не можна стверджувати стосовно всіх суддів, однак багато суддів, які виїжджали з окупованої території разом із сім'ями, прямували туди, де вони мали можливість проживати, мали родичів чи якісь інші соціальні зв'язки. І у деяких випадках, вибір суду для тимчасового відрядження був обумовлений саме цими факторами. На той час не існувало законодавчого обов'язку судді бути відрядженим до конкретного суду, і під час процедури відрядження суддів з тимчасово окупованих територій питання наявності надмірного навантаження у суді не було умовою для відрядження.

Тому, є очевидним, що судді не мають нести відповідальність за те, що вони за їх згодою були відряджені у суди, в яких немає надмірного навантаження, або не відрядились до судів, яким була передана підсудність справ їх суду.

Не можна оминати і той факт, що судді з тимчасово окупованих територій втратили житло, особисті речі, постійне місце роботи і змінили звичний спосіб життя через збройну агресію російської федерації. У подальшому хтось втратив родичів або членів сім'ї у зв'язку із війною.

Більшість безстроково відряджених суддів працюють на відряджених місцях майже три роки, і за цей час розпочали заново вибудовувати побут, влаштували дітей у навчальні заклади.

Тому, можна припустити, що чергова вимушена зміна місця проживання не тільки для судді, але й для всієї його сім'ї, стане не просто соціально складною, але й психологічно травмуючою подією.

Окремо, слід звернути увагу й на те, що перевідряджені судді будуть вимушені заново вирішувати не тільки соціальні питання, але й пов'язані із налагодженням роботи у іншому суді, зокрема пошук секретаря і помічника, що як відомо, є значною проблемою в сучасних умовах.

Варто зазначити, що професія судді передбачає певну стабільність, що втілюється зокрема в призначенні суддів безстроково, в особливих гарантіях від свавільного звільнення або переведення. Судді відповідально ставляться до розгляду справ, які є у них в провадженні, та які у разі перевідрядження будуть розглядатись спочатку, що вочевидь негативно вплине на дотримання прав учасників процесу, зокрема на доступ до суду і розумний строк їх розгляду.

Ситуація ускладнена також і тим, що у суддів немає впевненості, що їх позиція та особиста ситуація буде враховуватись ВККСУ та ВРП під час вирішення питання про закінчення безстрокового відрядження та одночасного відрядження до іншого суду.

Також, наразі немає розуміння того, як Комісією буде вирішуватись питання у разі подання більшої кількості заяв про відрядження до конкретного суду, ніж можливо задовольнити. Ніяких критеріїв для вирішення такої конкуренції Порядок не містить.

Крім того, є незрозумілим, як буде оцінюватись Комісією наявність у судді середнього навантаження, яке не є надмірним, але тим не менш є значним.

У підсумку слід зазначити, що розпочата Комісією процедура є безумовно важливою для врегулювання ситуації щодо приведення відряджених суддів до загального знаменника. Однак, малоімовірно, що перевідрядження суддів в силу свого тимчасового характеру здатне вирішити проблему надмірного навантаження у судовій системі, на відміну від переведення суддів на постійні місця роботи. Поки що, виправданими очікуваннями суддів у такій процедурі залишається дотримання загальної справедливості, передбачуваності, виваженості і врахування особистої ситуації кожного конкретного судді (*Судово-юридична gazeta* (<https://sud.ua/uk/news/blog/325348-srochnost-bessrochnosti-k-voprosu-protsedury-okonchaniya-bessrochnykh-komandirovok-sudey>). – 2025. – 11.03).

Закон і Бізнес: РСУ закликала ВККС «негайно припинити» порушувати закон – рішення

Якщо суддя пройшов оцінювання (отримав рішення колегії ВККС про відповідність займаній посаді), то зміни в законодавстві не можуть покладати на нього обов'язок повторного проходження оцінювання чи певних його стадій.

На цьому наголошено у рішенні Ради суддів за наслідком розгляду діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів щодо проведення кваліфікаційного оцінювання на відповідність займаній посаді, інформує «Закон і Бізнес».

РСУ зазначила, що дії ВККС щодо виклику суддів, які отримали рішення колегії ВККС до набрання чинності законом №3511-IX, на пленарне засідання для «продовження» проходження кваліфікаційного оцінювання вже отримали негативну оцінку з боку Верховним Суду. Останній констатував, що комісія вийшла за межі повноважень наданих їй Конституцією та законом «Про судоустрій та статус суддів».

З огляду на однозначну позицію ВС у цьому питанні, РСУ закликала ВККС «негайно припинити дії, що суперечать правовим позиціям, викладеним у згаданих рішеннях Верховного Суду та постанові ВП ВС, а також висновкам офісу РЄ в Україні щодо застосування закону №679-IX».

Також члени РСУ направлять це рішення до відома Вищої ради правосуддя, як суб'єкта призначення членів ВККС, для відповідного реагування.

Рада суддів України

Р І Ш Е Н Н Я

6 березня 2025 року м. Київ №8

Щодо деяких питань кваліфікаційного оцінювання суддів

Відповідно до ст.1301 Конституції України, для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування.

Положеннями п.9 ч.5 ст.48 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що незалежність судді забезпечується

функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування.

Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення незалежності суддів. Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів.

Відповідно до ч.1 ст.92 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», Вища кваліфікаційна комісія суддів є державним колегіальним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України.

До основних повноважень ВККС належить, зокрема проведення кваліфікаційного оцінювання (п.7 ч.1 ст.93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Пунктом 20 розд.ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII передбачалось, що відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на 5 років або обрано суддею безстроково до набрання чинності законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», оцінюється колегіями ВККС у порядку, визначеному цим законом.

Прикінцевими та перехідними положеннями Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо відрядження суддів та врегулювання інших питань забезпечення функціонування системи правосуддя в період відсутності повноважного складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» від 4.06.2020 №679-IX передбачалося, що Вища рада правосуддя у період відсутності повноважного складу ВККС ухвалює без рекомендації чи подання ВККС рішення про внесення Президенту України подання про призначення на посаду судді, повноваження

якого припинилися у зв'язку із закінченням строку, на який його було призначено, якщо до набрання чинності цим Законом колегією ВККС було визнано суддю таким, що відповідає займаній посаді.

Відповідно до абз.6 п.13 розд.ІІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» за результатами кваліфікаційного оцінювання суддя, призначений на посаду строком на 5 років до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», повноваження якого припинилися із закінченням строку, на який його було призначено, може бути призначений на посаду за поданням ВРП за умови підтвердження відповідності цій посаді згідно з пп.2 та 4 п.161 розд.ХV «Перехідні положення» Конституції.

Разом з тим, 9.12.2023 Верховною Радою прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» №3511-ІХ.

Так, згідно з внесеними змінами, відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на 5 років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», оцінюється колегіями ВККС у порядку, визначеному цим Законом, за правилами, які діяли до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри», та з урахуванням особливостей, передбачених цим розділом.

Таким чином, вищевказаним Законом №3511-ІХ, було змінено процедуру оцінювання судді на відповідність займаній посаді, передбачену п.20 розділу ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону №1402-VІІІ, зокрема передбачено випадки оцінювання суддів на відповідність займаній посаді ВККС у пленарному складі.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 13.06.2024 у справі №9901/198/20 дійшла висновку, що виключно колегії ВККС були наділені повноваженнями ухвалювати від імені комісії рішення про відповідність чи невідповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на 5 років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом №1401-VІІІ», а не пленарним складом ВККС.

Більше того, в п.93 вказаної постанови чітко зазначено, що якщо громадська рада доброчесності надала ВККС висновок про невідповідність критеріям професійної етики та доброчесності судді, щодо якого проводиться оцінювання на відповідність займаній посаді, оцінку обставинам, викладеним у такому висновку, надає колегія ВККС, яка ухвалює остаточне рішення про відповідність чи невідповідність такого судді займаній посаді. Розгляд зазначеного питання у пленарному складі ВККС ні положення Закону №1402-VІІІ, ні норми Регламенту не передбачають.

Аналогічна правова позиція викладена і в рішеннях КАС від 15.01.2025 у справі №9901/529/19 та від 3.02.2025 у справі №990/35/24.

Відповідно до ст.1291 Конституції, судове рішення є обов'язковим до виконання.

Положеннями ч.5 ст.13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» чітко встановлено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Однак, не зважаючи на правову позицію викладену у вищезазначеній постанові Великої Палати Верховного Суду та рішеннях КАС ВС, Вища кваліфікаційна комісія суддів викликає для продовження оцінювання суддів, які пройшли оцінювання в колегіях комісії, а в деяких випадках навіть отримали подання Вищої ради правосуддя про призначення на посаду судді (на підставі Закону №679-ІХ), в яких досліджені та відхилені висновки ГРД.

У зв'язку з такими діями ВККС, до РСУ надходять звернення суддів та представників громадських організацій щодо вжиття заходів їх правового захисту від неправомірних дій ВККС.

В результаті розгляду одного із таких звернень судді, якого ВККС викликала на пленарне засідання, голова РСУ звернувся з листом до ВККС, в якому просив вжити всіх передбачених законом заходів з метою недопущення порушення прав судді (щодо якого вже внесено Президентові подання ВРП про призначення на посаду судді) та принципу незалежності суддів.

У відповідь на зазначене звернення голови РСУ, ВККС надала лист за підписом заступника голови Омеляна О.С., в якому вказано, що кваліфікаційне оцінювання судді не завершено і повторного кваліфікаційного оцінювання судді на відповідність займаній посаді не призначалося.

Така офіційна відповідь ВККС свідчить про нехтування правовими позиціями Верховного Суду та ВП ВС.

У рішенні Конституційного Суду України від 1.12.2004 №19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) зазначено, що незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади.

У п.2.4 рішення КСУ від 8.06.2016 №3-рп/2016 йдеться про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ч.1 ст.8 Конституції), одним з елементів якого є правова визначеність положень законів та інших нормативно-правових актів.

За правовою позицією Суду, викладеною в рішенні від 22.09.2005 №5-рп/2005, із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці, неминуче призводить до сваволі (абз.2 пп.5.4 п.5 мотивувальної частини).

КСУ виходить із того, що принцип правової визначеності не виключає визнання за органом

державної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними. Цей механізм повинен забезпечувати, з одного боку, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи, а з другого – наявність можливості в особи передбачати дії цих органів.

У п.127 рішення Європейського суду з прав людини від 14.06.2007 у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» Суд нагадав, що закон має бути сформульовано з достатнім ступенем передбачуваності, щоб надати громадянину можливість у розумній, залежно від обставин, мірі передбачити наслідки певної дії. Ступінь передбачуваності значною мірою залежить від змісту акта, який розглядається, сфери, яку він має охопити, кількості та статусу тих, кому його адресовано.

До того ж у національному праві має бути засіб юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади в права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади у сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці права необмеженими, суперечило б принципу верховенства права. Відповідно, закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів та чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного втручання.

КСУ вважає, що положення Конституції стосовно незалежності суддів, яка є невід'ємним елементом статусу суддів та їх професійної діяльності, пов'язані з принципом поділу державної влади та обумовлені необхідністю забезпечувати основи конституційного ладу, права людини, гарантувати самостійність і незалежність судової гілки влади. В Основному Законі незалежність як складова конституційного статусу особи та її професійної діяльності визначена лише стосовно суддів і забезпечується насамперед особливим

порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади (рішення КСУ від 3.06.2013 №3-рп/2013).

Кожен суддя має правомірні очікування, що до нього буде застосований саме той порядок оцінювання та призначення на посаду, який чітко визначений законом. Однією з гарантій незалежності суддів є особливий порядок призначення та звільнення. І так як наслідком оцінювання на відповідність займаній посаді може бути звільнення судді з посади (для суддів, у яких закінчився п'ятирічний строк повноважень – це підстава для призначення зокрема) – чітка законодавча регламентація та неухильне дотримання органами державної влади порядку такого оцінювання є елементом забезпечення гарантій незалежності суддів.

Системний аналіз положень Закону №1402-VIII, зокрема п.20 розд.ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» цього закону як до так і після внесення до нього змін, Регламенту в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, та після внесення до нього змін відповідними рішеннями комісії, переконали Верховний Суд в тому, що до набрання чинності Законом №3511-IX оцінювання судді на відповідність займаній посаді та ухвалення остаточного рішення із цього питання належало до виключних повноважень колегії ВККС. Вирішення зазначеного питання ВККС у пленарному складі суперечить п.20 розд.ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону №1402-VIII, приписи якого мають імперативний характер і не підлягають розширеному тлумаченню (п.85 рішення КАС від 15.01.2025 у справі №9901/529/19).

Верховний Суд у рішенні від 3.02.2025 у справі №990/35/24 також вказав на те, що у випадку, якщо ГРД надала ВККС висновок про невідповідність критеріям професійної етики та доброчесності судді, щодо якого проводиться оцінювання на відповідність займаній посаді, оцінку обставинам, викладеним у такому висновку, надає колегія ВККС, яка ухвалює остаточне рішення про відповідність чи невідповідність такого судді займаній посаді. Розгляд зазначеного питання у пленарному складі ВККС ні положення Закону

№1402-VIII, ні норми Регламенту на час виникнення спірних правовідносин не передбачали (п.55 рішення).

При цьому колегія суддів звернула увагу на те, що приписами п.20 розд.ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону №1402-VIII (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) не передбачено будь-якого перегляду, підтвердження чи підтримки зазначеного рішення ВККС у пленарному у складі (п.57 рішення).

Отже, якщо суддя пройшов оцінювання (отримав рішення колегії ВККС про відповідність займаній посаді), то зміни в законодавстві не можуть покладати на нього обов'язок повторного проходження оцінювання чи певних його стадій, оскільки це порушуватиме принцип верховенства права і його складову – правову визначеність.

Таким чином, дії ВККС порушують принцип верховенства права, конституційний принцип незалежності суддів, який є невід'ємним елементом статусу суддів, адже комісія ігнорує висновки щодо застосування норм права, викладені у згаданих постановках Верховного Суду, та застосовує у своїй діяльності нормативно-правові акти всупереч цим висновкам.

Варто відзначити, що ще у грудні 2023 року на запит ВРП Офісом Ради Європи в Україні було здійснено Стислий аналіз до Закону 679-IX та його застосування в контексті питань ВРП, у межах проєкту «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду», який імплементується управлінням програм співробітництва Ради Європи. Аналіз підготовлено міжнародним консультантом проєкту Герхардом Райснером (міжнародним консультантом Ради Європи, колишнім головою Флорідсдорфського окружного суду (Відень), колишнім головою Консультативної ради європейських суддів.).

Вища рада правосуддя, зокрема, порушила такі питання:

1. Чи можна вважати процедуру кваліфікаційного оцінювання суддів завершеною, якщо Вища рада правосуддя під час розгляду питання про внесення Президентіві

України подання про призначення кандидата на посаду судді, зокрема, досліджувала висновки Громадської ради доброчесності та не врахувала їх?

2. Чи відповідає стандартам Ради Європи у сфері незалежності суддів проходження процедури кваліфікаційного оцінювання судьями, які колегією Вищої кваліфікаційної комісії суддів України визнані такими, що відповідають займаній посаді та щодо яких Вищою радою правосуддя внесено Президенту України подання про призначення на виконання вимог Закону №679-IX і видано Президентом України укази про призначення таких суддів у 2021 році.

3. Чи становлять описані вище обставини ризик порушення принципу юридичної визначеності та законності?

4. Чи існує ризик порушення прав суддів, яких призначено на посаду після проходження процедури кваліфікаційного оцінювання та які колегією Вищої кваліфікаційної комісії суддів України визнані такими, що відповідають займаній посаді, щодо яких Вищою радою правосуддя внесено Президенту України подання про призначення на виконання вимог Закону № 679-IX і видано Президентом України укази про призначення таких суддів у 2021 році?

Офіс Ради Європи в Україні надав такі висновки:

Висновок з питання 1.:

Так, процедуру можна вважати завершеною. Процедура призначення завершується призначенням Президентом України. Принцип юридичної визначеності забороняє повторення (певних частин) процедури.

Висновок з питання 2.:

Ні, немає європейських стандартів, які забороняють призначення компетентними органами осіб, які були перевірені компетентним органом за заздалегідь встановленими критеріями у прозорий спосіб, що призвело до прийняття обґрунтованого рішення. Закон № 679-IX заснував (на обмежений період) ВРП як компетентний орган, який приймає рішення

без попереднього рішення пленуму ВККС. ВРП перевірила критерії (в тому числі з урахуванням висновку ГРД) та внесла обґрунтовані подання Президенту України.

Висновок з питання 3.:

Ні, ризику щодо законності немає, тому що ВРП застосовувала закон, який діяв на той час. Ні, порушення юридичної визначеності через те, що частини процедури призначення були змінені протягом обмеженого періоду часу, немає. Так, може бути порушення юридичної визначеності, якщо (частини) процедури будуть повторно відкриті або повторені.

Висновок з питання 4.:

Так, шляхом призначення Президентом України судді набувають повноважень, які передбачає посада судді. Призначення проходило в порядку, який був передбачений законодавством на той час. Ставлення під сумнів їхнього статусу та втручання шляхом подальших процедурних кроків (постфактум) порушило б їхню незалежність, яка гарантована Конституцією. Конституція суворо обмежує підстави, які можуть призвести до звільнення судді або припинення його повноважень.

Отже, офіс Ради Європи в Україні чітко вказує на неможливість проведення щодо суддів, які отримали подання ВРП про призначення на підставі Закону №679-IX, будь-яких подальших чи повторних процедур оцінювання ВККС, так як це буде порушенням принципу юридичної визначеності та гарантій незалежності суддів.

Крім того, дії ВККС щодо виклику суддів, які отримали рішення колегії ВККС до набрання чинності законом №3511-IX, на пленарне засідання для «продовження» проходження кваліфікаційного оцінювання на відповідність займаній посаді судді вже стали підставою для звернення суддів з позовами до ВС за захистом свої порушених прав. Судова практика свідчить про те, що такі судові позови задовольняються Верховним Судом та ВП ВС, які в своїх рішеннях констатують, що ВККС вийшла за межі повноважень наданих їй Конституцією та Законом України «Про судоустрій та статус суддів».

Заслухавши та обговоривши інформацію члена РСУ Кобилянського К.М. щодо деяких питань кваліфікаційного оцінювання суддів, відповідно до ч.8 ст.133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Положення про Раду суддів України, затвердженого позачерговим Х з'їздом суддів України 16 вересня 2010 року (з подальшими змінами), Рада суддів, вирішила:

1. Звернути увагу Вищої кваліфікаційної комісії суддів на неприпустимість порушення гарантій незалежності суддів та неприпустимість їх виклику на продовження

кваліфікаційного оцінювання після рішення колегії ВККС, а тим більше після рекомендації Вищої ради правосуддя про призначення на посаду судді.

2. Закликати ВККС негайно припинити дії, що суперечать правовим позиціям, викладеним у згаданих рішеннях Верховного Суду та постанові ВП ВС, а також висновкам офісу РС в Україні щодо застосування Закону №679-ІХ.

3. Довести дане рішення РСУ до відома ВРП, як суб'єкта призначення членів ВККС, для відповідного реагування (*Закон і Бізнес* (<https://zib.com.ua/ua/165982.html>). – 2025. – 11.03).

Суценко В., кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

Правова система держави: (не)ефективність функціонування

Дванадцятий рік триває екзистенційно-гібридно-агресивна війна ерефії проти України. Не зважаючи на беззаперечний факт, що Україна є правонаступницею Української советської республіки як однієї з засновниць ООН у 1945 році, наша міжнародна правосуб'єктність протягом усіх років залишається нестабільно вразливою і залежною від «рішень правителів сильних світу цього». Така ситуація підсилюється вимушеним тимчасово-стабільним переміщенням мільйонів наших громадян – внутрішніх переселенців та біженців до країн Європи і Америки.

Ми дотепер об'єктивно і достеменно не знаємо – коли і як закінчиться наша боротьба за власну долю. Видається, що ті мільйони громадян України, які ще продовжують вірити у свою перемогу над сусідом-ворогом і на допомогу друзів-партнерів, плакають надію і намагаються робити все можливе, щоби зберегти себе і державу у сім'ї європейських народів.

Мені, одному з тих українців – ровесників закінчення Другої Світової війни – зовсім не байдуже якою буде наша держава після Перемоги і чи залишаться її громадянами мої онуки і правнуки. Хочу, щоби вона стала реально самостійною, сильною, демократичною і правовою.

Така її самостійність і сила значною мірою залежить від стабільності функціонування нашої правової системи, яка покликана утверджувати оптимально справедливий баланс прав та інтересів кожної людини, суспільства та інститутів державного управління. Цей баланс, як свідчить історія людства, є достатньо хитким і непевним.

Як правник за фахом вважаю, що маю підстави стверджувати, що правова система держави має декілька базових складових, які є «нервовою мережею» усього суспільно-державного організму. Такими складовими є: а) законодавчо-нормативне поле нашої спільної життєдіяльності – конституція, закони і нормативно-регулятивні акти; б) правосуддя, що складається з діяльності органів адвокатури, прокуратури і судової влади; в) система органів забезпечення правового порядку в суспільно-державних відносинах; г) система підготовки, відбору і допуску до професійної діяльності кадрів правників усіх правничих спеціальностей і спеціалізацій; д) корпоративний і громадський нагляд за функціонуванням кожного з елементів і всієї правової системи в цілому.

Результати практично усіх соціологічних опитувань, проведених останніми роками в Україні, засвідчують, що на думку переважної

більшості опитаних громадян правова система держави в цілому та її окремі складові потерпають від певних негараздів: недоліків у сфері підготовки і добору кадрів правників, системної неузгодженості та дублювання функцій і повноважень окремих правничих структур, низького рівня довіри до їх діяльності з боку суспільства, корпоративної розпорошеності правничої спільноти. Наслідком таких негараздів стає нестабільна та неефективна діяльність всієї правової системи в цілому, що підриває міць суспільно-державного устрою.

Наведу декілька показників в якості аргументів для такого мого висновку:

1. В Україні сьогодні є чинними тисячі законів і нормативних актів, які часто-густо дублюють одне одного, є неоднозначними за своїми приписами, заплутують правові відносини між громадянами і державою.

2. За різними базами публічних статистичних даних в нас сьогодні функціонують близько 140 вищих правничих навчальних закладів (університети, академії), які щорічно випускають орієнтовно 15 000 правників (бакалаврів і магістрів). Для порівняння : у Польщі – 25, у Німеччині – 45, у Франції – 80, у Великобританії – 100, у США – 150. При цьому, в Україні наявність диплому про вищу правничу (юридичну) освіту, як правило, потребується/вимагається для понад 30 спеціальностей у різних сферах державного управління.

3. У нашому державному класифікаторі професій міститься щонайменше шість найменувань різних правничих спеціальностей з приблизно 40 спеціалізаціями, що входять аж у п'ять правознавчих сфер знань і компетенцій. Єдина правнича спеціальність – адвокатська справедливо не включена до цього державного класифікатора, але, на мій обґрунтований адвокатський подив і нерозуміння, її самоврядна діяльність тим не менше все ж таки регулюється законом держави.

4. У сфері державного управління України за різними офіційними і неофіційними даними нараховується від 12 до 24 так званих «правоохоронних органів», офіційно

узагальнена групова назва яких мін є абсолютно не коректною за всіма етимологічними і морфологічними ознаками. При цьому, окремі з цих «правоохоронних органів» одночасно включені в інші структури правової системи: суди, прокуратуру, громадської і національної безпеки, досудового слідства (їх налічується п'ять), антикорупційні органи (їх налічується, здається, також п'ять), органи державного і місцевого управління.

5. В Україні функціонує невідома нашому Міністерству юстиції (справедливості) кількість всеукраїнських громадських професійних правничих організацій, які за своїми статутами покликані утверджувати і захищати «верховенство права/правовладдя» та морально-психологічні чесноти у діяльності своїх членів. За моїми не офіційними підрахунками тепер функціонує не менше десяти таких ГО за різними «цеховими(хуторськими)» напрямками діяльності, які опікуються функціонуванням правової системи держави та які отримують суттєву підтримку від значної кількості міжнародних та іноземних гуманітарних фондів і організацій. На жаль діяльність цих організацій часто-густо розпорошена, не систематизована і не комплексна з погляду на єдність їх місії і завдань, що значною мірою знижує їх практичну ефективність.

Наведені аргументи, на мій погляд, засвідчують необхідність системного, комплексного підходу до розв'язання існуючих проблем. В першу чергу – щодо створення єдності правничої спільноти і правової системи держави у реалізації своїх функцій і повноважень.

Розуміючи, що викладені роздуми та аргументи щодо (не)ефективності функціонування правової системи держави в цілому та її окремих складових містять певні оціночні судження, висловлюю сподівання, що вони привернуть увагу читача і сприятимуть подальшим нашим зусиллям на шляху до Перемоги і вступу до ЄС (*Лівий берег* (https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/666252_pravova_sistema_derzhavi.html)). – 2025. – 18.03).

Коліушко І., голова Центру політико-правових реформ

Законопроект №4298. Чи зможуть центральна та місцева влади подолати розкол заради держави?

(Інтерв'ю)

Повноваження – гроші – нагляд. Три кити, на яких мала б триматися децентралізація в Україні. Гроші та повноваження громади отримали, – хай навіть війна внесла свої корективи і центральна влада «повідкушувала» і те, й те. А от із наглядом за органами місцевого самоврядування (ОМС) з боку держави вже одинадцять років як не складається.

Наразі між парламентським комітетом з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування та Асоціацією міст України (АМУ) черговий виток протистояння. Конфлікт – у баченні функції державного нагляду. Для уряду (читай – Банкової) це інструмент впливу й підконтрольності. Для громад – потенційна загроза повернення до централізованого ручного управління. За заочним двобоєм позицій виконавчого директора АМУ Олександра Слобожана та голови підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою профільного комітету Верховної Ради народного депутата від «Слуги народу» Віталія Безгіна цікаво спостерігати – обидва розумні й політично підковані. Але стає дедалі очевиднішим: цей «діалог» ховає реформу, яку наші європейські партнери вже визнали найуспішнішою й очікують її логічного завершення.

Минулого тижня профільний комітет знову відклав розгляд законопроекту №4298 про внесення змін до закону про місцеві державні адміністрації (МДА). Того самого, що з 2020 року припадає пилком у надрах парламенту. Тоді його підтримали всі ключові стейкхолдери, документ навіть пройшов перше читання. Проект №4298 – не просто чергова спроба внести зміни до профільного закону. Це каркас для нової моделі системи державного управління, яку Україна зобов'язалася запровадити, реформуючи місцеві адміністрації. У цьому

– ключ до завершення децентралізаційної реформи, євроінтеграції та відбудови регіонів після війни. Але увімкнулася політика. До другого читання законопроект неодноразово переписували – і щоразу виключно в бік посилення повноважень центральної влади. Очікувано, це спричинило опір з боку Асоціації міст, у якої своєю чергою є власні причини уникати запровадження державного нагляду.

Так, в умовах падіння довіри суспільства як до центральної, так і до місцевої влади, дискредитованих через корупцію та некомпетентність, найуспішніша реформа стала на паузу. За тиждень до дедлайну ухвалення ключового закону з євроінтеграційного плану. Мінус 400 млн євро з бюджету-2025. Плюс ще один розрив всередині країни, яка воює і на яку водночас нещадно тиснуть зовнішні вороги й «союзники».

Агов, люди, куди ми?

Щоб відповісти на це запитання, окреслити причини того, що відбувається, і змодельовати можливі дії парламенту в цих обставинах, ми поговорили з експертом – співавтором базового законопроекту №4298, головою Центру політико-правових реформ Ігорем Коліушком. Спочатку це була розмова офрек, як і з іншими заінтересованими сторонами: нардепами, урядовцями, експертами, представниками асоціацій. Але вона вийшла настільки змістовною й чесною, що ми вирішили опублікувати її у форматі інтерв'ю. У цьому діалозі – спроба розібратися, що саме стоїть за конфліктом і чи зможе парламент вийти з глухого кута. А непримиренні опоненти – почути одне одного. Заради України.

Про першу версію, держадміністрації-гібриди і тиск Банкової

– Ігорю Борисовичу, я багато років спостерігала за реформою. Але зараз ми

дійшли до межі: усе, що можна було зробити безболісно, в рамках чинної Конституції, уже зроблено. Далі – різати по живому. А це складно. Особливо в умовах, коли постає питання інституційної спроможності влади. І цими «руками, які не крали» – ані з одного боку, ані з іншого (а державний нагляд нам потрібен у тому числі, щоб запобігати корупції на місцях), – ми маємо щось зліпити. Щоб нас узяти до Євросоюзу і щоб ми завершили децентралізаційну реформу.

– Щоб розібратися в ситуації, потрібно згадати, з чого все починалося. Концепція реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади затверджена Кабінетом міністрів 2014 року. Щодо місцевих державних адміністрацій вона містить дві цілі: запровадити контроль над якістю публічних послуг, які надають органи місцевого самоврядування та територіальні органи центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), і перетворити самі держадміністрації з органів загальної компетенції на структури з контрольно-наглядовими функціями у системі виконавчої влади.

Згодом, у процесі реалізації, ми почали частіше вживати термін «органи префектурного типу». Це, по суті, те саме. Але першопричина проблеми в іншому: з моменту ухвалення Конституції 1996 року наші місцеві державні адміністрації стали своєрідними гібридними утвореннями.

По-перше, вони представляють державну владу в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Це частково відповідає моделі префектур.

По-друге, вони фактично містять у собі територіальні підрозділи деяких центральних органів виконавчої влади. А це вже зовсім інша річ. Як правило, префектури таких функцій не мають – вони лише здійснюють нагляд і координацію роботи територіальних підрозділів ЦОВВ, але самі ними не є.

По-третє, місцеві державні адміністрації фактично виконують функції виконавчих органів обласних і районних рад як органів місцевого самоврядування.

– *Такий собі дракон, що ввібрав усе.*

– Саме так. Чому так склалося, окрема довга розмова. Але головне – страх перед сепаратизмом і надмірною самостійністю обласних рад. Коли планувалася децентралізація, передбачалося, що в місцевих держадміністраціях залишаться тільки дві функції – координація територіальних органів державної влади й нагляд за законністю актів органів місцевого самоврядування. Тобто саме те, що й роблять префектури. І все це має бути пов'язано з представництвом держави на місцях – саме в особі уряду.

– *Але для цього потрібно було змінити Конституцію. У Концепції це зазначено як перший пункт реформи.*

– Так. Передбачалося, що зміни до Конституції будуть внесені на першому етапі, – і цими ж змінами буде передбачено створення виконавчих органів обласних і районних рад. У такому разі відповідна функція місцевих держадміністрацій відійшла б автоматично. Тоді залишалося б тільки розмежувати повноваження між центральними органами виконавчої влади і майбутніми префектурами. А також між центральною та місцевою владою.

– *Однак змін до Конституції не внесли, бо не вистачило політичної волі.*

– Саме так. Проте влада вирішила не зупинятися – ухвалювати новий закон про місцеві державні адміністрації, який мав би стати перехідним, і впроваджувати нагляд.

– *А чи не було логічним у такій ситуації залишити все як є? Поки не внесуть змін до Конституції?*

– Ні. Нагляд за законністю треба впроваджувати якомога швидше. Тому що, користуючись вакуумом державної влади, органи місцевого самоврядування не завжди свято дотримуються законів. Тоді як логіка реформи полягала в тому, що ми у межах децентралізації значно розширюємо повноваження і можливості органів місцевого самоврядування, паралельно створюючи систему нагляду, щоб вони не порушували закону під час реалізації цих повноважень.

Тому 2020 року учасники робочої групи, включаючи Віталія Безгіна та В'ячеслава Негоду від влади і нас з Юрієм Ганущаком як залучених експертів, домовилися: якщо змін

до Конституції не внесено, ми пишемо закон, у якому структурно розводимо всі повноваження цього «дракона».

Ми одразу виписали три групи повноважень МДА так, щоб після внесення змін до Конституції їх можна було легко розділити. Перша група – це структурні підрозділи, які займаються виконанням рішень обласних і районних рад. Вони мають відійти й стати виконкомом. Друга – це підрозділи, які здійснюють координацію територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади та контроль за їхньою законністю. А на перехідний період ще й самі продовжують виконувати функції територіальних органів для деяких центральних органів виконавчої влади. У перспективі вони мають відокремитися і стати територіальними підрозділами відповідних ЦОВВ. Третя – це підрозділи, які здійснюють нагляд за законністю актів місцевого самоврядування. А всі разом – ще й інформування уряду про стан реалізації державної політики на відповідній території.

І, відповідно до цієї логіки, друга важлива лінія закону – це положення про те, що голови місцевих держадміністрацій знову мають стати державними службовцями. Тому в законі повинні бути чітко прописані процедури їхнього добору, призначення, навчання відповідно до європейської практики.

– *Це був той самий закон, який парламент ухвалив у першому читанні?*

– Так. Але в листопаді 2021 року, під час підготовки до другого читання, законопроект фактично переписали. Причому радикально: вилучили норму про статус державних службовців для голів місцевих держадміністрацій і спотворили процедури їхнього призначення, фактично підпорядкувавши все це напямку президенту.

Тоді здавалося, що Віталію Безгіну попросту «викрутили руки» в офісі президента. А він замість того, щоб усе це пояснити нам, просто вивів експертів за дужки процесу. Весь 2022 рік законопроект, як і очікувалося, не рухався.

– *А потім з офісу президента пішов куратор Кирило Тимошенко, який власне й тиснув на голову профільного підкомітету.*

– Саме так. А ми зі свого боку підготували кілька публікацій і звернень до європейських партнерів із критикою цієї версії законопроекту. Словом, європейці відреагували і ситуація ніби вирівнялася: голова профільного комітету був готовий до відновлення роботи.

Про непослідовність АМУ, «кишенькові» асоціації та правильну конструкцію

– *Тобто йшлося про концептуальне повернення до тієї версії, яку було підтримано в першому читанні? До речі, Асоціація міст тоді її підтримала. Тож саме тоді був реальний шанс завершити розпочате.*

– А ось тут не факт. З АМУ комунікація завжди була дуже складною. І в певні періоди складалося враження, що позиція Асоціації полягала в тому, щоби говорити що завгодно, аби тільки не допустити запровадження нагляду за законністю актів місцевого самоврядування.

Мери про це не говорили вголос, але насправді озвучували позицію приблизно таку: у нас немає довіри до влади, бо влада ставить за мету знищити Кличка, ще когось, ще якихось мерів. Тому вони вважали, що будь-яке нововведення – це погано. Навіть коли ми дискутували про зміни до закону про асоціації органів місцевого самоврядування, АМУ виступала категорично проти, хоча, здавалося б, ці зміни їм жодним чином не шкодили. Але Слобожан пояснював: мовляв, під цим приводом уряд може зробити то-то, і це врешті буде на гірше для нас.

Протистояння між Кличком і офісом президента, на жаль, завжди було визначальним чинником для Асоціації міст. І тому правління АМУ займало непослідовну позицію: то різко критикувало, то м'якше; то виступало проти одних положень, то проти інших. Але в підсумку, повторюсь, у мене складалося враження, що вони були готові робити все, аби тільки не допустити ухвалення законопроекту №4298.

Інші асоціації, на мій погляд, поводитися конструктивніше. Вони казали: так, тут є певні недоліки, є що доопрацювати, зокрема оці пункти, але загалом концептуально закон є прийнятним.

– *Але не забуваймо, що АМУ – по суті єдина потужна асоціація, яка має аналітичну*

службу й справді здатна впливати на політику влади. Власне, саме для цього такі асоціації й існують у розвинених демократіях. Плюс маємо «кишенькові» асоціації, які просто ретранслюють позицію Банкової. Той самий Іван Слободяник із Всеукраїнської асоціації громад завжди підпише потрібну владі думку чи листа, зокрема і в земельній, і в будівельній сферах.

– Монополія не менш небезпечна. Саме це ми зараз і спостерігаємо, коли АМУ блокує законопроект. І це важлива й окрема тема. Але тут є ще один аспект – Київ сьогодні у центрі масштабного корупційного скандалу. І напевне ніхто не повірить, що Кличко нічого не знав і взагалі тут ні до чого, а він – голова АМУ. Це вже підриває довіру до місцевого самоврядування.

– Згодна з вами. Це важливий етичний момент. Замовчування того, що відбувалося в Києві, а до цього – в Одесі та інших містах, знецінює боротьбу АМУ за права місцевого самоврядування.

– На жаль, у нас немає культури, яка б передбачала і внутрішню, і публічну рефлексію таких ситуацій. Усі все розуміють, проте мовчать. Але ж це справедливо не лише для ОМС і асоціацій – для центральної влади також. Тому в суспільства й падає сьогодні довіра до всіх.

– Коли створювали нові райони, передавали громадам гроші та повноваження, – сподівалися, що паралельно реформується й правоохоронна система. Але реформи не відбулося. Татаров – наше все. Плюс громади досі фінансують правоохоронців, а місцеві клани залишаються реальністю. Тому ця бійка двох дискредитованих гілок влади й виглядає такою штучною та безглуздою.

– Я завжди розділяю дві речі. Одна – це інституційна організація публічної влади. А інша – люди й практика їхньої діяльності в межах цієї влади, тобто реальність. Я вважаю, що моя функція як експерта – пропонувати й обстоювати максимально ефективні інституційні механізми. Звісно, навіть у найкращій моделі можуть з'являтися корумповані, злочинні чи просто неадекватні фігури й, відповідно, така ж практика. Але боротися з цим мають органи правопорядку.

– Яких, нагадаю, в нас фактично немає. НАБУ та САП на всю країну не вистачає.

– Немає відповіді на запитання: як зробити так, щоб на місцях чи в уряді взагалі не було зловживань і корупції. Тому інституційна система проектується насамперед для тих, хто справді хоче працювати на користь суспільства. І саме для них вона має бути зручною.

– Тобто ми в будь-якому разі маємо правильно закласти фундамент і створити конструкцію. А хто вже працюватиме в її межах – це питання нашого подальшого розвитку.

– Принаймні такою є моя позиція. Я завжди керуюся саме нею. Не скажу, що на 100% у ній упевнений, але на 85% – точно. І гадаю, що вона значно корисніша, ніж інша модель – коли спочатку намагаються завести «правильних» людей, а потім під них змінюють правила. Я не вірю в такий підхід. Він є набагато менш продуктивним. По-перше, дуже складно визначити, хто «правильний», а хто – ні. По-друге, я ніколи не брав участі в кадрових призначеннях – це справа політиків. Я працюю виключно з юридичними документами.

Я намагаюся створити найкращі правила, в межах яких люди, котрі справді хочуть щось змінювати, могли б працювати ефективно. А з тими, хто порушує, нехай розбираються органи правопорядку. І Шабунін із його ЦПК.

– Із цим постулатом повернімося до моменту, коли ви подумали, що зможете повернути першу версію законопроекту. І що?

– Та нічого. Восени 2023 року парламентський комітет налагодив співпрацю з Радою Європи. Але політики нас, експертів, уже не залучали до розпочатого постійного переписування законопроекту.

Про висновки Страсбурга, авторитарний контекст і закон про столицю

– Але ж з'явилася версія, яку потім у Страсбурзі проаналізував у своїх висновках від 21 лютого 2024 року Секретаріат Конгресу регіональних і місцевих влад Ради Європи. Саме на ці висновки спиралася АМУ, формуючи свою позицію 2024 року. Йшлося про значне розширення форм нагляду, велику

кількість повноважень МДА в різних сферах, відсутність чіткого розподілу функцій, відновлення галузевих компетенцій МДА. Коротше, жах.

– Наприкінці 2023 року повернули норму про статус державних службовців. Але водночас комітет чомусь побачив проблему саме в «префектурності», яку ми спеціально закладали. Ці статті було вилучено із законопроекту, зате повернули 13 статей із чинного закону про галузеві повноваження місцевих держадміністрацій.

У підсумку, як то кажуть, на стовбур плодового дерева прищепили неїстівний фрукт. Ці статті порушили логіку та структуру законопроекту. Його цінність для мене повністю зникла. Його ухвалення не давало нічого – навіть нормального нового закону, до якого в перспективі можна вносити зміни.

Тому я критикував усе це, як і АМУ. Спілкувався в Кабінеті міністрів. Але в профільному міністерстві влітку 2024 року фактично панувало безвладдя. А з розмов у Секретаріаті Кабміну зрозумів, що вони не хочуть масштабного реформування, прагнуть мінімізувати зміни.

– *Але ж в останній версії законопроекту цих галузевих статей уже немає. І багато пропозицій АМУ таки враховано.*

– Унаслідок тиску Європейського Союзу. Текст укотре в закритому режимі переписали: ці вставлені статті справді вилучили, але записали в перехідних положеннях, що вони продовжують діяти в старому законі після набрання чинності новим.

– *Це як?*

– До ухвалення нового закону про розмежування повноважень. У цьому рішенні є й плюси, й мінуси. З одного боку, та редакція закону, яка є сьогодні, краща за попередню. Її можна ухвалювати зараз, а за рік-два – вносити зміни. А з іншого боку, це перехідне положення означає, що воно може залишитися назавжди. На десятки років зберегти чинність того, що ми маємо сьогодні, – того, що сформулося фактично в умовах війни. В умовах, коли одним із завдань було максимально сконцентрувати владу в руках обласних державних

адміністрацій, мінімізувати витрати на них і загалом на систему управління.

– *Але ж закон про розмежування повноважень, який має усунути ці ризики, за планом має бути ухвалений за рік. А закон про місцеві державні адміністрації набирає чинності за рік після завершення воєнного стану, тобто в найкращому разі – не раніше травня 2026 року. Це означає, що накладки не буде, і цей ризик застрахований.*

– На жаль, через затягування війни й тривалий період функціонування суспільства в умовах воєнного стану відбувається закономірна ерозія. Не лише правового порядку в сфері управління, а й управлінської культури. Усі починають миритися з тим, що все має бути спрощено, що всі рішення ухвалюються десь «на верхах», централізовано – бо так нібито потрібно для воєнного стану. Й до цього всі звикають. А отже, цей ризик не застрахований.

– *Але ж тоді в АМУ є аргументи для спротиву ухваленню законопроекту №4298 – із акцентом на ризиках тотальної централізації влади, зокрема через запровадження військових адміністрацій у громадах.*

– Військова адміністрація передбачена лише в умовах воєнного стану, й влада справді зловживає цим інструментом у громадах, зробивши його по суті політичним. А військово-цивільні адміністрації, якими дехто хоче її замінити після завершення воєнного стану, взагалі не є конституційними. За своєю природою вона була передбачена й дозволена виключно в областях, які були розділені лінією фронту. Згідно з чинним законом, там не тільки визначається загальний статус таких адміністрацій – там також працюють військовослужбовці, котрі залишаються в штаті військових частин, з яких їх прикомандировано. Інших осіб наймає об'єднане командування тощо. Все це підлаштовано під військову ситуацію та забезпечення функціонування Збройних сил на відповідній території.

Поки це стосувалося лише Донецької та Луганської областей, із цим доводилося миритися. Але тепер дехто хоче змінити закон про військово-цивільні адміністрації й ухвалити його в новій редакції, щоби дозволити

створення їх по всій Україні. І це вже повністю перевертає все з ніг на голову.

– *Тобто ви кажете про загальний контекст посилення централізації. А тут іще й нагляд додається.*

– Звісно. Є багато симптомів того, що в офісі президента дедалі більше звикають до функціонування в умовах воєнного стану – і що це їм, відверто кажучи, подобається. Створення військових адміністрацій у містах Нетішин і Вараш – ну, це вже просто не вкладається в жодні рамки. Жодного публічного пояснення не було. А справжня причина в тому, що в цих громадах більші бюджети, є «зайві» гроші. І ці кошти комусь треба контролювати.

Але ж, повертаючись до правильного фрейму, його однаково потрібно створити. Тому попри всю мою критику я ніколи не закликав депутатів не голосувати за цей закон. Якщо його ухвалить у нинішній редакції – гірше не стане. Просто не стане й краще. Але залишиться шанс на його вдосконалення в майбутньому.

– *Завершити реформу неможливо без упорядкування системи влади в столиці, де мер об'єднав у своїх руках повноваження міського голови, голови КМДА та голови Київради. Центральна влада дуже довго маніпулювала бажанням призначити свого голову столичної державної адміністрації, не ухвалюючи при цьому закону про столицю. Що, власне, й сталося з появою КМВА та начальника військової адміністрації. У системі влади Києва – повний безлад, про що кажуть навіть детективи НАБУ, які розслідують справу Комарницького. Відсутність чітких правил – завжди привід жити не за правилами.*

– Закон про столицю потрібно було ухвалити давно. І зараз це можна зробити паралельно з ухваленням закону про місцеві державні адміністрації. У ньому, до речі, написано, що до ухвалення закону про Київ міського голову контролює центральний орган – фактично міністерство. Тому і є такий спротив.

– *У Кличка – дивна позиція щодо закону про столицю. А АМУ взагалі не комунікує цього питання.*

– Кличко визначає політику Асоціації міст України. А Кличко не хоче цього закону, бо

без нього має більший вплив, зокрема на органи правопорядку, які утримуються за рахунок бюджету столиці. А після розділення посад київського міського голови та голови Київської міської державної адміністрації обсяг повноважень зменшиться.

– *Але ж і голову КМДА теж можна корумпувати.*

– Коли в замкненій системі з'являється чужорідне тіло, вона не може працювати, як звикла. Тобто річ не в прізвищах, а у факті появи зайвих очей. А ми пам'ятаємо, що ротация у префектів – що три роки. Ба більше, якщо повернутися до Києва, то в законі про столицю, вочевидь, буде передбачено, що гроші розподіляються між головою міста та районними бюджетами. Це ще один удар по самодержавній владі міського голови.

Про контроверсійні статті 4298, погану комунікацію комітету та поступки АМУ

– *Поки ми з вами розмовляємо, голова профільного підкомітету Віталій Безгін написав пост у Facebook, де повідомив, що відкликає власну поправку 1614, яка передбачала можливість призупинення дії акта органу місцевого самоврядування до початку судового оскарження. Мабуть, він вважає, що цим вибиває останній камінь із позиції АМУ. Але ж у списку претензій АМУ є й інші пункти.*

– Механізм призупинення головою МДА актів органів місцевого самоврядування – один із ключових у законопроекті. Тут розглядалися різні варіанти. Найпоширеніший – зупинка акта ОМС паралельно зі зверненням префекта до суду. Можна залишати право зупинки лише за судом, але трапляються ситуації, коли, якщо немає повноваження зупинити виконання акта, увесь нагляд втрачає сенс. Акт може бути виконаний за один-два дні – й після цього суперечка про його законність уже не має жодного значення. Тому в таких випадках таке право мало б бути. Але остаточне рішення, звісно, має ухвалювати суд.

– *Тобто це трохи популістський жест?*

– Трохи. Тим більше, що ця норма повністю відповідає Конституції.

– *Пройдімося ще по претензіях АМУ. Наприклад, стаття 22 про права місцевих державних адміністрацій. «Голова місцевої державної адміністрації отримує статистичну інформацію та інші відомості від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств та установ». Плюс – голова МДА видає згідно із законом обов'язкові для виконання розпорядження органам місцевого самоврядування в частині дотримання бюджетного законодавства. Це критично для ОМС?*

– Отримання інформації – це не те що не критично, а абсолютно правильно. Вся публічна інформація має бути прозорою. Одна з наявних проблем – наприклад, податкові органи не передають органам місцевого самоврядування інформації про платників податку на землю та нерухомість. Вони називають це персональними даними, і в підсумку місцеве самоврядування досі часто не знає, хто й скільки має платити. Це абсурд, і це треба негайно виправляти.

Так само й навпаки, держава має володіти всією статистичною інформацією про функціонування місцевого самоврядування. Тут не може бути жодних секретів. Тому я не бачу в чому тут проблема.

Щодо обов'язкових до виконання рішень у частині дотримання бюджетного законодавства – так, тут можуть бути зловживання. Треба дивитися, як це виписано і які саме рішення мають на увазі.

– *Тобто ви хочете сказати, що все це можна було обговорювати? Але, за моєю інформацією, АМУ взагалі не запрошували на консультації аж до лютого 2025 року, коли голова підкомітету написав листа правлінню з пропозицією обговорити останню версію законопроекту. Що АМУ з гідністю проігнорувала. Мабуть, тому що паралельно на чолі з Безгіним понад рік працювала парламентська ТСК по Києву.*

– Насправді голова підкомітету Безгін уже два роки діє за тим самим сценарієм. Він, розуміючи, що має організувати якусь комунікацію, вигадує, так би мовити, імітаційну модель. Okремо зустрічається з однією асоціацією, окремо – з іншою, окремо зі мною, з Юрієм Ганушаком – і на підставі

цих розмов компілює якусь загальну картинку. Потім каже: «От бачите, я всіх почув».

– *Тобто колективного майданчика для обговорення не було, а був, так би мовити, аналізатор, у голові якого все це «варилося», і згодом він видав готовий продукт?*

– Приблизно так. Я це давно зрозумів і не раз публічно звертав увагу на те, що це маніпулятивна технологія. Можливо, якась асоціація, почувши мої чи Ганушака аргументи, зрозуміла б, що вони правильні, й підтримала б їх. Бо вона може просто чогось не знати або не бачити. Так само і я можу не враховувати якихось нюансів функціонування місцевого самоврядування, краще відомих асоціаціям. Коли всі сідають разом за стіл і йдуть по тексту – тоді ми реально чуємо одне одного та реагуємо адекватно. Але такого механізму не було всі три роки з листопада 2021-го. На жаль.

– *Іще одна стаття – про відносини місцевих державних адміністрацій із підприємствами, установами та організаціями. Згідно з проектом, МДА здійснюють управління майном підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління. Голова МДА укладає та розриває контракти з керівниками таких підприємств і установ. АМУ категорично проти. Чому?*

– Не знаю. Якщо ці підприємства створені самою адміністрацією або передані їй в управління, то як може бути інакше? Якщо це їхня сфера управління – логічно, що адміністрація має право укладати контракти. Можливо, АМУ бачить ризик у тому, що це положення може поширитися на якусь іншу категорію підприємств, які насправді ми всі не вважаємо такими, що належать до МДА. Тут потрібно уточнювати.

– *Керівники підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, призначаються на посаду й звільняються з неї за погодженням із головою відповідної адміністрації – крім керівників установ, підприємств та організацій Збройних сил та інших військових формувань.*

– Тут згоден. Це погано. Це частина ще однієї площини цього закону, про яку ми раніше не

говорили. Це те, що Ганущак називає загрозою феодалізації, а я – обережніше – надмірною регіоналізацією. Зараз вимальовується система, в якій у руках голови обласної державної адміністрації концентрується надто велика сукупність влади та повноважень.

– *Тому що вони не розмежовані, так?*

– Так. І якщо згадати, що в окремих регіонах є ризик зрощення місцевих бізнес-еліт із державною адміністрацією та владою загалом, то це й породжує загрозу феодалізації або надмірної регіоналізації. Якщо не зупинити цього зараз, не розмежувати, хто за що відповідає, то в майбутньому навіть Кабінет міністрів матиме проблеми в комунікації з такими регіонами.

– *Тобто йдеться про необхідність розмежувати повноваження і між центром та органами місцевого самоврядування, і всередині виконавчої влади? І це все треба робити паралельно й невідкладно.*

– Саме так. І це прямо зазначено в Концепції реформи. У першій версії нашого законопроекту це було чітко виписано: ми розмежували функції між обласними й районними державними адміністраціями.

Ба більше, районні – не лише обласні – державні адміністрації повинні були б мати право напряму комунікувати з Кабінетом міністрів. Але в останній редакції законопроекту голови районних державних адміністрацій не мають права звертатися до уряду безпосередньо – лише через голову обласної державної адміністрації.

– *Ще один аргумент місцевого самоврядування – існування 36 територіальних контролюючих органів державної влади, до яких додається 37-й – префект. В Асоціації міст України впевнені: це надлишково.*

– По-перше, по суті, цей закон найменше потрібен саме тим територіальним органам, які згадала АМУ. Бо тоді Кабінет міністрів отримає через систему зворотного зв'язку реальну картину того, що відбувається на місцях, – таку, якої йому не нададуть міністри.

Міністри зазвичай зацікавлені в тому, щоб об'єктивна інформація йшла лише їхніми каналами. А тут ця інформація надходитиме по іншій лінії. Відповідно, дані звірятимуть.

Територіальні органи не зацікавлені в контролі. Міністерства – теж, бо дуже ревниво ставляться до таких речей. Офіс президента – тим більше, бо монарха ставлять у законні рамки.

– *А по-друге?*

– По-друге, в законі чітко зазначено: голова МДА не має права здійснювати нагляд там, де вже діють спеціалізовані органи контролю. Усі ці органи – поліція, прокуратура, казначейство тощо – не перетинаються з повноваженнями голови державної адміністрації. Вони не можуть опротестувувати його рішення – й навпаки.

Про районних префектів, альтернативний законопроект-«пустушку» та вихід із ситуації

– *До речі, щодо 114 голів районних державних адміністрацій (РДА). Про це майже не згадують, але у висновках Секретаріату Конгресу регіональних і місцевих влад Ради Європи зазначено: їх призначення може створити надмірний контроль над органами місцевого самоврядування. Мовляв, кількість населення в районах занадто мала. Як ви це оцінюєте?*

– Я вважаю, що позиція Юрія Ганущака – орієнтуватися на французьку модель – є цілком правильною. Наші райони спроектовані як адміністративні округи саме для здійснення повноважень виконавчої влади. І з погляду розміру – 200–300 тисяч мешканців – це цілком оптимальна територія для ефективного функціонування всіх адміністративних органів, зокрема й префектур.

Звісно, в окремих сільських районах можуть виникати певні проблеми – наприклад, тиск. Але з цим дуже просто боротися, бо це, найімовірніше, буде суб'єктивним і поодиноким. Уявити, що префект чинить тиск на місто – навіть невелике, – я не можу.

– *Мер Дніпра Борис Філатов публікує пост із ілюстрацією: до префекта Дона Корлеоне підходить мер і цілує руку. Такі в нас зараз мери ходять. Але якщо придивитися – все не зовсім так. РДА є виконавчим органом районної ради й наглядає за громадами. ОДА є виконавчим органом обласної ради й наглядає*

за районним рівнем. А за обласним рівнем наглядає центральний орган виконавчої влади. Тобто немає синхронності «сам дав завдання – сам виконав – сам перевірів». Тут є каскад ієрархії.

– Це вже питання стилістики – Філатова чи ще когось. Наприклад, Садовий 2022 року (коли я це бачив на практиці) зовсім не прогинався перед головою районної адміністрації й робив свою справу. Обласна адміністрація ще могла якось на нього впливати, особливо в умовах воєнного стану, решта – ні. Та якщо говорити концептуально, то, звісно, в підсумку ми маємо прийти до змін до Конституції.

– Оцеї альтернативний законопроект пана Фролова, який публічно підтримала АМУ. Що це за крок? Для чого він? Якими є його ризики або, навпаки, переваги?

– Ніхто зі мною задумом цього проекту не ділився. Як на мене, це спроба відволікти увагу й частину голосів від законопроекту №4298. Найжорсткіший аргумент влади – цей закон прописано в Ukraine Facility Plan, і його ухвалення пов'язане з виділенням нам значного фінансування від Європейського Союзу. А оскільки там ідеться не стільки про реформу місцевих держадміністрацій, скільки про запровадження нагляду за законністю актів місцевого самоврядування, хтось вирішив: а давайте просто додамо одну статтю до чинного закону й випишемо цей нагляд у максимально безпечний спосіб – і нічого більше не змінюватимемо.

Тим часом 90% законопроекту №4298 – це саме реформування державних адміністрацій і координація діяльності територіальних органів ЦОВВ. І лише 10% – це відносини з ОМС.

– Тобто система не зачіпається взагалі?

– Так. Це означає: все залишається як є. Голови адміністрацій знову не мають статусу держслужбовців, відсутній контроль за їх призначенням, доборою тощо. До того ж, у законопроекті ідеться тільки про контроль за делегованими повноваженнями ОМС, а нагляд за власними повноваженнями ОМС не встановлюється взагалі. В цьому інтерес АМУ. Тому це маневр убік, який я розглядаю як тактичний хід, аби посіяти сумніви в головах

тих, хто має голосувати. Однак я не бачу в ньому позитиву.

– Як правильно діяти в цій ситуації – і зятим опонентам, і депутатам, котрі ухвалюватимуть рішення в комітеті й у залі парламенту?

– Я залишаюся на тій самій позиції: треба сідати й домовлятися, щоб ухвалити інституційно правильний закон. Треба розмежувати повноваження МДА, чітко виділити блоки: окремо – нагляд за законністю актів місцевого самоврядування, окремо – координацію територіальних органів ЦОВВ, окремо – виконання рішень районних та обласних рад.

Треба також напряму зв'язати районні адміністрації з Кабінетом міністрів і створити в Секретаріаті Кабміну повноцінний структурний підрозділ, який комунікуватиме з регіонами – саме з районними адміністраціями. Це надійно забезпечить єдність державної політики.

На обласному рівні я б готував усе під майбутню європейську регіональну політику. Має бути обласна рада – з чітко визначеними повноваженнями, без жодного втручання в безпекову сферу та інші чутливі питання. І, до речі, районні ради нам справді не потрібні. На рівні району громади можуть створювати ради міжмуниципального співробітництва – з представників рад громад. Цього цілком достатньо.

Щодо обласних рад – так, у них мають бути виконкоми. Цю зміну треба буде внести до Конституції. І водночас – чітко окреслити межі їхньої компетенції.

І ще одна ідея, яку ми зараз обговорюємо: можна підняти обласні держадміністрації на надрегіональний рівень. Тобто створити укрупнені надрегіони й перенести туди функції ОДА. Така адміністрація могла б наглядати за законністю дій обласних рад, а також координувати роботу районних адміністрацій.

У підсумку одна надрегіональна адміністрація відповідатиме за три-чотири області, але координуватиме вже не три-чотири райони, а 10–12. Це була б ефективна модель.

Звісно, за умови, що президент не влазитиме сюди зі своїми «граблями» й не називатиме все

це «вертикаллію президента». Все має працювати в системі виконавчої влади, тобто в урядовій вертикалі. Але, на жаль, і Кабінет міністрів, і профільне міністерство займають пасивну позицію щодо ключового для державного

управління питання. А хтось нарешті має взяти відповідальність за реформу (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/POLITICS/zakonoprojekt-4298-chi-zmozhut-tsentralna-ta-mistseva-vladi-podolati-rozkol-zaradi-derzhavi.html>), – 2025. – 28.03).

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Сполучені Штати Америки

Прихильники Трампа хочуть змінити Конституцію, щоб той міг стати президентом утретє. Відповідно до американської Конституції, ніхто не може бути обраний президентом США більш ніж двічі. Але затяті прихильники Трампа не здаються, сподіваючись подолати цю серйозну перешкоду.

Група відданих прихильників президента США Дональда Трампа перебуває на ранньому етапі кампанії з переписування Конституції, щоб політик міг відпрацювати ще один термін. Це ідея, яку не відкидає сам Трамп. Про це повідомляє NBC News.

Спочатку як кандидат 2024 року, а потім уже на президентській посаді Трамп постійно натякав, підігривав, розвивав, підтримував і, щонайменше, не давав згаснути малоїмовірній ідеї, що він може знову балотуватися і відслужити ще один термін.

«Мені дозволено балотуватися знову?» – запитав Трамп у січні 2025 року на зустрічі з республіканцями Палати представників у Південній Флориді.

Конституція чітко дає відповідь на це запитання – ні. Відповідно до 22-ї поправки, ніхто не може бути обраний президентом США більш ніж двічі. Це унеможливило третій термін для Трампа.

«Немає жодного аргументу, що президент Трамп може бути знову обраний на цю посаду», – заявив у інтерв'ю Дж. Майкл Латтіг, суддя федерального апеляційного суду у відставці, якого на посаду призначив республіканський президент Джордж Буш-старший.

Але затяті прихильники не здаються, сподіваючись подолати цю серйозну перешкоду.

Що відомо про ініціативу прихильників Трампа?

Вихідними на конференції Консервативної політичної дії (CPAC) неподалік від Вашингтона був плакат із написом «Проект третього терміну», що зображав Трампа в імператорському вбранні Юлія Цезаря.

«За Трампа 2028-го... і далі!» – було написано на плакаті.

Один з організаторів, 37-річний Шейн Трехо з Мічигану, сказав, що мета – переконати консервативних республіканців підтримати запропоновану конституційну поправку, яку в січні подав конгресмен Енді Оглс, республіканець із Теннессі та союзник Трампа.

Резолюція Оглса передбачає збільшення президентських термінів від восьми до 12 років. Це означає, що у разі перемоги Трамп міг би залишатися у владі до січня 2033 року, коли йому буде 86 років.

Ідеолог руху MAGA та колишній старший радник Трампа Стів Беннон розпалював консервативну аудиторію на CPAC, заявивши у своїй промові: «Ми хочемо Трампа 2028-го. Це те, чого вони не можуть витримати. Така людина, як Трамп, з'являється лише раз або двічі в історії країни. Ми хочемо Трампа!»

Щодо самого Трампа, то під час зустрічі з республіканцями Палати представників після своєї перемоги на виборах у листопаді він сказав їм: «Я підозрюю, що більше не буду балотуватися, якщо тільки ви не скажете: «Він такий хороший, що ми повинні щось придумати».

Видання зауважило, що це можна сприйняти як жарт або як запрошення до дії. Але це точно не була категорична відмова.

«Ми віримо, що якщо народ цього вимагатиме, він знову вийде вперед і служитиме свій третій термін. Це може бути реальна можливість не просто змінити деякі правила через укази. Виконавчі укази можна швидко скасувати. Це може стати справжнім способом для Трампа змінити майбутнє країни на покоління вперед», – висловився Трехо.

Білий дім не відповів на запит про коментар щодо того, чи хоче Трамп ухвалення резолюції Оггса.

Думки серед республіканських законодавців та експертів Трампа щодо серйозності цієї ідеї розходяться. Багато хто вважає, що він просто тролить своїх критиків – дратуючи їх натяками, що нікуди не зникне.

У статті йдеться, що Трамп – це самопроголошений монарх Америки. Коли його адміністрація скасувала програму платного в'їзду до центру Нью-Йорка, він написав великими літерами у своїй соцмережі: «Хай живе король!»

Підхопивши цей сигнал, різні офіційні акаунти Білого дому розмістили зображення Трампа на фейковій обкладинці журналу в коштовній короні.

«Президент Трамп жартує про третій термін, як шеф-кухар жартує про те, що поставити собі мішленівську зірку – очевидно, що цього не буде, але цікаво дивитися, як критики від цього божеволіють», – сказав керівник передвиборчої кампанії Трампа 2020 року Бред Парскейл.

Однак інші вважають, що якщо Конституцію все ж змінять, дозволивши третій термін, Трамп не упустить такої можливості.

«Якщо це можна здійснити процедурно, він, швидше за все, дуже серйозно це розглядає. Так, для цього потрібна конституційна поправка, але не забувайте, що Конституцію вже змінювали, щоб запровадити обмеження термінів. А значить, це можна і скасувати», – сказала адвокатка передвиборчої кампанії

Трампа 2020 року Дженна Елліс, яка нині є старшою радницею в Американській сімейній асоціації.

Шляхи внесення поправок до Конституції США

Існує два шляхи внесення поправок до Конституції і обидва вони складні.

Більш поширений варіант вимагає ухвалення двома третинами Конгресу, а потім – ратифікації трьома чвертями штатів (38 з 50).

З огляду на вузьку республіканську більшість у Палаті представників і Сенаті та поляризованість виборців, подолати цей бар'єр майже неможливо.

«Це рішення має ухвалити цей орган, а я не бачу, щоб він на це пішов», – сказав у коментарі конгресмен-республіканець Піт Сешнс із Техасу.

Другий шлях – скликання конституційного конвенту, якщо дві третини штатів (34 з 50) погодяться на це. Проте навіть у цьому разі зміни доведеться ратифікувати трьома чвертями штатів.

«Ми маємо найменше поправок серед усіх подібних конституцій, тому що змінити Конституцію майже неможливо – адже 34-38 штатів ніколи не дійдуть згоди між собою», – зазначає професорка права Джорджтаунського університету Вікторія Нурс.

Якщо конституційна поправка відбудеться, це дасть Трампу змогу утримувати вплив у Конгресі, адже навіть натяк на можливість його перебування у владі змушуватиме законодавців «триматися в строю».

«Він править Конгресом через страх», – сказав експосадовець Національного комітету Республіканської партії Майкл Дюгейм (*TCH* (<https://tsn.ua/politika/prihlniki-trampa-hochut-zminiti-konstituciyu-schob-toy-mig-stati-prezidentom-utretye-2775747.html>)). – 2025. – 28.02).

Федеративна Республіка Німеччина

Нижня палата німецького парламенту більшістю понад дві третини голосів схвалила зміни до конституції Німеччини, які дозволять країні більше позичати та інвестувати величезні суми у збройні сили та інфраструктуру.

Голосування називають історичним: очікують, що рішення Бундестагу вплине на все майбутнє європейської оборони та подальшу підтримку України.

Майбутній канцлер Німеччини Фрідріх Мерц заявив, що ці зміни необхідні для зміцнення позицій Німеччини перед «агресивною війною Росії проти Європи».

Плани Мерца передбачають виведення військових витрат з-під обмеження державних запозичень, а також створення фонду інфраструктури обсягом понад 500 млрд євро.

За зміни проголосували 513 членів Бундестагу, проти – 207.

Щоб отримати потрібну більшість у дві третини голосів у парламенті, консервативній партії Мерца ХДС/ХСС та лівоцентристським соціал-демократам довелося в останню хвилину включити до своєї пропозиції вимоги партії «Зелених».

Тепер законопроект вирушить у верхню палату – Бундесрат, що представляє 16 земель Німеччини, де його винесуть на голосування в п'ятницю. Але оглядачі кажуть, що це голосування буде схожим на формальне.

Лідери двох найбільших партій, ХДС/ХСС та соціал-демократів, очікують, що верхня палата прийме конституційні поправки без труднощів.

Зняття обмежень на оборонні витрати відкриває шлях для масштабного збільшення військових інвестицій у той час, коли Росія наступає в Україні, а Вашингтон дає зрозуміти, що об'єднана Європа більше не може розраховувати на колишній захист США.

Майбутній канцлер Німеччини Фрідріх Мерц 18 березня заявив, що додаткова допомога Україні в розмірі 3 млрд євро може бути схвалена до п'ятниці, 21 березня. Про це пише DPA.

Як зазначається в матеріалі, додаткове фінансування для України стало можливим після голосування в Бундестазі за масштабний план витрат у Німеччині.

«Це голосування в Бундестазі має абсолютно вирішальне значення», – говорила напередодні професорка Моніка Шнітцер, яка очолює Раду економічних експертів Німеччини.

«Після Мюнхенської конференції з безпеки, а потім сварки між Трампом та Зеленським Європа отримала тривожний сигнал. Вперше європейці, можливо, не зможуть покластися на Вашингтон. Багато хто після цього провів не одну безсонну ніч».

Оглядачі раніше називали такі плани Німеччини тим, що країна нарешті прокидається і бере на себе відповідальність за оборону регіону.

Минулого року витрати на оборону у Німеччині зросли на 23,2%, що сприяло рекордному зростанню оборонних витрат у Європі на 11,7%.

Для зміни Конституції Німеччини потрібна більшість у дві третини голосів депутатів. У новому складі Бундестагу досягти цього буде важко: у ньому більше депутатів від радикальних партій: Лівої та особливо ультраправої «Альтернативи для Німеччини» (АдН), обидві ці сили виступають проти підвищення видатків на оборону.

Тому політики-центристи вирішили проголосувати за зміну Конституції у нинішньому складі парламенту, який формально зберігає свої повноваження до першого засідання нового Бундестагу, яке призначене на 25 березня (*BBC (<https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c24126qnd47o>). – 2025. – 18.03*).

Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр підписав закон про внесення в змін у Конституцію, які пом'якшують правила державних запозичень. Про це повідомив офіс глави держави, передає Укрінформ.

Таким чином, фінансовий пакет, за допомогою якого держава має намір інвестувати сотні

мільярдів євро в оборону та інфраструктуру, а також дозволити федеральним землям брати запозичення для свого розвитку, набув чинності.

Як повідомлялось, напередодні Бундесрат проголосував за внесення змін у Конституцію, які дозволять збільшити витрати на три сфери

за рахунок виключення їх із правила «боргового гальма», яке обмежує можливості отримання нових запозичень (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3973664-prezident-nimeccini-pidpisav-zmini-do-konstitucii-sodopolablenna-borgovogo-galma.html>). – 2025. – 22.03).

Республіка Польща

Президент Польщі Анджей Дуда пропонує конституційно закріпити витрати на оборону не менше 4% від ВВП. Відповідні поправки він вже передав спікеру польського парламенту, передає кореспондентка RFI Українською.

Анджей Дуда зазначив, що його позиція збігається з позицією прем'єра Туска стосовно оборони: для них важливо, аби досягнутий мир в Україні був стійким і стабільним. Однак, в цьому геополітичному контексті у Варшаві думають і про те, як зорганізувати безпеку й у власній країні.

Президент Польщі наголосив, що наразі його країна все більше витрачає грошей на оборону та модернізацію польської армії. Він зазначив, що важливість інвестицій в оборону посилюється на політичному рівні, але він вирішив закріпити це й з правового боку.

«Я вирішив підготувати й подав сьогодні спікеру парламенту поправку до Конституції, яка передбачає 4% видатків на оборону від ВВП, аби була гарантія того, що ці витрати дійсно будуть реалізовані в нашій країні, і безпека зміцнювалась», – сказав Анджей Дуда та висловив сподівання, що Сейм не буде зволікати з рішенням.

Для нас найважливіше, щоб мир був стійким, що для нас означатиме, що Росія більше ні на кого не нападтиме. Для мене також важливо те, що ми робимо самі – проводимо послідовну політику зміцнення нашої держави, витрачаємо кошти на модернізацію армії та оборону, – сказав польський президент (*RFI Українською* (<https://www.rfi.fr/uk/20250307/дуду-пропонує-внести-зміни-в-конституцію-польщі-та-збільшити-видатки-на-оборону-до-4-від-ввп>). – 2025. – 7.03).

Литовська Республіка

Уразі, якщо союзники Литви запропонують країні реалістичні плани розміщення ядерної зброї або її компонентів, слід обговорити це і створити можливість переглянути литовську Конституцію, яка забороняє зброю масового знищення. Про це міністерка оборони Литви Довіле Шакалене сказала під час зустрічі з журналістами, передає Delfi.

«Ми вважаємо, що нам ще потрібно оцінити можливості виправлення 137 статті Конституції Литовської Республіки, якщо наші союзники запропонують реалістичні плани щодо розміщення ядерної зброї або її компонентів у

Литві, а також переглянути інші зобов'язання», – заявила Шакалене.

Згідно зі статтею 137 Конституції Литви, на території республіки не повинно бути зброї масового знищення та військових баз іноземних держав.

Глава оборонного відомства зазначила, що конкретних пропозицій від союзників поки не надходило. Однак, за її словами, Литва повинна бути готова до змін обставин.

«Ми вважаємо, що потрібно бути готовими до будь-яких варіантів. Тому моя позиція як міністра національної оборони полягає в тому, що ми все ж повинні ініціювати глибше

обговорення і оцінку цього питання», – додала урядовиця.

Шакалене також сказала, що Литва як держава повинна перейти до мислення воєнного часу, а плани на випадок війни мати не тільки на папері – тобто всебічно готуватися протистояти загрозам.

«Війна точно не буде завтра, але ми повинні бути готові діяти за таким принципом. Збройні сили, органи державної влади та місцевого самоврядування, неурядові організації мають інтенсивніше співпрацювати у підготовці до оборони. (...) Разом із нашими союзниками ми стежимо за кожним рухом російських танкових

колон, за кожним польотом літака чи запуском ракети», – зазначила міністерка.

5 березня під час свого звернення до нації президент Франції Емманюель Макрон заявив, що вирішив розпочати стратегічні обговорення з лідерами країн ЄС щодо використання ядерної зброї Франції для захисту європейського континенту. Згодом в МЗС Франції Суспільному пояснили, що Макрон говорив не про спільне використання ядерної зброї, а лише про нагадування, що Франція її має (*Суспільне (https://suspilne.media/971375-litva-moze-pereglanuti-konstituciu-akso-v-souznikiv-budut-risenna-pro-rozmisenna-adernoi-zbroi)*). – 2025. – 15.03).

Угорщина

Уряд Угорщини планує найближчим часом внести зміни до Конституції країни для «захисту дітей», що може призвести до заборони щорічного ЛГБТ-прайду. Про це повідомив керівник апарату прем'єр-міністра Угорщини Гергей Гуяш, пише Reuters.

Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан раніше зазначав, що організатори прайду «не мають навіть турбуватися» у 2025 році, оскільки захід буде «марною тратою грошей і часу».

Як повідомив Гуяш, до Конституції внесуть поправки, які визначатимуть, що право дитини на фізичний, розумовий і моральний розвиток буде мати пріоритет перед іншими правами, окрім права на життя.

На запитання, чи це фактично означає заборону прайду, що має відбутися 28 червня, Гуяш відповів, що «необхідно з'ясувати, як поєднуються право на зібрання та право дітей на здоровий розвиток». Він також зазначив, що деякі «гострі вуха» можуть зрозуміти, що зміни до Конституції стосуються прайду.

Гуяш додав, що «країна не повинна миритися з проведенням прайду в центрі Будапешта».

Згідно з інформацією агентства, учасники прайду вже десятиліттями проходять вулицею Андраші, що є однією з центральних і просторових вулиць Будапешта, обсадженою деревами (*Zmina (https://zmina.info/news/v-ugorshhyni-cherez-zminy-u-konstytucziyi-mozhut-zaboronyty-provedennya-shhorichnogo-lgbt-prajdu)*). – 2025. – 27.02).

Республіка Боснія та Герцеговина

Сепаратистські депутати Народної Скупщини (парламенту) Республіки Сербської схвалили проект нової конституції цього утворення, який суперечить конституції Боснії і Герцеговини і містить багато проблемних статей. Про це повідомляє «Європейська правда» з посиланням на Klix.

За проєкт проголосували 50 присутніх депутатів, вісім депутатів були «проти»,

а тих, хто утримався, не було. Загалом у Народній Скупщині 83 депутати, і значна кількість опозиціонерів взагалі не з'явилися на голосування.

Для ухвалення проєкту нової конституції була потрібна проста більшість голосів, як і для вчорашнього ухвалення рішення про початок процесу ухвалення нової конституції РС. Однак для остаточного ухвалення знадобиться

підтримка двох третин від депутатського складу.

Засідання, яке тривало весь день, включало два порядки денні – проєкт конституції РС і запропонований Мілорадом Додіком проєкт закону про захист конституційного ладу РС, який також був ухвалений.

Проєкт нової конституції передбачає створення армії РС, а також можливість вступу у військові союзи з іншими державами.

Деякі зі спірних положень включають право на конфедерацію з іншою державою, а також визначення Республіки Сербської як держави сербського народу з наданням йому права на самовизначення.

Раніше цього тижня прокуратура БіГ видала наказ судовій поліції на затримання Мілорада Додіка, а також прем'єр-міністра Радована Вішковича та спікера Народної асамблеї Республіки Сербської Ненада Стевандича за вчинення кримінального правопорушення «посягання на конституційний лад».

Оскільки Додік був засуджений у першій інстанції судом БіГ до одного року в'язниці та шестирічної заборони на політичну діяльність за неповагу до рішень верховного представника, влада Республіки Сербської прийняла низку неконституційних законів (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/14/7207183/>). – 2025. – 14.03).

Сирійська Арабська Республіка, Сирія

Сирійський лідер Ахмад аль-Шараа підписав 13 березня Конституцію країни, яка застосовуватиметься протягом п'ятирічного перехідного періоду.

Ахмад аль-Шараа сподівається, що Конституція ознаменує початок «нової історії Сирії, в якій ми замінимо придушення справедливістю».

У новому основному законі закріплено «соціальні, політичні та економічні права» жінок, заявила в четвер комісія, яка розробила її проєкт. Також вона передбачає «абсолютний поділ (гілок – Ред.) влади».

Один з розробників нової конституції Абдулхамід аль-Авак заявив на пресконференції 13 березня, що в тимчасовому основному законі є положення про те, що глава держави має бути мусульманином, а ісламське право – основним джерелом у юриспруденції, пише AP.

Проте експерт з конституційного права та викладач Аль-Авак зауважив, що тимчасова конституція включає положення, які закріплюють свободу вираження думок та преси. За його словами, конституція «балансуватиме між соціальним забезпеченням та свободою».

Ключова мета тимчасової конституції полягає у тому, щоб намітити графік політичного переходу країни від проміжної фази до сталого існування та розвитку.

Також сирійська влада заявила, що згодом буде сформований комітет із розробки постійної конституції країни. У грудні аль-Шараа заявив, що на ухвалення нової постійної конституції Сирії може піти до трьох років, а на організацію та проведення виборів – до п'яти (*RFI* (<https://www.rfi.fr/uk/20250313/тимчасова-конституція-сирії-перехідний-період-на-5-років-гарантії-прав-жінок>). – 2025. – 13.03).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.4; 342.53

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-417-425

Н. Омельченко

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ЯК КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

У статті проаналізовано різні підходи щодо тлумачення та розуміння категорії «парламентаризм» у науці конституційного та парламентського права, що дало змогу визначити зміст і основні властивості вітчизняного парламентаризму. Акцентується, що витoki парламентаризму у цивілізаційному вимірі сягають глибин філософських, соціологічних і культурологічних знань, історико-політичної традиції та думки, географічного розташування, культурної спадщини тієї чи іншої країни. Підкреслюється, що парламентаризм визначається місцем і роллю парламентів, які вони мають у суспільстві і державі та в забезпеченні реалізації взаємодії держави і громадянського суспільства, спроможність ефективно виконувати покладені на нього завдання та функції, бути центральним інститутом демократії, який виражає волю народу й реалізує на практиці народне представництво.

Омельченко Н. (2024). Парламентаризм як категорія сучасного конституційного права. *Правова держава*. Вип. 35. С.417-425. <https://pravova-derzhava.org/assets/images/issues/35/pd-35.pdf>

УДК 342.4(477)

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-348-361

А. Крусян

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті зроблено науковий аналіз особливостей захисту прав і свобод людини

в умовах війни в Україні у контексті визначення особливостей конституційно-правового механізму цього захисту. При цьому акцентовано увагу на проблемах судового захисту прав людини, що в умовах війни характеризується появою нової категорії спорів і необхідністю створення відповідної єдиної правозастосовної практики. Запропонована авторська доктринально-правова формула обмеження прав людини в умовах воєнного стану на основі конституційних принципів та міжнародно-правових стандартів.

Крусян А. (2024). Особливості захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні: конституційно-правовий аспект. *Правова держава*. Вип. 35. С.348-361. <https://pravova-derzhava.org/assets/images/issues/35/pd-35.pdf>

UDC 341.9:342.7

Doi: 10.56215/naia-herald/4.2024.88

К. Полежака

ЮРИСДИКЦІЯ ТА КОНСУЛЬТАТИВНІ ФУНКЦІЇ ПОСТІЙНОЇ ПАЛАТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК І ВПЛИВ

У статті зосереджено увагу на з'ясуванні основних питань, що стосуються формування юрисдикції Постійної палати міжнародного правосуддя, її джерелах, обмеженнях, державному визнанні, виключних повноваженнях щодо надання консультативних висновків, правовій природі й меті діяльності. У дослідженні використано комплексний підхід, що передбачав аналіз історичних документів, статутів і регламентів Постійної палати. Виокремлено визначальні елементи

юрисдикції цього органу та його участі у формуванні міжнародно-правової бази. Здійснено порівняльний аналіз механізмів консультативних висновків у різних правових системах, що надало можливість визначити особливості й унікальність підходу Постійної палати. З'ясовано, що повноваження Постійної палати вирізнялися гнучкістю, що давало змогу державам самостійно встановлювати рівень їх обов'язковості. Її консультативна юрисдикція була інноваційним механізмом, що сприяв ефективному функціонуванню Ліги Націй та прийняттю важливих правових рішень. Хоча консультативні висновки не були обов'язковими до виконання, вони мали авторитет і важливе значення для розвитку міжнародного співробітництва. Консультативну юрисдикцію було створено незалежно від інших правових систем, що засвідчувало її унікальність. Констатовано, що Постійна палата зробила вагомий внесок в еволюцію юриспруденції та методів мирного врегулювання конфліктів. Цей досвід і практика заклали фундамент сучасної системи правосуддя та основоположних принципів права, сприяючи співробітництву і взаєморозумінню в міжнародних відносинах. Практичне значення цього дослідження полягає в окресленні ролі Постійної палати в розвитку міжнародного правосуддя та механізмів мирного врегулювання спорів, що може сприяти вдосконаленню сучасних правових систем і міжнародних відносин.

Polezhaka, K. (2024). The jurisdiction and advisory functions of the Permanent Court of International Justice: Historical development and effect. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 29(4), 88-98. <https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-29-4-2024/yurisdiktsiya-ta-konsultativni-funktsiyi-postiynoyi-palati-mizhnarodnogo-pravosuddya-istorichny-rozvitok-i-vpliv>

УДК 340

DOI: 10.18523/2617-2607.2024.14.96-105

О. Цельєв

СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ ДЕРЖАВОЮ І ПРАВОМ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(на прикладі місцевого самоврядування)

Статтю присвячено проблематиці змін, які виникають у практиці актуалізації елементів верховенства права в процесі функціонування органів місцевого самоврядування під час війни. Саму війну розглянуто як вияв нерозв'язаної в правовий спосіб суперечності між державою і правом, яка підсвічує їхні різні сутнісні основи. Автор дотримується позиції, що сутнісною основою права є справедливість, тоді як держава базується на владі. Коли влада здійснюється не в правовий спосіб або ж виходить за його межі, перестають виконуватись вимоги справедливості. Держава, в особі владної верхівки, яка нехтує правом, зокрема правами людини, вступає в суперечність з правом, що призводить до конфлікту. Найбільш руйнівним конфліктом слід вважати війну. Підсумки війни не обов'язково надають можливість розв'язати чи усунути суперечність, яка її породила. В ідеалі вказані суперечності потрібно розв'язувати саме в правовий спосіб, із залученням правових інститутів і правових механізмів – від переговорів до розгляду справ у міжнародних судових інстанціях. У статті проаналізовано правові наслідки запровадження воєнного стану, який обмежує функціонування демократичних інститутів у державі та звужує обсяг реалізації прав людини. Передусім обмеження стосуються права на життя, права власності, права на зайняття підприємницькою діяльністю, права на працю, права на освіту, права обирати та бути обраним. Також потерпають свободи людини, зокрема свобода пересування та вибору місця проживання, свобода слова. Водночас у практичній площині суттєвої деформації зазнають такі елементи верховенства права, як законність, правова визначеність, доступність, прозорість, право бути почутим. Зроблено висновки щодо меж звуження прав людини під час війни.

Цельєв О. (2024). Суперечності між державою і правом та верховенство права в

умовах воєнного стану (на прикладі місцевого самоврядування). *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. Том 14. С.96-105. <https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/324533/314634>

УДК 342.4

DOI: 10.18523/2617-2607.2024.13.26-37

О. Голев

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАСТОСУВАННІ КОНСТИТУЦІЇ ЯК АКТА ПРЯМОЇ ДІЇ

Однією з умов ефективної взаємодії між органами судової влади та Конституційним Судом України є чітке визначення та розмежування їхніх повноважень під час застосування Конституції України як акта прямої дії. Це дасть змогу уникнути дублювання повноважень, а відтак сприятиме забезпеченню злагодженої діяльності зазначених органів та правової визначеності. Тому у статті досліджено проблеми, пов'язані з розмежуванням повноважень органів судової влади та Конституційного Суду України під час застосування Конституції України як акта прямої дії. Значну увагу приділено змінам до Конституції України 2016 року (щодо правосуддя) та реформі процесуального законодавства наприкінці 2017 року. Ці зміни запровадили новий механізм безпосереднього застосування органами судової влади Конституції України і, як наслідок, сформували нові виклики не тільки у взаємодії органів судової влади та Конституційного Суду України, але й у розмежуванні їхніх повноважень. У контексті цих змін автор обґрунтовує різницю між повноваженнями з перевірки правових актів на суперечність, відповідність Конституції України та конституційність, у зв'язку з чим виокремлено характерні риси реалізації цих повноважень: підстави, уповноважений суб'єкт, правові наслідки. На підставі цього зроблено спробу сформулювати власне визначення відповідних повноважень.

Доведено необхідність переглянути позицію про те, що органи судової влади наділені повноваженнями визнавати такими, що не відповідають Конституції України, акти, щодо яких Консти-туційний Суд України не здійснює перевірки в межах конституційного провадження.

Голев О. (2024). Розмежування повноважень органів судової влади та Конституційного Суду України у застосуванні Конституції як акта прямої дії. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. Том 14. С.26-37. <https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/313899/308043>

УДК 340.131:341.231.14.64(496.5+4)

DOI: 10.18523/2617-2607.2024.13.83-89

М. Колотило

СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ АЛБАНІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглянуто реформу системи правосуддя в Албанії з 2016 р. крізь призму процедури вступу до Європейського Союзу та практики Європейського суду з прав людини в індивідуальних справах. У першій частині проаналізовано загальний контекст, у якому було запроваджено реформу системи правосуддя 2016 року в Албанії, та розглянуто основні її елементи. У другій частині проаналізовано ключові рішення Європейського суду з прав людини щодо процесу реформи системи правосуддя в Албанії з 2016 р. за індивідуальними скаргами суддів та прокурорів, звільнених зі своїх посад за результатами процедури переатестації. Зокрема, розглянуто такі аспекти: статус органів, створених для переатестації суддів і прокурорів, їхню незалежність та неупередженість; пропорційність втручання в приватне життя заявників. Насамкінець стаття має на меті оцінити вплив рішень у конкретних справах Європейського суду з прав людини на процедуру вступу Албанії та інших держав-кандидатів до Європейського

Союзу. Обґрунтовано, що висновки, отримані в індивідуальних справах щодо реформи системи правосуддя в Албанії, слід тлумачити в значно ширшому контексті процедури вступу до Європейського Союзу інших держав-кандидатів.

Колотило М. (2024). Системи правосуддя Албанії в контексті процесу вступу до Європейського Союзу. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. Том 13. С.83-89. <https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/313940/304829>

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.80-89>

Лінецький С.В.

МОДЕРНІЗАЦІЯ РЕГЛАМЕНТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НОРМАТИВНИХ ОРІЄНТИРІВ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ РЕФОРМИ

Мета. Метою дослідження є визначення основних напрямів модернізації Регламенту Верховної Ради України (далі – Регламенту) в контексті ключових орієнтирів парламентської реформи на сучасному етапі розвитку України.

Методика. Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання науково-правових висновків і рекомендацій. Під час дослідження використовувалися такі методи наукового пізнання: діалектичний, аналітико-синтетичний, герменевтичний, системно-структурний, прогностичний.

Результати. У процесі дослідження виявлено, що оптимальний шлях модернізації Регламенту полягає в спрямуванні на систему нормативних орієнтирів парламентської реформи, які відображають її об'єктивний та закономірний характер. Встановлено, що система таких орієнтирів передбачена в представлених Оціночною місією Європейського Парламенту Доповіді та Дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Такі орієнтири

потребують свого послідовного та предметного розкриття при коригуванні норм Регламенту з урахуванням стану парламентських процедур. Шляхом системного аналізу нормативного матеріалу та законопроектних розробок розкрито особливості кожного з визначених способів модернізації Регламенту за сучасних умов.

Наукова новизна. У процесі дослідження встановлено, що модернізація Регламенту має відбуватися на основі наукових уявлень про систему нормативних орієнтирів парламентської реформи, які відображають її об'єктивний та закономірний характер. Ключовими визначені вимоги конституціоналізації, європеїзації, цифровізації, консенсуалізації, а також забезпечення нормативного континуїтету та адаптації до змін. Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані як у ході поточної (підготовки поточних змін до Регламенту), так і під час перспективної (планування комплексних змін до Регламенту) законотворчої роботи над удосконаленням Регламенту.

Лінецький С. (2024). Модернізація Регламенту Верховної Ради України в системі нормативних орієнтирів парламентської реформи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. Вип. 18(30). С.80-89. <https://visnyk.iful.edu.ua/лінецький-с-модернізація-регламент>

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.87-93>

**Р. Луцький,
О. Каленюк,
М. Лицур**

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ОСНОВИ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

Мета. Стаття присвячена аналізу правової природи, змісту верховенства права як

принципу, а також правового явища та концептуального підходу щодо сучасних прав людини. В ній приділено увагу саме основним концепціям (процесуальній (формальній) та матеріальній (змістовій)) розуміння явища «верховенство права» та виокремленню цього принципу серед інших суспільно-правових регуляторів, які впливають на організацію державної влади в межах правового поля. Висвітлено принципи та основні елементи (чіткість, стабільність, судовий контроль і т.д.), характерні властивості верховенства права (спосіб «побудови» державної влади на правових засадах; прояв природного права тощо). Викладено теоретичний розгляд цього принципу у сфері організації державної влади в суспільстві в широкому («верховенства права над державою») та вузькому («верховенство права над законом») аспектах. З'ясовано роль та місце верховенства права як правової цінності та співвідношення Основного Закону з принципом верховенства права.

Методика. Задля досягнення поставленої мети проводився комплексний аналіз наявної інформації стосовно аналізованої проблеми і сформувавши на їхній основі висновки та пропозиції. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: діалектичний, системно-структурний, термінологічний, системно-функціональний, історичний, нормативно-догматичний, метод узагальнення.

Результати. У результаті проведених досліджень встановлено, що в нашій країні

проголошується і діє саме цей принцип, який становить основу конституційного ладу. Створення державою надійних та сприятливих умов для впровадження верховенства права в усі суспільні відносини, закріплення на законодавчому рівні гарантій його забезпечення та механізму правового захисту у разі порушення цього принципу є її пріоритетними напрямками, адже у правовій державі людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, права і безпека є найвищою цінністю.

Наукова новизна. Встановлено, що принцип верховенства права є фактично єдиним ефективним засобом забезпечення захисту цих всіх цінностей української держави і саме він має стати головною метою юридичної науки й практики. У цій статі сформульовано також висновки, в яких викладено узагальнені положення щодо верховенства права як основоположного принципу правової держави, його основні риси та складники, значення та роль для України як правової країни.

Луцький Р. П., Калениук О. М., Лицур М. З. (2024). Конституційне закріплення верховенства права як основи розбудови української держави: історичні витоки та практика реалізації. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила. Вип. 17 (29). С. 87-93. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.87-93>

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 3 (130) 2025

(01 березня - 31 березня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 31.03.2025.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 6,31.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.